

**TC.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**YEDİ EYLÜL KARARLARININ TÜRK BASININA
YANSIMALARI**

Melike PINAR

**Danışmanı
Prof. Dr. Melih TINAL**

İZMİR- 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunmuş olduğum “Yedi Eylül Kararlarının Türk Basınına Yansımaları ” adlı çalışmamın tarafımdan, akademik kurallar ile etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden ibaret olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2022

Melike PINAR

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Yedi Eylül Kararlarının Türk Basımına Yansımaları
Melike PINAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Yedi Eylül 1946 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk devalüasyonu gerçekleştirildi. Türk parası üzerinde yapılan bu değişim, Türk ekonomi tarihinde gerçekleşmiş olan önemli dönüm noktalarından biri olma özelliği taşımaktadır. Devalüasyon kararı üzerinde, iç politikada var olan dinamiklere ek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülük ettiği yeni dünya düzeninin de etkileri bulunmaktadır.

Devalüasyon kararıyla beraber ulaşılmak istenen sonuçlar arasında; Türk parasının döviz karşısında yaşamış olduğu kayba karşılık ucuzlayan Türk ürünlerinin ihracatının artırılması, ithal ürünlerin pahalılaşarak tüketicinin yerli ürünlere yöneliminin artırılması ve böylece ihracat oranlarının ithalatı geçmesi yer almıştır.

Para üzerinde yapılan bu ayarlama ülke çapında olumlu tepkiler ile karşılanırsa da ilerleyen süreç dahilinde pahalılık, ürün darlığı, karaborsacılık gibi durumlar artarak devam etmiş, bunun sonucunda da başta basın-yayın organları olmak üzere halk ve aydın gruplar tarafından olumsuz tepkiler ile karşı karşıya kalınmıştır.

Yedi Eylül Kararları, Türkiye'nin uluslararası ticarete hızlı bir biçimde liberalleşmesini sağlama amacı ile ortaya atılmış fakat ekonomik ve siyasi alt yapının yeterli olmaması nedeniyle genel anlamda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devalüasyon, Yedi Eylül Kararları, Türk Ekonomisi

ABSTRACT
Master's Thesis
Reflections Of The Seven September Decisions On Yhe Turkish Press
Melike PINAR

Dokuz Eylöl Univercity
Graduate School of Social Sciences
Department of History Republic of Turkey
Historical Program

On September 7, 1946, the first devaluation of the Republic of Turkey was carried out. This change on the Turkish currency is one of the important turning points in the history of Turkish economy. In addition to the Dynamics existing in domestic politics, the new World order led by the United States of America after the Second World War also has effects on the devaluation decision.

Among the desired results with the devaluation decision; In response to the loss of Turkish currency against foreign currency, the export of Turkish products by making imported products more expensive, and thus the export rates exceeded the imports.

Although this adjusment made on Money was met with positive reactions throughout the country, situations such as expensiveness, shortage of products, and black market continued to increase, as a result of which negative reactions were faced by the public and intellectual groups, especially by the media.

The Yedi Eylöl Decisions were put forward with the aim of ensuring the rapid liberalization of Turkey in international trade, but generally ended in failure due to the inadequacy of the economic and political infastructure.

Keywords: Devaluation, Seven Semtember Decisions, Turkish Economy

YEDİ EYLÜL KARARLARININ TÜRK BASININA YANSIMALARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1945 DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

1.1.1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİ	4
1.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nde Alınan Kararlar ve Sonuçları	5
1.1.2. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türk Ekonomisine Etkileri	7
1.2.1930-1938 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİ	9
1.2.1. Ekonomide Devletçiliğe Giriş	9
1.2.2. Sümerbank'ın Kuruluşu	11
1.2.3. Kadro Hareketi ve Devletçiliğe Geçiş	11
1.2.4. Celal Bayar'ın I. İktisat Bakanlığı ve Hükümet Programı	12
1.2.5. I. Ve II. Sanayi Planları'nın Uygulanması	13
1.3. İNÖNÜ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI (1938-1950)	15
1.3.1. İsmet İnönü Dönemi Genel Özellikleri	15
1.3.2. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye Ekonomisi (1939-1945)	18
1.3.3. Milli Korunma Kanunu	21
1.3.4. Varlık Vergisi	22
1.3.5. Toprak Mahsulleri Vergisi	23

1.3.6. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	24
1.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI EKONOMİ POLİTİKALARI	25
1.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRK EKONOMİSİNE YANSIMALARININ GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA 7 EYLÜL 1946 KARARLARI

2.1.7 EYLÜL KARARLARINA GİDEN SÜREÇ	34
2.1.2. Devalüasyona Giden Süreçte Basın, Yaşanan Tartışmalar ve Öneriler	34
2.2. 7 EYLÜL KARARLARININ ALINMASI	39
2.2.2. Devalüasyon Kararının Piyasalara Yansımaları	70
2.2.3. Yedi Eylül Kararlarının Sonuçları ve Türk Ekonomisine Yansımaları	77
2.3. DEVALÜASYON UYGULAMASI İLE İLGİLİ SAYISAL VERİLER	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1939-1950 Yılları Arasında Türkiye-İngiltere İhracat ve İthalat Verileri	s.29
Tablo 2: Seçilmiş Tahıl Ürünleri, Baklagiller ve Endüstriyel Bitkiler Üretimi (1940, 1945-1949)	s.99
Tablo 3: Cari ve Sabit Fiyatlarla GSMH ve Kişi Başına GSMH Büyüme Hızları (1940, 1945-1949)	s.100

GİRİŞ

Türkiye'nin kuruluş sürecinde Osmanlı'dan kalan miras ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bu mirası incelediğimizde Osmanlı'nın özellikle Avrupa'da var olan kapitalist ve piyasa ekonomisine dayalı sisteme uyum sağlayamadığı, hatta bu sistemin tüketicisi haline gelerek, Avrupa'nın pazarı olduğunu görmek mümkündür. Bu dönemde yaşayan aydınların, ülkeyi var olan kötü gidişattan kurtarabilmek adına bir takım hamleler yaptıkları görülmüştür. Bu hamleler için dönüm noktası sayılabilecek bazı noktalar olmuştur. 1908 Devrimi ile birlikte başlayan değişim ve dönüşüm hareketleri ile birlikte yönetimde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin daha korumacı ve sanayileşmeye dayalı bir iktisat politikasından yana olduğu görülürken bunu gerçekleştirme noktasında Osmanlı'nın daha önceden yapmış olduğu kısıtlayıcı antlaşmalar nedeniyle bu hamleler hayata geçirilememiştir. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupa devletleri ile ilişkilerin kesilmesi İttihatçılara bir dizi ekonomik karar alma fırsatı tanımıştır. Alınan bu kararlar, ilerleyen süreçte Cumhuriyet ekonomisine de örnek teşkil etmiş ve esin kaynağı olmuş, aynı zamanda gümrük tarifesi değişikliği yetkisi Osmanlı Devleti'nin denetimine bırakılmış, ayrıca her türlü kapitülasyon ve imtiyazlar kaldırılırken Düyun-u Umumiye ile bağlantılı olarak yapılan dış borç ödemeleri de iptal edilmiştir. Yapılması planlanan "Milli İktisat" politikası, o dönemde hayata geçirilemese de ilerleyen süreçte Türkiye Cumhuriyeti tarafından Lozan Konferansında kabul edilip karara bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nden devralınan bu ekonomik miras nedeniyle Türkiye'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren yerli sanayici, tüccar sınıfı ve yetişmiş insan gücünün eksikliği ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu eksikliğin telafi edilebilmesi adına devlet, pek çok hamle yapmış ve girişimlerde bulunmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması, Aşar Vergisinin kaldırılması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması gibi gelişmeler, yerli bir sanayici sınıfı oluşturma amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1929 yılında meydana gelen ve tüm dünyayı sarsan Ekonomik krizin olumsuz etkileri Türkiye'de de hissedilmiştir. Bu etkilerin sonucunda Türkiye'de kontrolcü/Devletçi ekonomi politikalarının etkili hale geldiği, Sanayi ve Kalkınma Planları'nın ilan edildiği görülmektedir. Ancak Dünya'da meydana gelen olumsuz

gelişmeler Türkiye'nin ekonomik açıdan büyümesini yavaşlatmış, uygulanan planların da aksamasına neden olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile bu süreçte anti-revizyonist¹ politikalar izleyerek statükocu anlayışı sürdürmeyi başarmıştı. Ancak bu başarının arka planında oldukça sancılı ve sıkıntılı bir dönem vardı. Bu sancı ve sıkıntılar sosyo-ekonomik bağlamda bir takım olumsuzluklara da neden olmuş, Türk ekonomisi dönem dahilinde kesintilere uğramış, darboğaza düşmüştü.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünya üzerinde yaşayan nüfusun önemli bir bölümünün savaşa dahil olduğu bu dönemde Türkiye, savaş dışı kalabilen ender ülkelerden biri olmuştur. Başta Türkiye'de olmak üzere bu dönemde pek çok ülkenin savaşın getirdiği sıkıntıları göğüslediklerine şahit olunmuştur. Savaş, henüz başlamamışken dahi pek çok ülkenin savaş ihtimaline karşın önlemler aldıkları görülmüştür. Bu noktada Almanya'da savaş öncesinde temel tüketim maddelerinin vesika usulüne bağlandığı görülürken, aynı tarihlerde İngiltere'de de fiyat-stok denetimi, ürün/mal dağıtımı ve piyasa kontrolü gibi uygulamaların başlaması ile İngilterede de "savaş ekonomisi" halinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Savaş sırasında savaşa dahil olan ve olmayan hemen her ülkenin savaşın getirdiği masrafları vatandaştan aldıkları vergiler doğrultusunda dengelemeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Türkiye'nin de bu noktada yeni vergiler çıkararak savaş sırasında azalan üretim ve gelirlerin alternatiflerini bulmaya çabalayıp Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamaları hayata geçirdiği gözlemlenmiştir. Savaş yıllarında üretimin sağlanmasında hayati rolü olan genç nüfusun önemli bir bölümü orduya dahil edilmiş, bir dizi ağır vergi ve yaptırımlar halka uygulanmıştır.

Bu yaptırımlar neticesinde ihracat hacmi düşmüş, piyasada ürün darlığı ve karaborsacılık gibi olumsuz gelişmeler yaşanmıştır.

Özellikle savaşın getirmiş olduğu ağır yükler, ülkede üretimin düşüşü, enflasyon gibi olumsuz etkenler ülkenin ekonomi politikasını savaş sonrasında da etkilemiştir. Bu etkilerin sonucunda ithalat hacmini artırarak temel maddelere ve mallara ulaşımı kolaylaştırmak, bolluğu sağlamak amacıyla 7 Eylül 1946 tarihinde

¹ O gün var olan durumunu korumayı amaçlayan, değişimden yana olmayan devletler.

hükümet tarafından birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlar ile genç Cumhuriyet ilk devalüasyonunu gerçekleştirmiştir.

Devalüasyonun yapılmasındaki temel amaç ithal malların pahalılaşması ve yerli malların bu mallar karşısında tercih edilmesiydi. Döviz kurunun artırılması ile yerli mallar, yabancı paralar karşısında ucuz hale getirilecek bu doğrultuda ithalatı azaltıcı etkiler sağlanırken, paranın yeni değeri ile birlikte ihracatta da artış olacaktı. Ancak gelişmekte ve geri kalmış olan ekonomiler temel ihtiyaçlar veya ara-ana sanayi araç- gereçlerinde ithal mallara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum karşısında yapılan devalüasyonlar, alınan ithal malların fiyatını artırır ve pahalılık ortaya çıkartırdı. Türkiye bu dönemlerde gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olduğu için ortaya çıkan ithal ürün pahalılığı ara-ana sanayide mallara ulaşımı azaltmış, alınan bu kararlardan istenen sonuç elde edilememiştir.

7 Eylül kararlarının altında yatan sebepler, sonucunda Türk ekonomisine ve Türk dış politikasına yapmış olduğu etkiler, basında ve halk mecralarında kararlara verilen olumlu-olumsuz tepkiler bu çalışmada incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1945 DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

1.1. 1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİ

1920’lerde henüz yeni kurulmuş olan Cumhuriyet, geçmişinden oldukça ağır yükler devralmıştı, üst üste yaşanan, insan ve kaynak kaybına neden olan ağır savaşlar Genç Cumhuriyet’in gerek ekonomik gerekse sosyal bağlamda birtakım zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Osmanlı’dan kalan insani ve ekonomik mirasın oluşturduğu tablonun da iç acıcı olmadığı gözlemlenmekteydi. Bu mirası incelediğimiz zaman Anadolu’da bulunan Türk/Müslüman unsurların ticaret, zanaat ve sanayi dallarında etkinlik gösteremediği ve uzun süren savaşlar neticesinde de önemli oranda kan kaybettiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında savaşın sonucunda gayrimüslim nüfusta meydana gelen azalışların başta Türk sanayisi olmak üzere ticaretini de olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir. Öte yandan büyük çoğunluğu tarımsal üretim üzerinden hayatını sürdüren Anadolu halkının, savaş sonucunda üretici nüfusunun önemli bir bölümünü kaybettiğine şahit olunmuştur. Ayrıca ekonomi için hayati öneme sahip olan ulaşım hususunun da Anadolu toprakları içinde çok yetersiz bir safhada olduğu, ülkenin önemli oranda kıyı kesimine sahip olmasına karşın deniz yolu ile taşımacılığın zayıf kaldığı görülmüştür. Tarım yapılan arazilerde de eski tip yöntemlere başvurulmaktaydı. Elektrik ve su gibi temel belediye hizmetleri ise ülkenin birkaç büyük şehrinde sağlanmaktaydı.²

Cumhuriyetin ekonomik anlamda ilerlemesini sağlamak amacıyla Lozan Konferansı sırasında Boğazlar, Osmanlı Devleti’nden kalan borçlar ve devletin her yönden gelişmesine engel olan kapitülasyonlar konuları da görüşülmüş, kapitülasyonlar kaldırılmış, Boğazlar ile ilgili sorunlar ise Türkiye’nin istediği gibi sonuçlandırılmamıştır. İlerleyen süreçte imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye, belli bir oranda bu sorunu çözüme kavuşturmayı başarmıştır. Bu konulara ek olarak Osmanlı Devleti’nin dağılma döneminde borçlu olduğu devletler tarafından kurulmuş olan, devlet içinde devlet görevi üstlenen, önemli vergi ve gelirlere el koyan

² Burcu Songür, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarının Türkiye Ekonomisine Yansımaları* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2019, s.74-76

Düyun-u Umumiye adlı kurumun da varlığına son verilmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu ve başta Mustafa Kemal, Türkiye’de işçi ve burjuva sınıflarının eksikliğinin farkında olup Türk tüccarını desteklemeyi hedeflemiştir.³

1.1.1. İzmir İktisat Kongresi’nde Alınan Kararlar ve Sonuçları

Dünya ve Kurtuluş Savaşları ile ülkede ticaret, zanaat, tarımsal üretim gibi konular durma noktasına gelmişti bu durumdan dolayı ülkedeki her şeyin yeniden inşa edilmesi, planlanması gerekiyordu. Bu planlamanın gerçekleşmesi için de 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi, Mustafa Kemal’in de desteğiyle İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından 17 Şubat ile 4 Mart 1923 tarihleri aralığında düzenlenmiştir.

Kongre, Lozan Konferansının kesintiye uğradığı dönemde Avrupalı devletlere, Türkiye’nin ekonomiye verdiği önemi göstermek amacıyla toplanmıştır. Bu kongreye işçi, tüccar, çiftçi, zanaatkar gibi pek çok meslek kolundan temsilciler katılmıştır.⁴

Kongrenin toplanışının temel amaçları:⁵

- 1- Yeni kurulacak ülkenin izleyeceği iktisat politikalarına yön vermek,
- 2- Milli Mücadele yıllarında Ankara ile iletişim kuramayan İstanbul ve İzmir’deki sermaye çevrelerinin Ankara Hükümeti temsilcileriyle bağlantı kurmasını sağlamak,
- 3-Batı Avrupa ülkelerine, liberal düzenin Türkiye’de tesisinin sağlanacağını ifade etmek, olarak sıralanabilir.

Yapılan görüşmeler sonrasında kongrede Misak-ı İktisadi kararları (İktisat Andı) benimsenmiştir. Kongrede alınan kararların en önemlileri özetle:

- Yerli üretimin geliştirilmesi, lüks ithalattan kaçınılması,
- Ekonomik gelişmelere katkısı olması koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi,
- Reji idaresi yönetiminin kaldırılması
- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Yatırımcılara kredi sağlayacak bankaların kurulması,
- Özel teşebbüsün yetmediği durumlarda devletin öncülük yapması,
- Önemli kuruluşların millileştirilmesi,

³ Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s.175

⁴ Tezel, a.g.e., s.175, 176

⁵ Zeyyat Hatipoğlu, **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, Sedok Yayınları, İstanbul, 1995, s.350

-Tüm iş gücüne sendika hakkı tanınması olmuştur.⁶

İzmir İktisat Kongresi kararlarının alındığı dönemde Türkiye ekonomisinin önemli bir bölümünü tarım oluşturmaktaydı. Bu nedenle yapılacak olan yeniliklerin tarıma yönelik olması kaçınılmazdı. Türk tarımının geliştirilmesi ve modernleştirilmesi için yurtdışından tohum, fide ve fidan getirtilip çiftçiye dağıtmak üzere planlamalar yapıldı.

Tarımın geliştirilmesi için yapılan bu planlamaları sanayinin gelişmesi için alınan önlem ve yapılan çalışmalar izledi. Bu doğrultuda 1924 tarihinde Türkiye İş Bankası kurulurken, 1927 yılında da Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak;

Başvekalet İstatistik Genel Müdürlüğü(1930),
Tekel Genel Müdürlüğü(1931),
PTT Genel Müdürlüğü(1933),
Hava Yolları İşletmesi(1933),
Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü(1935),
Maden Tetkik Arama Enstitüsü(1935),
Elektrik İşleri Etüd İdaresi (1935),
Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü (1936),
Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü (1937) kurulmuştur.⁶

Bu kurumların dışında Atatürk döneminde çok sayıda fabrika ve üretim merkezleri de yurt çapında kurulmuş ve bu merkezlerin temelleri atılmıştır. Türkiye, kısa süre öncesinde kullanılan her ürününü ithal ederken açılan bu fabrikalar sayesinde yurt dışına pek çok ürünü ihraç edecek konuma gelmiştir.⁷

Yaşanan bu durum ilerleyen süreçte Cumhuriyetin devrim sürecini ve ekonomi politikalarını doğrudan etkileyecekti. Devlet bu süreçte özel teşebbüse teşvik amaçlı girişimlerde bulunsa da özellikle yerli sermayenin yetersizliği, girişimci sayısının azlığı gibi sebepler nedeniyle, hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Bu durum temel tüketim mamullerini kendi başına karşılayamayan Türkiye'nin devlet eliyle fabrikalaşma ve üretim döngüsünü sağlama girişimleri yapmasına neden olmuştur.⁸

⁶ Mevlüt Çelebi, **Türk İnkılap Tarihi**, Özal Matbaası, İzmir, 2013, s.170

⁷ Aydın Dinçer, Türkiye'de Sanayileşme Politikaları (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.19-21

⁸ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 12.Basım, İstanbul, 2001,s.60-61

Devlet eliyle birtakım hedefler konmuş, projeler tasarlanmış ve planlar yapılmıştır. Bu planların en önemlilerinden biri kuşkusuz Sanayi Planları olmuştur. Sanayi Planları özellikle o dönemde Türkiye'nin, gerek Kurtuluş Savaşı gerekse Kuruluş aşamalarında etkileşim içinde olduğu Sovyet Rusya'dan esinlenilerek hazırlanmıştır.

Genç Cumhuriyetin kuruluş sürecinde toplanan İzmir İktisat Kongresi, yerli sermayedarlara destek amaçlı oluşturulan Teşvik-i Sanayi Kanunu da özellikle özel sektör yatırımcılarına fayda sağlamak amacıyla çıkarılmıştır.

Bu doğrultuda Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar olan süreçte Türkiye, daha çok özel sektörde “yerli sermayedar” sınıfı oluşturmaya çabalasa da geçmişten gelen miras ve Dünyada meydana gelen gelişmeler 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ithalata dayalı ekonomileri olumsuz etkiler yaratmış ve hedeflenen politikaların gerçekleşmesine engel olmuştur. Özellikle ülkede yaşanan sermaye arzının azlığı bu politikaları bir açmaza düşürmüştür.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte ise devletin her bakımdan gelişmesini, ilerlemesini engelleyen kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Bu doğrultuda Türk ekonomisinin bağımsızlaşması yönünde önemli bir adım atılmıştır ancak bu adımın tamamıyla sağlanabilmesi henüz mümkün olmamıştır.

Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik hakları noktasında amaçlarına ulaşamamış olması, Osmanlı'dan kalan borçların büyük çoğunluğunun Türkiye'ye kalması gibi konular ülkenin ekonomik olarak gelişmesinde yoluna çıkan pürüzlerden olmuşlardır.⁹

1.1.2. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türk Ekonomisine Etkileri

1929 Yılında Wall Street Borsasının çökmesi ve devletlerin hatalı iktisat politikaları nedeniyle dünya, ciddi bir bunalıma girmişti. Avrupa'da I.Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen değişimlerin de krizin katlanarak ilerlemesine neden olduğu görülmüştür.

Kriz, özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarında düşüslere neden olduğu için

⁹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.276

tarımsal üretim üzerinden ekonomik varlığını devam ettiren Türkiye'ye de olumsuz etkiler bırakmıştır. Türkiye'de, kriz öncesinde buğday fiyatının kilo başına 12 kuruştan satıldığı görülürken, kriz sonrasında buğday fiyatının 3 kuruşa kadar gerilediği gözlemlenmiştir. Tarımsal ürünlerde yaşanan düşüşlerin mamul fiyat düşüşünden daha fazla olduğu gözlemlenirken dış ticaret haddinin de Türkiye açısından gerilediği görülmüştür. Türkiye'nin pazara yönelik bölgeleri olan, Çukurova, Ege ve Samsun gibi yerlerinde üretim yapan üreticilerin büyük zarara uğradığı ve tarım fiyatlarının düşüşü ile pek çok tüccarın iflas ettiği görülmüştür. Tarım kesiminin yaşadığı bu olumsuzluklar, şehirlerin ekonomilerine de yansdı ve bu yansıma özellikle ülkenin Batı bölgeleri ve kıyı kesimlerinde yükseliş gösterdi.¹⁰

Türkiye, 1929 yılına kadar Lozan Antlaşması gereğince gümrük tarifelerinde değişiklik yapma hakkına sahip değildi. 1929 yılı sonrasında ise dış borçların ödenmeye başlanması ve ithalat üzerinde devlet tarafından kısıtlamalar yapılması ülkede var olan döviz talebini artırdı. Bu durum ülkede küçük bir ekonomik bunalıma neden olmuştu. Yeni gümrük tarifesi ise 1929 yılının Ekim ayından itibaren başladı. Bu doğrultuda ithal mallarına uygulanan ortalama gümrük tarifelerinin %13'ten %46'ya kadar çekildiği görülmüştür.

Tarım ürünleri fiyatlarının düşüşüyle beraber hükümet dış ticaret denetimini artırmaya başlamış ve korumacı politikalar da bu dönemde gün yüzüne çıkmıştır. Devletin oluşturmaya başladığı bu korumacı politikaların sonucunda ise tarım kesimi olumsuz etkiler alırken, imalat sanayii toparlanmaya başlamıştı. Büyük ölçekli sanayi işletmelerinin bulunmadığı bu dönemde, bu önlemlerden faydalananlar, ülkenin muhtelif yerlerinde bulunan tekstil, un, cam, tuğla, deri işleme gibi dallarda faaliyet gösteren orta ve küçük ölçekli imalathaneler olmuştu. İthal ikameci politika doğrultusunda sanayileşmenin başladığı görülmüştü.

Kriz ile mücadele edebilmek adına Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin çalışmaları;

- Türk ekonomisinde önemli yer tutan faaliyetler ile ilgili kongreler düzenlenmesi,
- Her yılın on beş günü, yerli mallar sergisi düzenlenmesi ve ülkece yapılan tasarrufların sayı ve grafiklerle halka sunulması,

¹⁰ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.186

- İlk ve orta dereceli okullarda tasarruf haftaları düzenlenip yerli malı kullanımına teşvik edilmesi,
- Türk sanayisini tanıtmak için yabancı ülkelerde bulunan sergilere katılım sağlanması,
- “Ulusal Ekonomi” adı altında iki ayda bir çıkarılan bir dergi yayımlanması, şeklinde olmuştur.¹¹

Krizin sonucunda Türkiye’de dahil olmak üzere pek çok ülkede Liberalizmin itibar kaybettiği görülmüştür. Türkiye, her ne kadar Devletçi politikalar üzerinden ilerlemeye devam etse de arka planda özel sektörün de devam ettiği görülmüştür. Diğer yandan dünyadaki pek çok ülkenin ödeme ve tahsilat konusunda sorunlar yaşamaya başladığı görülürken Türkiye, Lozan Antlaşmasından kalan borçların yapılandırılması için görüşmelerini sürdürmüş ve borçları yapılandırmıştı.¹²

1.2. 1930-1938 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİ

1.2.1. Ekonomide Devletçiliğe Giriş

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosu 1930’lu yıllara kadar olan süre zarfında ekonomide liberal ve korumacı politikaları benimsemiştir. Ancak Dünya’da yaşanan değişim ve dönüşümler bu politikadan uzaklaşılması yönünde adımlar atılmasına neden olmuştur.¹³

Bahsi geçen dönüşümlerin hem 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi ile hem de Almanya ve İtalya gibi devletlerin yayılmacı politikaları doğrultusunda hareket edip Dünya’ya korku salması, bu değişim ve dönüşümler arasında değerlendirilebilir.

Dünyada var olan liberal ekonomileri doğrudan etkileyen 1929 Ekonomik Krizinin o dönemlerde Sovyet Rusya’yı diğer devletlerden daha az etkilediğine şahit olunmuştur. Bu ülkede uygulanan korumacı politikalar hakkında daha yakından bilgi sahibi olmak, ülke ile iyi ilişkiler geliştirerek ilerleyen süreçte alınabilecek kredi yardımları ve iktisadi önlemleri tespit etmek amacıyla İsmet İnönü başkanlığında olan

¹¹ Erdinç Tokgöz, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi, İmaj Yayınları**, Ankara, 2018, s.61-62

¹² İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Kütahya, 1998, s.25-26

¹³ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 4.Cilt, s.1085

bir Türk heyeti Sovyetlere gezi düzenlemiştir.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve uzman heyetin yaptığı bu gezi 25 Nisan 1932 ile 11 Mayıs 1932 arasında gerçekleşmiştir. Bu gezide İnönü'ye ülkenin pek çok bölgesinden farklı meslek dallarına mensup isimler eşlik etmişlerdir. Gezinin programına göre ilk gün Moskova'da geçirilecek, daha sonraları Leningrad, Harkof ve Dinyeper bölgeleri takip edilerek Kırım'da incelemeler yapılacak ve ülkeye dönülecekti. Rusya'ya giden heyete İnönü haricinde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Recep Bey (Peker), Afyon milletvekili Ali Bey, Yunus Nadi Bey Ruşen Eşref Bey, Mahmut Hakkı Tarık Bey, Yakup Kadri Bey, Falih Rıfkı Bey, Yozgat milletvekili Tahsin Bey, Himayeietfalreisi Dr. Fuat Bey, İstanbul milletvekili Alaattin Cemil Bey, Uşak Şeker Fabrikası Müdürü Remzi Bey gibi önemli isimler dahil olmuştur. 1930 yılından itibaren inkılaplar sürecine giren Türkiye'nin ekonomisinin işleyişine müdahale amacıyla bir takım yasalar çıkarılmıştır. Bu müdahaleler kapsamında 1930-1933 yılları arasında çıkarılmış olan yasalar;

I-20 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun",

II-10 Haziran 1930 tarih ve 1705 sayılı "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu"

III-11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı "TC Merkez Bankası Kanunu",

IV-22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı "Türkiye'ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Tatbikine Dair Kanun",

V-1932 yılında yürürlüğe konan "Çay, Şeker ve Kahve İthalatının Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun",

VI-3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı "Sümerbank'ın Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun"

VII-18 Haziran 1933 tarih ve 2299 sayılı "Ödünç Para Verme İşleri Kanunu".¹² Bu yasalar Devletçiliğin alt yapısını oluşturmuştur. 1567 Sayılı Türk Parasını Koruma kanunu ülkedeki döviz kaynaklarının yağmasına karşı önlemler alma hakkını hükümete tanımıştır. T.C. Merkez Bankası da bu önlemler kapsamında yeni iktisadi düzenin tesisi için 1931 yılında kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Banka, para basma ayrıcalığına sahipti. Ayrıca karma bir yapıya sahip olan Merkez Bankası anonim bir şirket olarak kurulup bu doğrultuda çalışmalar yürütmüştür.

1.2.2. Sümerbank'ın Kuruluşu

Devletçilik politikası kapsamında kurulan ve bu politikanın lokomotifi görevini gören bir diğer kurum olan Sümerbank 11 Temmuz 1933 tarihinde kurulmuştur. Sümerbank'ın Kuruluş Yasası incelendiğinde;

- 1- Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işlemek ve özel sanayi kuruluşlarındaki Devlet iştiraklerini yönetmek,
- 2- Özel yasalarla verilmiş yetkilere dayanarak kurulacak fabrikalar hariç olmak üzere, Devlet sermayesiyle meydana getirilecek tüm sınai kuruluşların etüt ve projelerini hazırlamak, yatırımı gerçekleştirmek ve yönetmek,
- 3- Kurulmaları veya genişletilmeleri ülke için iktisaden verimli olan sanayi işletmelerine kaynakları oranında iştirak veya yardım etmek,
- 4- Sanayi kuruluşlarına kredi açmak ve genel bankacılık faaliyetlerinde bulunmak,
- 5- Ulusal sanayinin gelişmesine yönelik önlemleri araştırmak.¹⁴

Sümerbank kurulduğu sırada 20 Milyon TL'lik bir sermayeye sahipti ve dört Sınai işletmeyi devralmıştı. Banka bir satış mağazası ve iki banka şubesiyle hizmet vermeye başlamıştı. Bankanın kuruluş felsefesi; sınai yatırım projelerine destek verme sistemine dayalıydı.¹⁵

1.2.3. Kadro Hareketi ve Devletçiliğe Geçiş

1930 Sonrası Türkiye ekonomisinde öne çıkan anlayış “korumacı politika” olarak nitelendirilmektedir. Bahsedilen “korumacı politika”nın destekçileri arasında şüphesiz Kadro Dergisi de gösterilebilir. Kadro Dergisi'nin kurucuları; Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge gibi isimlerden oluşmuştur. Yakup Kadri dışında kalan isimler Sosyalist görüşlere sahiptirler.

Kadrocular meydana getirdikleri siyasi, iktisadi ve toplumsal görüşleriyle yalnızca bir dergi çıkarmamışlar, aynı zamanda basın-yayın organı olmaktan fazlasını

¹⁴ Tokgöz, a.g.e., s.71

¹⁵ Mahfi Eğilmez, **Değişim Sürecinde Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019, s.138

başarmışlardır.¹⁶

Liberal görüşlerin 1929 Krizi nedeniyle tercih edilmediği bu dönemde Kadrocular tam anlamıyla kontrolcü, korumacı bir devletçi modeli savunmuşlar, bu modeli ekonomik manada benimserken, siyasi-politik manada da benimsemişlerdir.

Başlangıçta Mustafa Kemal'in destekleriyle kurulmuş olan dergide İsmet İnönü'de bir yazı yayınlatmıştır. Ancak özellikle Cumhuriyet Halk Partisi ve kamuoyunda bulunan Anti-Komünist ve Marksist kimseler tarafından Kadrocuların Marksizm ve Komünizm görüşlerine ılımlı bakmaları, rejim aleyhine yayınlar yapmaları neden gösterilerek eleştirilmişlerdir. Nihayetinde dergi, 1935 yılının Ocak ayında kapatılmıştır.

Devletçilik politikası doğrultusunda birçok alandaki yatırımlar ve gelişmeler devlet eliyle yapılmaya başlanmış, yurdun farklı bölgelerinde geniş çapta bir fabrikalaşma, üretim döngüsünü artırma çabaları ortaya çıkmıştır. 1930'ların ilk kısımları üretim döngüsünün artması, fabrikalaşmanın ilerlemesi bağlamında oldukça verimli geçmiştir.

1.2.4. Celal Bayar'ın I. İktisat Bakanlığı ve Hükümet Programı

Ekonomi politikalarının genel olarak Devletçilik olarak adlandırıldığı yıllarda İsmet İnönü ve Celal Bayar arasında bazı fikir çatışmaları yaşandı. İnönü-Bayar çekişmesinin sonucunda Mustafa Kemal Celal Bayar'ı tercih etmiştir. Bu tercihin sebebi ise sanayileşme ve kalkınma planlarının ön plana alınmış olunmasıdır.¹⁷

Bu dönemde toplumun önemli bir kesiminin tarım ile uğraştığı gözlemlenirken sanayileşme ve özel teşebbüs gibi hususların gelişmesini sağlayacak bir sermayedar sınıfın eksikliği de hissedilmekteydi. Bayar'ın başbakanlığı süresince Atatürk ile Bayar'ın oluşturmuş olduğu "ılımlı" devletçi politikalar sonucunda iç piyasaların temelleri atılmış, üretim kademelerinde o günün tekniğine uygun organizasyonlar kurulmuş, iç piyasa fiyatları düzenli bir biçimde takip edilerek Türkiye'deki fiyat

¹⁶ Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.415-416

¹⁷ Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Yayınları, İzmir, 2011

stabilizasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca devlet eliyle faiz oranlarının düşürüldüğü gözlemlenirken kredi almanın da kolay hale getirildiğine rastlanmıştır.¹⁸

1.2.5. I. ve II. Sanayi Planları'nın Uygulanması

Devletçilik ilkesi bağlamında devreye konan en önemli gelişmelerden biri de Sanayi ve Kalkınma Planları olmuştur. O dönemde dışarda Türkiye'nin müttefiki konumunda bulunan SSCB'den de bu bağlamda bir takım destekler de alınmıştır.¹⁹

İsmet İnönü Sovyet Rusya'ya Nisan-Mayıs 1932 tarihleri aralığında bir gezi düzenlemiş ve Sanayi Planları ile ilgili bilgilendirilmiştir. İnönü'ye bu gezi sırasında pek çok meslek koluna mensup kimseler eşlik etmiştir.

Sanayi planlarının temel amaçları şöyle sıralanabilir;²⁰

-Hammaddesi Türkiye'de yetişen ve temini kolay olan ürünlere bağlı olarak üretilen sanayi dallarını geliştirmek,

-Kurulacak fabrikalar büyük maliyetlerle ortaya konacağı için devlete bağlı olarak ortaya çıkarmak,

Yapılması hedeflenen üretimin tüketimi karşılayabilmesini sağlamak. Bu doğrultuda kurulan sektörler beş ana başlık altında incelenebilir:

- 1.Dokuma Sektörü (Pamuk, Kendir, Yün)
- 2.Maden Sektörü (Demir, Çelik, Kükürt, Bakır)
- 3.Kağıt Sektörü (Selüloz)
- 4.Kimya Sektörü (Suni ipek, Fosforik Asit, Süper Fosfat, Kireç, Kibrit)
- 5.Taş-Toprak Sektörü (Cam, Çimento, Şişe, Seramik)

Beş başlıkta incelediğimiz Sanayi dallarında üretim yapılması için 20 adet fabrika kurulmuş, bu fabrikalar için 43,453,000 TL yatırılması öngörülmüştür. Bu fabrikaların finansmanlık görevini ise Sümerbank ve İş Bankası üstlenmiştir.

Devletçi sanayileşme modelinde ülkede iç-dış borçlanma yükleri artırılmamış, açık finansman modeli tercih edilmiştir. Finansmanın temel kaynağını ise tüketim

¹⁸ Mehmet Can Orhan, **Celal Bayar'ın Siyasi Hayatı: Cumhuriyet Sağının İlk Lideri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.56

¹⁹ Ahmet Hamdi Başar'ın **Hatıraları, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.415-416

²⁰ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.188

malları üzerine konan vergiler oluşturmuştur.²¹

Bahsi geçen “Devletçi Sanayileşme” modeli endüstriyel sanayileşme tipi değil, temel tüketim ve ara malı üretimine dayanan “ithal ikameci” politikaya dayalı bir sisteme sahiptir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın işlediği süreçte, İkinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı’nın taslakları ve hedefleri hazırlanmıştır. Bu planın birinci plan doğrultusunda hazırlandığı söylenebilir. Planda yer alan temel hedefler; limanlar ve madencilik gibi sektörlerde gelişim sağlayarak alt yapısal işlemlerde ilerlemek olmuştur.

Sanayi Planları 17 Nisan 1934’te ilk defa yürürlüğe konmuş ve Sovyetlerden teknik ve mali yardımlar alınarak, Sovyet ve ABD’li uzmanların raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu dönemde büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren sanayinin devlet tarafından yapılan yatırımlar öncülüğünde ülke çapında adaletli bir dağılım göstererek kurulması hedeflenmiştir.

Sanayi ve Kalkınma Planları doğrultusunda 1933 yılında yerel yönetimlere destek amaçlı İller Bankası kurulmuş, aynı yıl esnafa kredi sağlamak amacıyla Halk Bankası kurularak faaliyete geçmiştir. Madencilik ve enerji hususundaki çalışmaları yürütmek üzere Etibank 1935 yılında kurulmuştur.

1935 yılında Türkiye’nin yer altı zenginliklerini araştırmak ve belirlemek amacıyla Maden Tetkik Arama Enstitüsü kurulmuştur. Enerji ihtiyacının tesisi için de Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur.

1930’lu yıllarda Türkiye ekonomisinin en önemli taşıyıcılarından biri de şüphesiz tarımdı ve tarımı geliştirme amacıyla devlet eliyle bir takım yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda nitelikli tohum, damızlık fideler halka dağıtılmış, Ankara’da örnek arazi olarak da Atatürk Orman Çiftliği kurulmuştur.

Devletçilik politikası kapsamında yürürlüğe konan birçok gelişmeye rağmen dönemin yetkili isimlerinin bu politikayı bir doktrin esasına bağlı kalmadan, daha pragmatik bir biçimde yürüttükleri söylenebilir.²²

²¹ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.103

²² Aytekin Altıparmak, **Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri 2002, Sayı: 13, s.39

1.3. İNÖNÜ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

1.3.1. İsmet İnönü Dönemi Genel Özellikleri

Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmiş ve onun yerine Cumhurbaşkanlığı koltuğuna İsmet İnönü oturmuştur. Türkiye'nin İkinci Cumhurbaşkanı olan İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından yaklaşık bir yıl önce Başbakanlıktan ayrılmıştı. Eylül 1937 ile Kasım 1938 tarihleri aralığında İnönü, Malatya milletvekili olarak TBMM'de yer almış, aktif olarak siyasette bulunmamıştır.

23

Atatürk ve İnönü'nün ilişkilerinin başlangıcı Harp Akademisi yıllarına dayanmaktadır. Daha sonraları bazı görevlerde beraber hareket ettikleri görülürken Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında var olan bu tanışıklığın yakın arkadaşlığa dönüştüğü söylenebilir. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal, TBMM başkanı iken İsmet İnönü de Meclis üyeliği, Batı Cephesi Komutanlığı ve Hariciye Bakanlığı görevinde bulunmuştur.

10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatıyla birlikte, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, Anayasanın 33. Maddesine dayanarak, Cumhurbaşkanlığına vekalet etmiştir. Renda, Cumhurbaşkanı seçimi için TBMM'yi 11 Kasım 1938 tarihinde toplantıya çağırdı. Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda, oyların çoğunluğunu alan İnönü, Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Seçimin sonucunda Mecliste yemin eden İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimler ile çağdaş medeniyetler seviyesine yükseldiğini ifade etmiştir. İnönü'nün konuşmasında bu yoruma yer verip inkılapları savunmuş olması tesadüf değildir. Atatürk'ün vefatı ile birlikte, İnkılapların değiştirileceğine dair iddia ve söylentilere bir cevap olarak görülebilir. İsmet İnönü, Cumhuriyet ile beraber gelen yenilik ve reformları sağlamlaştırmayı hedeflemiştir.

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçiminden sonra istifa eden Celal Bayar'a yeniden başvekillik görevi vermiş ve yeni hükümetin kurulmasını istemiştir. Celal Bayar tarafından kurulan bu yeni hükümet, 11 Kasım 1938 tarihinde açıklamıştır.²⁴

²³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.56

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam II.Cilt**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s.27

İkinci Dünya Savaşı sırasında İnönü ve ülkenin yöneticilerinin temel amacı, Türkiye'yi savaştan uzak tutmayı başarmak olmuştur. Savaş sırasında Mihver ve Müttefik bloğa eşit mesafede durmak ve kendi aralarındaki çatışmadan faydalanma amacı taşıyan bir politika izlenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisinin Üçüncü Büyük Kurultayında İsmet İnönü değişmez genel başkan ve Milli Şef seçilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın en önemli isimlerinden olan İnönü, bu noktadan sonra İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Türkiye'nin politikalarında doğrudan rol oynayacaktır.

İsmet İnönü'nün yaptığı tüm siyasi ve ekonomik girişimler, Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle savaşın olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olmuştur. Savaşın ortaya çıkardığı belirsizlik nedeniyle genç nüfusun önemli bir bölümü silah altına alınmış, devlet temel tüketim maddelerini stoklamış bu durum, iç piyasa darlığının ortaya çıkmasına neden olmuş, nihayetinde de ürün pahalılığı meydana gelmiştir. Piyasadaki ürün darlığı ve pahalılık karaborsacılık ve stokçuluk hareketlerini artırmış, devlet bununla mücadele etmeye çabalasa da toplumun önemli bir bölümünü memnun etmeyi başaramamıştır. 25 Ocak 1939 tarihinde kurulan Refik Saydam Hükümeti, 9 Temmuz 1942 tarihinde Saydam'ın vefatı üzerine hükümet dağılmış ve yerine Şükrü Saraçoğlu Hükümeti kurulmuştur.

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti İkinci Dünya Savaşı sırasında bugün dahi tartışılan bazı vergi uygulamalarını da getirmiştir. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergileri toplumun önemli bir bölümü tarafından olumsuz tepkilerle karşılanmıştır. Türkiye'nin ekonomik alandaki bu sınırlanmalarına karşın, savaş yıllarında devlet eliyle kontrol edilen döviz rezervlerinde artış görüldüğüne rastlanmıştır. Türkiye bu döviz rezervlerine silah yapımında kullanılan krom rezervlerini savaşan ülkelere satarak ulaşmayı başarmıştır. Savaş süresince, ekonomik sıkıntılar ve tarafsız kalma çabası sürerken diğer taraftan da Mustafa Kemal Atatürk zamanında başlayan eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler ve planlar da devam ettirilmiştir. Bu doğrultuda Köy Enstitüleri 1940 yılında açılmıştır. Enstitüler, köy öğretmenleri yetiştirmiştir. Atatürk döneminde başlayan topraksız köylüyü topraklandırma çalışmalarına bu dönemde de devam edilmek istenmiş ancak büyük toprak sahiplerinin tepkileri nedeniyle olumlu sonuçlar elde edilememiştir.

İnönü döneminde gerçekleşen bir diğer husus da Türk siyaseti ve demokrasi tarihi için önemli bir dönüm noktası olan çok partili siyasi hayata geçiş yolunda atılan adımlar olmuştur. Türkiye’de demokrasinin güçlenmesi ve ilerlemesinde etkili olan noktalardan biri de dünyada meydana gelen gelişmeler olmuştur. II. Dünya Savaşı sonucunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler tarafından oluşturulmuş olan demokratik bloğun savaşı kazanmış olması Türkiye’nin de bu bloğa yakınlaşma çabasında bulunmasına neden olmuştur. Türkiye, bu oluşuma dahil olabilmek adına Batı’nın her alandaki norm ve standartlarına uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Türkiye’nin Batı bloğuna yakınlaşma çabası içinde olmasında etkili olan bir diğer sebep ise Sovyet Rusya’nın Kars, Ardahan ve Artvin’i istemesi ve Boğazları ortaklaşa savunmak için bir nota vermesi olmuştur. Öte yandan İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihinde savaşın bitimiyle ilgili yaptığı konuşmasında demokrasiye geçileceğini açıklamış, yapılan bu konuşmada çok partili siyasi hayata geçiş aşamasında önemli bir adım olmuştur. Bu doğrultuda Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Parti, savaş süresince olumsuz etkilenen sermaye çevreleri için umut vaat etmiş ve Türkiye’de ortaya çıkan muhalif seslerin buluştuğu bir nokta haline gelmiştir.

Demokrat Parti, 1946 seçimleri ile meclise girmeyi başarmıştı. Seçim sonrasında İsmet İnönü, başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu yerine Recep Peker’i getirmiştir. Ancak Recep Peker bir süre sonra istifa etmiş, 9 Eylül 1947 tarihinde Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur. CHP’nin içinde yaşanan bu krizler sürecinde Demokrat Parti içinde de tartışmalar meydana gelmiş, Fevzi Çakmak liderliğinde bir grup partiden istifa etmişler, 20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi’ni kurmuşlardır. Hasan Saka’nın da istifası sonrasında Şemsettin Günaltay Başbakanlık görevine geçirilmiştir. Günaltay İsmet İnönü’nün son başbakanı olmuş, sonuç olarak 14 Mayıs 1950 seçiminde Demokrat Parti üstünlük sağlayarak 23 senelik CHP iktidarına son vermiştir.

1.3.2. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi Nazi Almanyası'nın "Hayat Sahası"²⁵ politikası doğrultusunda 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgali ile olmuştur. Takip eden süre dahilinde Almanya ile Sovyet Rusya arasında kurulan ortaklık dolayısıyla 17 Eylül 1939 tarihinde Rusya Doğu Polonya'yı işgal etmiştir. Polonya'nın işgali sonucunda Birleşik Krallık ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiştir.²⁶

Hitler'in Almanya'yı işgalinden sonra Müttefikler öncelikle ekonomik olarak savaşıma yolunu seçmişler ve bu doğrultuda tarafsız bir bölge olan İsveç'ten demir ithal eden Almanya'yı engellemeye çalışmışlardır. Hitler, Müttefiklerin bu hamlelerinden önce Norveç ve Danimarka'yı bu planın öncesinde işgal etmiş ve bu doğrultuda plan, işlevsiz kalmıştır.

Uzak Doğu'da yayılcı politikalar izleyen Japonya ile bu yayılcı politikalara karşı olan Çin, ABD tarafından desteklenmekteydi. Savaşın başlangıcında savaşa dahil olmayan ABD, 7 Aralık 1941 tarihinde Japon savaş uçaklarının Amerikan savaş uçak gemisi Pearl Harbour'u bombalaması üzerine Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Müttefikler için başlangıç noktasında olumlu olarak ilerlememiştir. ABD'nin savaşa girişine kadar savaşın ağır yüklerini Birleşik Krallık üstlenmiştir. Fakat ABD faktörü ile birlikte Müttefik blok nefes alma imkanına kavuşmuşlar ve savaşın süresi de ABD tarafından Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atması ile kısalmıştır.

İsmet İnönü, Atatürk Dönemi Türk dış politikasının bir devamı niteliğindeki barışçıl ve statükocu politikaları devam ettirmiş, Türkiye'nin bu doğrultuda savaş dışı kalmasını sağlamıştır. Türkiye, savaş dışı kalmasına rağmen, savaşın getirdiği olumsuzluklardan en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Yine savaş sırasında her iki blok tarafından savaşa dahil edilmek istenmiş, bu isteklere direnç göstermiş ve politik davranmaya özen göstermiştir.²⁷

Türkiye'yi savaşa dahil etme noktasında Almanya'nın yapmış olduğu

²⁵ Hayat Sahası; Almanya ve Almanya dışında yaşayan Alman asıllı azınlıkların Alman devleti hakimiyetinde birleştirilmesini amaçlayan politika.

²⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.214

²⁷ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih(1789-1999)**, Beşinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, s.631

hamlelerden ilki, 1938 Martında Alman-Türk ekonomisinin gelişmesi adına Türkiye’den bir heyetin Almanya’ya gönderilmesi talebi olmuştur. Türkiye, bu talebi gerçekleştirmek üzere dönemin Dış İşleri Bakanlığı genel sekreteri olan Numan Menemencioğlu’nu Almanya’ya göndermiştir. Bu ziyaret sırasında Almanya, Türkiye’ye bir öneride bulunmuştur bu öneri; I.Dünya Savaşı sonucundan olumsuz etkilenen ülkelerin revizyonist politikalarla işbirliği yapmalarının gerekli olduğudur. Menemencioğlu iki ülke arasında sınır olmaması nedeniyle bu önerinin uygulanmasının bir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Ancak olası bir saldırı veya savaş ihtimali karşısında Türkiye’nin tarafsızlığını koruyacağını ve başka ülkeler ile ittifaklara dahil olmayacağını sözlü olarak ifade etmiştir.

Türkiye’nin tarafsızlık siyaseti çok uzun sürmemiştir. İtalya’nın 1939 yılının Nisan ayında Arnavutluk’u işgal etmesi, İnönü’yü endişelendirmiştir. Fransa ile İngiltere, Romanya ve Yunanistan’a sınır güvenliği teminatı vermişti. Aynı teminatı Türkiye’ye de verebileceklerini belirtmeleri Türkiye’yi harekete geçirmiş ve Türkiye’nin Müttefiklerin yanına yaklaşma adımlarını atmasına sebep olmuştur.

Türkiye, savaşın patlak vermesinden itibaren Sovyetlerden gelmesini umduğu iş birliği teklifine odaklanmıştır. Ancak bu iş birliği teklifi gelmemiş, Türkiye İngiltere ile 15 Nisan 1939 tarihinde Sovyetler olmaksızın görüşmeler sağlamıştır. Bahsi geçen bu görüşmeler 12 Mayıs 1939’da sonlanmış ve bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyon “müttefik” cephesini doğrudan ilgilendirmiştir, Fransa’da aynı doğrultuda 23 Haziran tarihinde bir deklarasyon yayınlamıştır. Sovyetler Birliği bu deklarasyonu dışarıdan iyi karşılamıştır. Ancak kısa süre içinde gerçekleşen Sovyet-Alman yaklaşması sonucunda iki devlet arasında Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu durum Türkiye tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve Türk- Sovyet ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

1939 yılında gerilen Türk-Alman ilişkileri ise savaşın ilk bir yıllık sürecinde Türkiye’nin tarafsızlık politikasını başarılı şekilde sürdürmesi sonucunda olumlu şekilde etkilenmeye ve gevşemeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak 25 Temmuz 1940 tarihinde Türk - Alman Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın içeriğine savaş araç-gereçleri ile krom satışı maddeleri konulmamıştır. Bu durum her iki ülkenin de güven probleminin olduğunu göstermektedir.

1941 yılına gelindiğinde Hitler, Türk topraklarına yakın olan pek çok yeri işgal

etmiş bulunmaktaydı. Bu noktada Hitler'in İsmet İnönü'ye Türk toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve işgallerin olmayacağını belirttiği bir telgraf çektiği bilinmektedir. İnönü de buna karşılık Türkiye'nin savaş süresince tarafsız kalma politikası yürüteceğini vurgulamıştır.

18 Haziran 1941 tarihinde Türk- Alman Dostluk Antlaşmasının imzalanması ile iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme süreci noktasında ilerlemiştir. Bu antlaşmaya göre her iki ülke de birbirlerine saldırmazlık sözü vermiştir.

İnönü, savaş sırasında her iki tarafa da eşit davranarak savaşın olumsuz sonuçlarının etkilerini minimum düzeyde tutmayı hedeflemiştir. Devlet, ne zaman sonuçlanacağını bilmediği bu savaş sırasında temel ürünleri stoklamış, bu stoklamalar nedeniyle iç piyasada ürün darlığı yaşanmış ve fiyat artışları yaşanmıştır.

Savaş sırasında alınan önlemler öncelikle ekonomiyi olumsuz etkilemiş, ülkede enflasyon artmış, temel tüketim maddelerine ulaşım zorlaşmış ve hatta bu maddelerin bir kısmı karne ile dağıtımına tabi tutulmuştur. Bu durum günümüze kadar süren tartışmalara da neden olmuştur.

Nüfusun önemli bir bölümünü savaş yıllarında askere alan Türkiye'de bu durum üretimin ve doğum oranlarının düşüşüne sebep olmuştur. Savaş öncesinde başlayan birtakım sanayi ve yatırım planları savaş sırasında kesintiye uğramıştır, bu nedenle 1940 ile 1945 yıllarını kapsayan bu döneme "kesinti yılları" da denmiştir.

Savaş yılları her ne kadar devletin iktisadi bakımdan gerilemesine sebep olmuşsa da birtakım çevrelerin savaş zenginleri olarak gelişmesine ve yerli sermayede de radikal değişikliklere sebep olmuştu. Osmanlı'dan kalan Gayrimüslim zenginler artık yerlerini yavaş yavaş Müslim zenginlere terk etmişlerdir. Bu dönemde haksız kazançlar ile ortaya çıkan ve varlığını sürdüren bu sınıf devletin korumacı yasalarıyla durdurulmaya çalışılsa da tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında devletin yönetimine gelen hükümetler; Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri olmuştur. Refik Saydam Hükümeti 25 Ocak 1939 ile 9 Temmuz 1942 yılları arasında faaliyet gösterirken, Şükrü Saraçoğlu Hükümeti 9 Temmuz 1942 ile 7 Ağustos 1946 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Saydam-Saraçoğlu Hükümetleri tarafından, Savaş yıllarında çıkarılan kanunlar; Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi kanunlar olmuştur.

1.3.3. Milli Korunma Kanunu

2. Ocak 1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile yönetime; ziraat, madencilik, sanayi, taşımacılık ve ticaret gibi ekonominin her alanına müdahale imkanı verilmiş, yurttaşlara da birtakım sorumluluklar getirilmiştir.²⁸

Kanunla birlikte hükümet, savunma ihtiyaçlarının temini için yetkilerle donatılmış, ekmek karnesi uygulaması da başlamıştır. Bu dönemde yalnızca ekmek değil, kahve ve şeker gibi maddeler de üretim arzının azalması ve karaborsacılık nedeniyle lüks tüketim maddeleri arasında yerlerini almışlardır.

Aynı zamanda savaş yıllarında şeker pancarı başta olmak üzere pancar, pamuklu dokuma üzerinden yapılan ihracattan da önemli ölçüde gelir kazanımı gerçekleşmiştir.

Savaş yıllarında yaşanan üretim azlığı, enflasyonun yükselişi, ithalat darlığı gibi durumların halkı darboğaza sokması ve toplumun devlete karşı bilenmesi gibi durumlar devletin bahsi geçen kanunlar vasıtasıyla müdahaleci rolünü katı bir biçimde üstlenmesine sebep olmuştur.

Saydam hükümeti, yaşanan sorunları katı fiyat denetimleri ile tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koyma gibi yöntemler ile çözmeyi denemiştir. Refik Saydam hükümeti almış olduğu bu önlemlere rağmen karaborsa ve istifçiliğe engel olamamıştır. Refik Saydam'ın 1942 yazında vefat etmesi ile şükrü Saraçoğlu hükümeti kurulmuştur. Saraçoğlu, Saydam döneminde alınan katı önlemlerin bir kısmını gevşetme yoluna gitmiş, ürünlerin üzerinde olan fiyat denetimlerini kaldırmıştır. Bu işe çiftçinin üzerinde bulunan denetimden başlanmış, gıda ürünleri üzerinde olan kısıtlamalar gevşetilmiştir. Bu durumun sonucu olarak da gıda fiyatlarında artışlar yaşanmıştır.

Savaş yıllarının en yüksek enflasyon oranlarına da 1942 ve 1943 yılları arasında ulaşılmıştır. rnek olarak buğday fiyatlarında yaşanan artış %120-200 oranında yaşanırken genel düzeyde olan artış ise % 75-90 arasında seyretmiştir. Saraçoğlu hükümeti yüksek enflasyon oranları ile mücadele edebilmek için başlıca iki vergi çıkarmıştır bunlar; Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur.

²⁸ Kemal Karpat, Kısa Türkiye Tarihi, 1800-2012, İstanbül, Timaş Yayınları, Ankara, 2003, s.81

1.3.4. Varlık Vergisi

Varlık Vergisinin çıkarılmasındaki temel sebep savaş sırasında enflasyonun artması ve karaborsacılığın yaygınlaşması ile haksız kazançlar ile ortaya çıkan savaş zenginlerinin, kazançlarını vergilendirmek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda hükümet tarafından servet komisyonları kurulmuş, 15 gün içinde vergilerin ödenmesi tahakkuk edilmiştir. Vergiyi ödemeyenlerin ise bedenen çalışmak üzere Erzurum Aşkale’de bulunan çalışma kamplarına gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

15 Temmuz 1946 tarihli Vakıf Gazetesi’nde yer alan bir makalede “Varlık Vergisi” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda, Demokrat Partililerin Varlık Vergisi Yasası kararının alınmasına destek verdikleri ancak savaş sonrasında bu vergi uygulamasını eleştirmeleri üzerinden bir eleştiride bulunulmuştur. Makalede;

Şimdi Demokrat Partisinden aleyhtarlık edenler bilsinler ki, başları o zaman beyaz rey vermiş ve vergiyi alkışlamışlardı.” Alt başlığı altında şu ifadeler yer verilmiştir: “Demokrat Partisinin propagandacıları belki baştakiler de, Saracoğlu hükümetini tenkid ederlerken varlık vergisi verenleri de kışkırtmak ve kazanmak için bunu da dillerine dolayıp duruyorlar.

Hatta “Demokrat Partiye oy verin; verdiğiniz varlık vergilerini size geri vereceğiz.” Diyenler de var.

Tabii kimden alınıp geri verilecek? Eskiden olduğu gibi varlıksız olanlardan, yani köylüden alınarak... İşte önümüzde Büyük Millet Meclisinin zabıt ceridesi Şunlar o zaman bu vergiyi koyan kanunun kabulü için rey vermişler: Adnan Menderes(Aydın), Emin Sazak (Eskişehir), Refik Koraltan (İçel), Fuad Köprülü (Kars), Yusuf Tengirşenk (Sinop). Beş milletvekilinin beşi de Demokrat Parti’nin kurucularıdır! Altıncı bir kurucu, Refik İnce ise, şöyle söylemiştir:

Bir varlık vergisi kanunu teklifi karşısındayız. Bu kanunun geç kaldığına kanaatimiz vardır. Hükümeti bu şekilde bir kanun getirdiğinden dolayı teşekkürle layık gördüm. Kararlarının kat’i ve nihai olması birçok merasim ile esas davanın çürütülmemesi yolundaki fikre iştirak ederim.

Hukuk prensiplerine muhalif olduğu yolunda varid olacak itirazlara cevap olarak şunu söylerim: Hukuk hayatın icaplarını takip ettiği gündür ki şayanı hürmettir.²⁹

Varlık vergisinin bilançosu incelendiğinde bu verginin önemli bir bölümünün İstanbul’da yaşayan kimselerden tahsil edildiğini ve idarenin bazı yerlerde birtakım keyfi davranışlar sürdürdüğünü söylemek mümkün olmaktadır. Ayrıca vergiyi ödemekle yükümlü sayılan 114.368 bin kişiden 465.384.820 milyon lira tahsilat yapılırken vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyen 1400 kişi Erzurum Aşkale’ye sevk edilmiştir.²³

Bu vergi gerek uygulandığı dönemde gerekse ilerleyen süreçlerde

²⁹ Vakıf Gazetesi, 15.07.1946, s.1-3

eleştirilmiştir. Eleştiriler, Vergiye itiraz hakkının olmaması, vergi miktarlarının belirlenmesi noktasında adaletli bir sistem kurulamaması, kanunda azınlıkların ellerinde bulunan servetin Müslüman halka aktarmak amacının bulunması gibi sebepler etrafında şekillenmiştir.³⁰

Varlık Vergisi ticaret yapan kesimden alınan bir vergi olarak ortaya çıkmışken büyük toprak sahiplerinin tarımsal üretim ile elde ettiği kazanımlar üzerinden de vergi toplanması için Toprak Mahsulleri Vergisi uygulaması başlatılmıştır.

1.3.5. Toprak Mahsulleri Vergisi

1943 yılının başlarında üreten nüfusun önemli bir bölümünün silahaltına alınması nedeniyle ürün arzında bir azalma gözlenmiştir. Kentlerin ve ordunun iaşesinde yaşanan zorluklar nedeniyle 1943'ün Haziranından itibaren Toprak Mahsulleri Vergisi adında aynı bir vergi yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta hububat ve baklagillerde yüzde 8, diğer ürünlerde ise yüzde 12 oranında toplanan vergi 1944 yılından itibaren yüzde 10 a sabitlenmiştir. Bu vergi Osmanlı devletinin daha evvel ki zamanlarda uygulamış olduğu Aşar vergisine de benzetilmektedir.

Özellikle savaş yıllarında devletin buğday ve hububat gibi temel ürünlere piyasanın çok altı fiyatlar ile el koyması vatandaşın devletten ürün kaçırmaya da sebep olmuş ve sonuç olarak mal stokçuluğu yaygın bir şekilde uygulamaya konmuştur.

Devlet bu noktada vilayetlerde bulunan Halk Partisi temsilcilikleri, kazalarda bulunan önemli ve yetkili kişileri devreye koyarak vergiyi toplayabilmiştir. Ancak bu kişiler vilayet ve kazalarda bulunan zengin, güçlü kesime korumacılık yapmışlar, almaları gereken verginin çok altında oranlarda vergi toplamışlardır. Bu durumun sonucunda küçük ve orta ölçekli çiftçi sınıfın bu vergi uygulamasından daha büyük oranda olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Süreç sonunda haksızlığa maruz kalan küçük ve orta ölçekli üretici sınıfın devlet politikalarına ve devlete karşı olumsuz bir tutum geliştirdiği görülmüştür.

³⁰ Boratav, a.g.e. s.83

1.3.6. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

II. Dünya Savaşı yıllarında ülkede yaşanan üretim azlığı ve ekonomik durgunluğun giderilmesi amacıyla Toprak Reformunu gerçekleştirmeye çalışan devlet, büyük toprak sahiplerinin mülkiyetinde bulunan toprakların bir bölümünü topraksız köylüye dağıtmaya karar vermiş ve bu doğrultuda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkarmıştır. Kanun 11 Haziran 1945 tarihinde çıkarılmıştır.

Kanunun TBMM içinde hazırlık safhası gerçekleşirken bilhassa meclis içinde bulunan toprak sahibi vekillerin olumsuz tepkiler gösterdiği görülmüştür. Bu noktada yükselen muhalif seslerin ilerleyen süreçte Demokrat Parti'nin kurulmasında etkili oldukları görülmüştür.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun amacı topraksız çiftçiye toprak dağıtmak olduğu halde kamuoyunda gerektiği gibi ilgiye maruz kalmamış ve sonucunda da çiftçiyi rahatlatamamıştır. Kanun amacının dışında sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar CHP'nin yönetiminin tartışmaya açılmasına ve muhalif seslerin yükselmesine neden olmuştur.

Savaş yıllarında ekonomide yaşanan bu olumsuz atmosfere karşın, Türkiye'de döviz arzının arttığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu durumun temel sebebi silah sanayinde kullanılan temel maddelerden biri olan Krom madeninin ihraç edilmesidir. 1940 ve 1945 arasını kapsayan savaş yılları sınıfsal olarak incelendiğinde küçük esnaf, çiftçi gibi sınıfların ülkedeki enflasyondan kötü etkilendiği görülürken büyük çaptaki işletme, esnaf, çiftçi gibi sınıfları da olumlu etkilemiş ve bu sınıfların büyümesinde etkin rol oynamıştır. Özellikle Anadolu kökenli ve Müslüman olan yeni “savaş zenginleri” oluşmuştur.

Bütün bu sınıfların dışında var olan memur tabakası ise savaş sırasında yaşanan milli gelirdeki oran kaybına rağmen görece tek parti rejimi tarafından müdafaa edilmiştir. Savaş süresince belli bir standardı koruyan memur sınıfına karşılık savaştan ve enflasyonun ağır sonuçlarından oldukça olumsuz etkilenen sınıf ise işçi sınıfı olmuştur.

Tek parti rejimi savaş sırasında çiftçi ve köylü sınıfını yalnızca olumsuz anlamda etkileyen kanunlar çıkarmamıştı. Bu süreçte çıkarılmış olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile Köy enstitülerinin açılması gibi gelişmeler yoksul, eğitim alabilecek imkanı olmayan, topraksız veya az topraklı köylülere olumlu etkiler

bırakabilmek amacıyla ortaya konmuşlardır.

Bu hareketler özellikle meclis içinden veya dışından olan toprak zengini kimseleri rahatsız etmiştir ve ilerleyen süreçte de birtakım muhalif seslerin çıkmasına, meclis içinde bölünmelere ve en nihayetinde de kanunların ortadan kaldırılmalarına neden olmuştur.

1.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI EKONOMİ POLİTİKALARI

Türkiye’de, İkinci Dünya Savaşı yıllarında birden fazla hükümet değişikliğine şahit olunmuştur.³¹Savaş yıllarında nüfusunun önemli bir bölümünü silah altına almış olan Türkiye’de, bu durumun sonucunda üretimde de düşüşler yaşanmıştır.

Türkiye, daha öncede belirtildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sürecinde savaş dışı kalmasına rağmen savaşın tüm olumsuzluklarından had safhada etkilenmiştir. Savaşın sonlarına doğru resmi olarak Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etse de savaşa fiilen dahil olmamıştır.

Bu resmi savaş ilanının ardında yatan birtakım nedenler vardır bunlar: savaş sonrası oluşacak olan yeni dünya düzeninde Türkiye’ye de yer bulmak ve kazanan tarafın yanında yer alarak bu doğrultuda varlığını sürdürmektir. Türkiye her ne kadar kazanan tarafın yanında durarak savaşın sonlarında resmi savaş ilanı yapmış olsa da, sonucunda ne kazanan taraflar, ne de kaybeden taraflar için memnuniyet uyandırmamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın bitimiyle Dünya’da oluşan manzara, Türkiye’nin dış politikası ve bu doğrultuda gelişen ekonomi politikalarını doğrudan belirlemiştir. Bu manzaraya bakacak olursak, bir yanda Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde siyasi ve ekonomik düzeni Kapitalizm temeline dayanan Batı Bloğunun kurulduğu görülmüştür. Bu yaklaşımın karşıtı olarak da Komünizm anlayışı ile kolektifleşme zihniyetini savunan Sovyet Rusya karşımıza çıkmaktadır.³²Savaşın ardından kurulan bu yeni düzen ile birlikte savaş ekonomisinden hasar almış ekonomileri toparlayabilmek amacıyla Bretton Woods sistemi kurulmuştur.

Bretton Woods Konferansı sırasında John Maynard Keynes tarafından

³¹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Refik Saydam ile Şükrü Saraçoğlu kabineleri kurulmuştur.

³² Sander, a.g.e., 201

hazırlanan Keynes Planı İngilizler için sunulurken, ABD tarafının görüşlerini kapsayan White Plan benimsenmiştir.³³Bu plan doğrultusunda Uluslararası ekonomik sistem de evrilmiştir. Türkiye ekonomisi savaşın sonucunda başlangıçtaki halinden çok daha vahim durumdaydı. Savaşın başlangıcında 431 Lira olan kişi başı gelirin savaş yıllarında 316 liraya düştüğü gözlemlenmiştir. Buna ek olarak savaş yıllarında üretim 16 milyardan 5,9 milyar liraya düşmüştür.³⁴

1930 İle 1946 yıllarında Türkiye’de korumacı iktisadi politikalar uygulanmışken savaşın bitimiyle beraber bu politikalar gevşetilmiş ve ithalat serbestliği ile ilgili yasalar çıkarılmıştır

Savaş sonrasında ABD’nin demokratik politikalarından Türkiye de etkilenmiş ve bu duruma kayıtsız kalınmamıştır. Bunun ilk örneği Nuri Demirağ önderliğinde 6 Haziran 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi kurulması olmuştur. 1946 yılı Türkiye’nin iç siyaseti, demokrasisi ve en mühimi ekonomisi için birdönüm noktası özelliği arz etmektedir. Öyle ki Türkiye bu yılda ilk defa tek dereceli seçim sistemini uygulamış, çok partili hayata geçiş aşamasında önemli adımlar atmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin içinde bulunan ve liberal politikaları vaat eden Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar tarafından Demokrat Parti kurulmuştur.³⁵

Sonuç olarak siyasette yaşanan bu demokrasi politikaları ile doğru orantılı olarak Türkiye’de 1930’ların başlarından itibaren uygulanan kapalı ekonomi politikaları, terk edilmeye başlanmış ve Türk iktisat politikası kademeli bir biçimde gevşetilmiştir. Bu doğrultuda ithalat serbestliği de artırılarak, dış açıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Oluşan dış açıklar zamanla artarak varlığını güçlü bir biçimde devam ettirmiştir.

1946 yılında Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tokin tarafından “Beş Yıllık Kalkınma Planı” Bakanlıklar arası komisyonu tarafından hazırlanmıştır. Bu planda devletin korumacı ve müdahaleci politikalarının izlerini görmek mümkündür. Oluşturulan bu plan, ortaya atılan serbest ekonomi planlarıyla çelişmiştir.³⁶

Savaş sırasında kapanan Ticaret yollarından olan Merkezi Avrupa Karayolu

³³ Hasan Cömert, İmkansız Üçleme’den İmkansız İkilem’e Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s.118

³⁴ Karpat, a.g.e., s.165

³⁵ Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, İzmir, Boyut Yayınları, 3.Baskı, s.183

³⁶ Boratav, a.g.e., s.98

yeniden ulaşıma açılmıştır. Söz konusu yol Avrupalı devletlerce kullanıma açılmışsa da Türkiye'nin Avrupalı devletler ile ticari antlaşması olmaması nedeniyle kullanılmamıştır.

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti 1945 yılına gelindiğinde ülkeye hızlıca döviz girdisi sağlayabilmek amacıyla bazı hamleler yapmıştır. Bu noktada Türkiye Fırat Nehri'ni İskenderun Limanına bağlama fikrini ortaya atarak bir kanal açılması için karar almıştır. Devlet o yıllarda hazırlık yapması için mühendislerden oluşan bir komisyona görev verse de proje hayata geçirilememiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya'daki pek çok ekonomi savaş sonrası kısıtlamalarını kaldırırken Türkiye bu duruma geç adapte olmuştur. Savaş yıllarında tüketimi azalan bazı ürünlerin Türkiye'ye gelmesini sağlamanın yanı sıra ülkede bulunan ihraç ürünlerinin de dış satımını sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda “Doğu Seferleri” adı verilen Doğu Akdeniz ülkeleri ile yapılması amaçlanan alışverişler gerçekleştirilmiştir. Türkiye Doğu seferleri ile birlikte Doğu Akdeniz ülkeleri olarak adlandırılan Mısır, Yunanistan, Filistin, Suriye, Kıbrıs, Rodos gibi ülkeler ile siyasi olarak da iletişim kurmuştur.³⁷

Akşam Gazetesi yazarlarından olan Süha Sükuti Tükel tarafından kaleme alınmış bir yazıda eleştirilen bir konu da Türkiye'nin transit satışlar da geri kalmış olmasıydı. Yunanistan'a yapılan zeytinyağı ile kuru bakla değişimi teklifi de o dönemde yoğun eleştiri alan konulardan olmuştur. Bu eleştirinin asıl sebebi ise o dönemde Türkiye'nin zeytinyağı üretiminin tüketimini dahi karşılayamamasıdır. Tükel'e göre Yunanistan'dan 100 kuruşa alınabilen yağın, yağa aciliyetle ihtiyaç duyan Orta Doğu ülkelerine 300-400 kuruş bandında satılabilecek iken bunun yapılmamış olması da büyük bir eksiklik olarak görülmüştür.³⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin savaş yıllarında bozulan iktisadi hayatını iyileştirebilmek amacıyla Ticaret Bakanlığı aracılığıyla İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İtalya, Güney Afrika ve Çekoslovakya ile antlaşmalar yapılmıştır. Yapılan bu antlaşmalar geçmişteki gibi takas usulüne değil, serbest döviz esasına göre imzalanmıştır.³⁹

³⁷ Burak Aydemir, Gazete Haberlerine Göre II.Cihan Harbi Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin İktisadi ve Sosyal Durumu-Yüksek Lisans Tezi

³⁸ Süha Sükuti Tükel, “Günlerle Beraber”, Ticaret Gazetesi, 30.05.1945, s.1

³⁹ Ticaret Gazetesi, 14.12.1945, s.1

Savaş sonrasında ABD ekonomisi incelendiğinde Avrupa'da bulunan diğer ülkelere kıyasla savaş yıllarında %15'lik büyüme kaydedildiği ve refah düzeyinin en yüksek olduğu ülke olduğu görülmektedir. Bu büyüme savaşın sonucunda kesintiye uğramıştır. Savaş süresince silah altına alınmış olan ve sonucunda da ülkeye dönen yaklaşık 2,5 milyon askerin işsizlik sorunu yarattığı görülmüştür.

ABD, yaşanan bu ekonomik sorundan çıkış yolu olarak ihracat oranını artırmayı görmüştür. Bu doğrultuda daha serbest ekonomilerin mevcut olacağı yeni bir sistem kurulmuştur. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Brynes dış ticaret ağlarının kurulmasının en önemli husus olduğunu vurgulamış ve ABD'nin bu politikasını desteklemeyen ülkeler ile mücadele edileceğini de ifade etmiştir.⁴⁰

Oluşturulmaya çalışılan bu yeni sistem ABD ekonomisini olumlu olarak etkileyip ABD'yi tek Pazar ülkesi haline getirecekti ancak özellikle savaştan yeni çıkmış olan ve yeni toparlanmaya başlayan ekonomileri olumsuz etkileyecekti.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile Türkiye arasında olan ticari ilişkiler artarak devam etmiştir. Ticaret Gazetesi'nin 16 Ocak 1945 tarihli haberine göre Amerika'dan Türkiye'ye ticaret antlaşması yapmak için bir heyetin geleceği ifade edilmiştir.⁴¹ Yine 9 Haziran 1945 tarihli habere göre ise ABD- Türkiye arasında yapılan bir ticari antlaşmaya mutabık kalınacağı ifade edilmiştir.⁴²

Türk-Amerikan ticari ilişkileri İkinci Dünya Savaşı yıllarında büyük oranda sekteye uğramıştır. 1939 yılı incelendiğinde ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat oranının Türkiye'nin tüm ithalatının %10'u kadar görülmüşken savaşın patlak vermesi ile bu oran yarı yarıya azalma göstermiştir. Savaşın ilerleyen yıllarında bu oranların git gide azaldığı gözlenmiştir.

1945 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin toplam ithalat oranının %17sinin ABD tarafından ihraç edilen ürünlerden oluştuğu görülmüştür. 1946 yılında %31 olarak görülen bu oranın 1947 yılına gelindiğinde ise %33 oranına kadar gelerek Cumhuriyet tarihinin en yüksek yüzdelerine ulaştığı kaydedilmiştir.⁴³

1945 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den ithal ettiği ürünlerin tütün, meyhan kökü, incir, fındık ve afyon gibi tarımsal/zirai ürünler olduğu görülmüştür. ABD'nin

⁴⁰ Aydemir, a.g.e., s.104

⁴¹ Ticaret Gazetesi, 17.01.1945, s.1

⁴² Ticaret Gazetesi, 09.06.1945, s.1

⁴³ Aydemir, a.g.e., s.107

Türkiye'ye ihraç ettiği ürünlerin ise makine, nakil vasıtaları, demir ve çelik olduğu kaydedilmiştir. Türkiye ile Amerika arasında bulunan ithalat-ihracat dengesinin 1947'ye kadar sürdürüldüğü görülürken bu yıldan itibaren ABD lehine döndüğü ve Türkiye'nin ithalat oranının ihracat oranını aştığı gözlemlenmiştir.⁴⁴

Almanya 1950'li yılların başında Türkiye'ye pek çok ürün satmıştır. Ancak bununla beraber Türkiye'den az miktarda ürün almıştır. Belli bir noktadan sonra Türkiye'nin bu ticari ilişkiler kapsamında açık verdiği gözlenmiştir.

Avusturya ile Türkiye arasında bulunan ticari münasebetlere de İkinci Dünya Savaşı yıllarından önce karşılaşılmazken İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan yeni politika doğrultusunda rastlanmaktadır.

İngiltere-Türkiye ticari ilişkileri ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında kesintiye uğramamış, aksine tüm hızıyla devam etmiştir. İngiltere ile 1939-1950 yılları arasında yapılan ihracat oranları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: 1939-1950 Yılları Arasında Türkiye-İngiltere İhracat ve İthalat Verileri

Yıllar	İhracat			İthalat		
	İlgili Yıllardaki Toplam İhracat (Bin Dolar)	İhracat Oranı (%)	Avusturya'ya İhracat (Bin Dolar)	İlgili Yıllardaki Toplam İthalat (Bin Dolar)	İthalat Oranı (%)	Avusturya'dan İthalat (Bin Dolar)
1939	99.647	-	-	92.498	-	-
1940	80.904	-	-	50.035	-	-
1941	91.056	-	-	55.349	-	-
1942	126.115	-	-	112.879	-	-
1943	196.734	-	-	155.340	-	-
1944	177.952	-	-	126.230	-	-
1945	168.264	-	-	96.969	-	-
1946	214.580	0,2	497	118.889	0,2	234
1947	223.301	0,4	877	244.644	0,3	723
1948	196.799	2,6	5 140	275.053	1,5	4 144
1949	247.825	3,3	8 279	290.220	3,6	10 447
1950	263.424	4,0	10 626	285.664	2,3	6 570

Kaynak: İstatistiki Göstergeler 1923-2011, TÜİK, Ankara, 2011, s.498-508

⁴⁴ Yavuz Güler, İkinci Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri(1945-1950), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 5, Sayı:2 (2004), s.211-214

Türkiye ile Fransa arasında gerçekleşen ticari ilişkiler incelendiğinde ise İkinci Dünya Savaşında herhangi bir kesinti olmadığı görülmüştür. 1945 yılı itibariyle Fransa ile ticari ilişkileri geliştirmek maksadıyla İngiltere'den şilepler kiralanmıştır. Bu şilepler İsviçre ve Fransa'ya Türkiye'den ihraç edilen malları aktarmak amacıyla kiralanmıştır. Ancak kiralanılan bu 5 şilepin 3 tanesinin iade edilmesi Türk-Fransız ticari ilişkilerini olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur.

Belli bir süre sonra Fransız Heyeti, yeni bir ticari antlaşma imzalamak üzere Türkiye'ye gelmiş ve Şükrü Saracoğlu Hükümeti yetkilileri ile görüşmüşlerdir. Yapılan görüşmelerin sonucunda her iki ülke arasında karşılıklı olarak takas usulü ile bir takım alışverişler yapılmıştır.⁴⁵

Yedi Eylül 1946 tarihinde alınan Devalüasyon kararları sonrasında ise bir Türk-Fransız ticari antlaşması daha yapılmıştır. Antlaşma protokolüne göre iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine yardımcı olacaklar ithalat-ihracat listeleri dışında kalan ürünlerin satışında da takastan vazgeçilerek ticaretin serbest döviz üzerinden sağlanmasına karar verilmiştir.

Türkiye ile Çekoslovakya arasında ise 1945 yılının Haziran ayında Kliring yoluyla⁴⁶ olmak üzere bir ticari antlaşma yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye, ihtiyacı olan boya ve selüloz gibi maddeleri Çekoslovakya'dan ithal ederken, aynı şekilde kuzu, koyun derileri ve palamut, fındık gibi maddeleri de Çekoslovakya'ya ihraç etmiştir.⁴⁷

Türkiye savaş sonrasında yapmış olduğu ihracat oranları ile ülkeye döviz girişini sağlamaya çalışırken diğer yandan da piyasada arzı az olan ürünlerin de ithalatının yapılmasını sağlamaya çabalamıştır. İkinci Dünya Savaşı ertesinde özellikle temel gıda maddelerine duyulan ihtiyaçlardan dolayı pek çok ürüne ihracat sınırlaması getirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de yeni vergi kalemlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu doğrultuda Gelir Vergisi'nin çıkartılan yeni vergilerden biri olduğu gözlemlenmiştir. Verginin temel amacının savaş sırasında elde edilen kazançların vergilendirilmesi olduğu söylenebilir. Uygulanan bu vergi servet ve gelir farkı gözetmediği için esnaflar üzerinde ağır bir baskı yaratmıştır.

⁴⁵ Burak Aydemir, a.g.t. s.86

⁴⁶ Takas yoluyla yapılan ticaret.

Yol Vergisi de Osmanlı Devleti tarafından 1860'lı yıllardan itibaren çıkarılan vergilerden biri iken Türkiye Cumhuriyeti tarafından da toplanmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da toplanan yol vergisi savunma sanayisi ihtiyaçlarına ayrılmıştır. Söz konusu verginin oranı %100 oranında artırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte yükselen muhalif sesleri ile Demokrat Partililer Yol Vergisi'ni yoğun eleştiri bombardımanına tutmuştur. Toplanan Yol Vergilerinin yerlerine ulaşmadığı ve pek çok mahallede hala bozuk yolların olduğu da dönemin gazetelerinde yer almıştır.⁴⁸

Celal Bayar, yaptığı mitinglerde CHP'nin topladığı yol vergisinin vatandaşı çok zor duruma düşürdüğünü ve bazı vatandaşların bu vergiyi ödeyebilmek adına mallarını satmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.⁴⁹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapılan bu eleştirilerden bunaldığı ve sonucunda Yol Vergisi'ni ismen kaldırarak bu vergiyi benzin üzerinden alma uygulaması başlattığı görülmüştür. Bu doğrultuda mecliste kabul edilmiş olan 5336 sayılı "Yol İşleri İçin Benzinden Alınacak Vergi Hakkında Kanun" ile de resmileştirilmiştir.

Adnan Menderes'in yönetimiyle el değiştiren hükümetin Yol Vergisi üzerinden birtakım yeni düzenlemeler yaptığı görülmüştür. Bu doğrultuda söz konusu verginin şehirlerde yaşayan vatandaşlardan ayrı, köylerde yaşayan vatandaşlardan ayrı olmak üzere sınıflandırılıp yeniden düzenlendiği görülmektedir.

1.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRK EKONOMİSİNE YANSIMALARININ GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

İkinci Dünya Savaşının Türkiye Ekonomisine etkileri genel bir değerlendirme ile incelenecek olunursa; 1940 yılında 8 Milyar 677 milyon TL'lik GSMH miktarı 1945 yılına gelindiğinde yaklaşık % 30 oranında küçülmüş ve 5 Milyar 960 milyon TL düzeylerine kadar inmiştir.

Savaş pek çok sektörü de olumsuz etkilemiştir. Örneğin sabit fiyatlar düzeyinde 1939 yılında 431 milyon lira olan net yatırım oranlarının 1942 yılına gelindiğinde 281 milyon lira seviyesine düştüğü, ulusal savunmayı artırma

⁴⁸ Akşam Gazetesi, 04.05.1949, s.3

⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 12.08.1950, s.3

doğrultusunda da genç nüfusun silah altına alındığı ve bu durumun sonucu olarak da tarım üretiminin de aksadığı görülmüştür.

Yaşanan bu aksama nedeniyle piyasada yaşanan ürün arzı darlığı da fiyat oranlarını etkileyerek halkın ürün pahalılığı ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

1940 yılında 126.6 olan toptan eşya fiyatları indeksinin, 1945 yılına gelindiğinde üç kattan fazla artış göstererek 444.6'ya yükseldiği, tüketici fiyatları indeksinin de aynı tarihler içinde 110.8 seviyesinden 333.0 oranına ulaştığı kaydedilmiştir.⁵⁰

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde altın ve döviz rezervleri bakımından da yüksek oranlara sahipti. Bu yüksek oranlara karşın Türkiye'nin üretim kapasitesi bakımından sıkıntılı olduğu bunun bir sonucu olarak da ABD ile olan ticari ilişkilerini geliştirme yoluna gittiği görülmüştür.

Savaşın sonucunda ülkedeki ABD inisiyatifi giderek artma yolunda iken Türkiye'de de pek çok siyasi ve ekonomik değişimler yaşanmıştır. Bu kapsamda Türkiye, San Francisco Konferasına katılım gösterip Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve Cemiyetin antlaşması 26 Haziran 1945 tarihinde onaylanmış, böylece demokrasi yolunda bağlayıcı bir adım da atılmıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması ile de Çok Partili Yaşam yolunda ilk adım atılmıştır.⁵¹

Uluslararası ilişkiler kapsamında Sovyetler ile yaşanan Boğazlar Meselesi sorununun Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkilediği, buna karşın Türk-Amerikan yakınlaşmasını sağladığı görülmüştür.

Dönemin Demokrat Parti başkanı olan Celal Bayar ise basına verdiği demeçlerde Sovyet Rusya ile Türkiye'nin beraber hareket edemeyeceğini, Türkiye'nin ancak Amerika ile birlikte hareket edebilirse uluslararası siyaset ve iç politikada olumlu sonuçlar elde edebileceğini belirtmiştir.⁵²

Savaşın bitimiyle başlayan Türk-Amerikan yakınlaşmasının bir sonucu olarak 7 Mayıs 1946 tarihinde Türkiye'nin savaş süresince ABD'den aldığı borçların silinmesini öngören bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ABD'nin yalnızca

⁵⁰ İlker Parasız, Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.58-59

⁵¹ Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, s.38-50

⁵² Timur, a.g.e., s.50

Türkiye'ye sunduğu bir ayrıcalıktan doğmamıştır. O dönemde ABD, Sovyetlere karşın yanına çekmek istediği devletler ile bu tarz borç silmeye dayalı antlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte gerçekleşen Marshall Planı, Truman Doktrini, gibi yardımları da Türkiye-Amerika yakınlaşmasını artıracaktır. Türkiye, var olan altın ve döviz rezervlerini ilerleyen süreçte çıkması muhtemel olabilecek Türk-Sovyet Krizi/ Savaşı gibi bir durumda harcamayı tercih edeceği için gelen bu yardım ve kredileri kabul etmiştir.⁵³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin öncü devlet konumunda etkili olduğu iki kurum vardı. Bunlar IMF ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmuştur. Türkiye bu kurumlara dahil olup aktif olarak katılım gösterdiği için doğrudan ABD ile bağlantılı şekilde hareket edeceğinin de sinyallerini vermiş oluyordu.⁵⁴

Türkiye'nin Devalüasyona giden süreçte dış politika ilişkileri kapsamında değerlendirilmeden, soyutlanarak devalüasyonu analiz etmek mümkün değildir. Bu noktada ABD ile olan siyasi ve ekonomik yakınlaşmaların iç politikayı ve ekonomiyi etkilediği söylenebilir.

⁵³ Kepenek-Yentürk, a.g.e. s.93

⁵⁴ Kepenek-Yentürk, a.g.e. s.93

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA 7 EYLÜL 1946 KARARLARI

2.1. 7 EYLÜL KARARLARINA GİDEN SÜREÇ

2.1.2. Devalüasyona Giden Süreçte Basın, Yaşanan Tartışmalar ve Öneriler

7 Eylül Kararlarına giden süreçte basın-yayın organlarının Türkiye'nin gidişatı ve ekonomisi hakkında bazı yorum ve yazılara yer verdiği görülmüştür. 31 Temmuz 1946 tarihli Vakit Gazetesi "*Geçim Zorluğunu Gidermek İçin Ankara'da Tetkikler Yapılıyor*" adlı başlığın altında, Yeni hükümetin kurulmasıyla yiyecek ve içecek fiyatlarında indirimle gidileceği hakkında bilgilendirme yapmıştır.⁵⁵ 2 Ağustos 1946 tarihinde Sebze-meyve üzerinden yapılan kar oranlarının belediyelerce azaltılacağına yer verilirken, sebze ve meyvelerin nakillerinin de kolaylaştırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁶

7 Ağustos 1946 tarihli Vakit Gazetesi'nde Piyasa başlığı altında yayınlanan "*Ticarette Serbest Rejim İsteniyor*" başlığı ile Türk iş adamları, tüccarları ve piyasalarının talep ve istekleri üzerinden bir makalenin kaleme alındığına rastlanılmaktadır. Bu makalede yer alan ifadeler ise şöyle olmuştur:

Ticaret ve iş adamları, ticaret ve iş sahasında yeni hamleler beklemektedirler. Bu hamlelerin, ticarette serbest bir rejime doğru gidilmesi şeklinde olması istenmektedir, Harbin yüklediği tahdit ve takyitlerin devamının memleket ekonomisi bakımından büyük zarar verebileceği kanaati umumidir. Devlet müesseselerinin mahdut ve muayyen bir sahada iş görebilmeleri, serbest teşebbüs sahiplerinin girişecekleri işlerin istikbalinin emin olması, başarılı bir devreye gireceği sırada devlet müesseselerinin iştiğal sahasına alınmaması ve bu hususta teşebbüs sahiplerine emniyet telkin edilmesi arzusu vardır. Bu arada, bugün devlet elindeki müesseselerin durumu ciddi bir süzgeçten geçirilecek olur ise başarı nispetinin satıldığından çok daha düşük çıkacağını ileri sürenler de olacaktır.

Yarın toplanacak olan yeni büyük Millet Meclisinin ekonomi konularını ön planda ele alacağı ve bu işleri düzenleyeceği muhakkak sayılmaktadır."⁵⁷

⁵⁵ Vakit Gazetesi, 31.07.1946, s.1

⁵⁶ Vakit Gazetesi, 02.08.1946, s.1

⁵⁷ Vakit Gazetesi, 07.08.1946, s.3

Yazıdan anlaşılacağı üzere, ticaretle uğraşanlar ve iş insanlarının devletin savaş sırasında büründüğü müdahaleci rolünü azaltmasının ticari açıdan fayda sağlayacağı noktasında görüş bildirildiği görülmektedir.⁵⁸

Ağustos ayının başlangıcında Recep Peker kabinesinin kurulduğu görülürken, kabine tarafından öne sürülen ilk hedefin ise piyasalarda ucuzluğu sağlamak olduğu görülmüştür. Bu noktada 10 Ağustos 1946 tarihli Vakit Gazetesi “Yeni Kabinenin İlk Hedefi Hayat Şartlarını Ucuzlatmak” başlığı altında pek çok maddenin ucuzlatılacağına dair şu ifadeler yer verilmiştir:

Yeni kabinenin ilk ele aldığı işlerden biri evvelce de bildirdiğim gibi vatandaşın umumi geçim sıkıntısını gidermektir. Bunu başarabilmek için mümkün olan her şey yapılacaktır. Memurların geçim durumları düzenlenecek, gelirleri yaşama imkanlarını sağlayacak bir duruma Oçkarılacak ve bunda takip edilecek yolda maaşları az olanların daha fazla faydalanmaları göz önünde tutulacaktır. Buna bakarak küçük memurlara yapılacak yardımın esaslı olacağına hükmetmek yerinde olur. Bu arada emekliler, dul ve yetimlerin de hükümetin memurlara ait teşebbüsleri çerçevesine gireceği söylendiği gibi polis, posta memurları ve müvezzileri, muhafaza memurları ile, adliye teşkilatı az maaşlı müstahdemler başkalarına nişbetle daha üstün maaş almaları sağlanacaktır.

Hükümetin umumi geçim sıkıntısını giderme yolundaki alacağı kararlar tek taraflı değildir. Yani yalnız memurların yaşayış seviyelerini yükselterek memur olmayanların ihmali gibi bir durum yoktur. Halk da, başlıca gıda maddelerinin ucuzlatılması yoluna gidilmek suretiyle yeni kararlardan faydalanacaktır.

Bu sene şeker, hububat ve zeytinyağı istihsalinin bol olacağı katıyetle anlaşılmış bulunduğu için bu maddelerin fiyatları üzerinde esaslı incelemeler yaparak hükümet mümkün mertebe ucuzlatılması programının başlıca maddelerini teşkil edecektir. Bunlar indiği takdirde, diğer istihsal maddelerinin de bu fiyat düşüklüğünden pay alarak inme yoluna gideceği muhakkak görülmektedir.

*Hükümetin hariçten gelen ve bu gün tahdide tabi olan maddeler üzerinde de ferahlatıcı kararlar alacaktır. İlk hamlede akaryakıtın ve otomobil lastiklerinin serbest bırakılacağı tahmin edilmektedir.*⁵⁹

Yukarıdaki makaleden anlaşılacağı üzere İkinci Dünya Savaşı’nın Türk ekonomisine yansıyan kötü etkilerini azaltmak amacıyla memur maaşlarına zam, piyasada ucuzluğu sağlama gibi önemli maddelerin dönemin hükümeti tarafından öncelikli konular olarak belirlendiği görülmüştür. Ayrıca aynı tarihlerde devletin uyguladığı bazı kısıtlayıcı formaliteler sebebiyle vatandaşın zarara uğradığına rastlanmıştır.

Bahsi geçen fiyat iyileştirmeleri ve memur zamlarının 1946 Ağustosunda kurulan Recep Peker Kabinesi tarafından kademeli bir şekilde gerçekleştirildiği

⁵⁹ Vakit Gazetesi, 10.08.1946, s.1-3

görülürken temel tüketim maddelerinden biri olan şeker fiyatları ile ilgili de indirim kararlarının alındığı görülmüştür.⁶⁰

Vakit Gazetesi yazarlarından Aziz Bilaloğlu'nun kaleme aldığı “*Formalitelere Yüzünden Kayıplarımız*” başlıklı makalesinde şu tespitlerde bulunmuştur:

İthalat mekanizmamız günün şartlarına göre çalışmadığı için piyasamız İtalyan mamülü manifaturaları kaybetmiş bulunmaktadır. Durum şudur: Memleketimizde pamuklu dokuma darlığı vardır. Yerli imalat, ihtiyacı karşılayamamaktadır. Hindistan, geçen yıldan beri bize manifatura vermez olmuştur. Mamüllerini münhasıran Cava, Birmanya ve Siyama vermektedir. İngiliz firmaları ancak memleketimizdeki eski müşterilerini kaybetmemek için münasebeti kesmemek maksadiyle pek cüz'i mal vermektedirler. Mesela 500 top istenen bir malı 300 metre olarak göndermektedirler. Birleşik Amerika memleketimiz için gerçi kontenjan ayırmıştır. Fakat bunun miktarı az olduğu gibi ayrıca kontenjanı da vaktinde ve tamam olarak verememektedir.

Harp sonra erince, ithalatçılarımız İtalya'ya koşmuşlardır. Orada bol miktarda ve fiyatı çok ucuz pamuklular bulunmuştur. İtalyan mamulleri dünyaca meşhurdur. Bilhassa bizim memlekette çok makbûldür. Bunlardan başka İtalya yakın bir yerdir. Nakliye işlerinin zaruret halinde motorlar ile yapılması dahi mümkündür. Bu itibarla İtalya'da mal bulmayı piyasamız fevkaalede bir fırsat saymıştır. İlk zamanlarda takaslarla iş görmeye çalışmıştır. Çünkü, ticaret anlaşmamız bulunmadığı için İtalyaya serbest döviz verilmemiştir. Nihayet bazı teşebbüsler neticesinde, İtalya'dan manifatura ithali için sterlin döviz tahsiline karar verilmiştir. Fakat bizdeki ithalat işlerinin tepeden tırnağa formaliteye boğulmuş olması ve bilhassa dış ticaret dairesinde işlerin çıkması hususi takiplere bağlı bulunduğu için sipariş muamelelerinin ikmali uzun zaman sürmektedir.

Bilaloğlu, köşe yazısında ülkede bazı ürünlerde ithalat açığı olduğunu, Türkiye'nin Avrupa'da ve dünyanın pek çok yerinde bulunan ithalat kaidelerine uyum sağlayamadığı noktalarına değinmiş, yapılması mümkün olabilecekken yapılamayan ticaretten bahsetmiştir. Bilaloğlu, başka ülkelerin ithalatçılarının istedikleri ülkeye gidip, beğendikleri malı alarak kendi ülkelerinde satabildiklerini de yazısında belirtmiştir.⁶¹

Yedi Eylül Kararlarının alınmasına yakın tarihlerde, hayat şartlarını ucuzlatmak amacıyla bazı önerilerde de bulunulmuştur. Bu noktada “*Hayatı Ucuzlatmak İçin Bazı İktisatçıların Düşünceleri*” adlı makalede Aziz Bilaloğlu şu görüşleri kaleme almıştır:

Resmi sıfatı olan yetkili kimseler dahil herkes bu yıl memleketimizde fevkaalede bolluk olduğunu söylüyor. Söylenenlerin doğru olduğu fiilen de görülüyor. Bu yıl

⁶⁰ Vakit Gazetesi, 14.08.1946, s.1

⁶¹ Vakit Gazetesi, 26.08.1946, s.1-3

istihsal edilen buğday ve diğer hububatın normal yollar istihsalinin kat kat üstünde bulunduğu meydandadır. Buna rağmen büyük şehirlerde hayat pahalılığı hala geçen yıllardaki gibidir. İstihsal olunan maddelerin maliyet fiyatları yüksek değildir ki, pahalılığın devamı mazur görülebilsin. Yahut harice yerli ihtiyacı aksatacak derecede ihracat yapılmıyor ki, yabancılara yüksek fiyatla mal olması dahili fiyatlara tesir ediliyor denebilsin. Şu halde pahalılığı doğuran amiller nelerdir? Ve ucuzluğun temini için ne gibi tedbirler almak lazımdır: görüştüğüm iktisatçılar bu iki soruya şu şekilde cevap vermektedirler:

1-Yerli istihsal maddelerimizin ve bilhassa gıda maddelerinin müstehlike intikal ediş fiyatları anormaldir. Bu anormal fiyattan müstehliğin hiçbir istifadesi yoktur. Pahalılığı yaratan münhasıran toptancı tüccarlar ve perakendecilerdir. Toptancılar iki kısımdır:

a)İstihsal bölgelerinde müstahsilden malı toplayan toptancı tüccarlardır.

b) Bu birinci toptancıların ellerindeki malı alarak müstehlike arz etmek üzere perakendecilere veren büyük şehirlerdeki toptancılar

Her iki tip toptancı da, yaptıkları ticarete fahiş kar teminine alışmışlardır. Bunların “maliyet” diye gösterdikleri rakamlar tamamen sahtedir.

İkinci tip toptancılardan malı alarak müstehlike arzeden perakendecilerin karları da normalin üstündedir.

2-Ucuzluk temin edebilmek için müstahsil ile müstehlik arasındaki bu muhtekir mutasavassıtları yola getirmek lazımdır. Bu, idari tedbirlerle, kanunlarla olamaz. Ancak iktisat kanunlarıyla temin edilebilir. Bizim memlekette bunun en kolay yolu şudur:

Müstahsilin doğrudan doğruya büyük şehirlere gıda maddeleri getirebilmesini sağlamak.Bu da, Ulaştırma Bakanlığı vasıtasile temin olunacaktır. Yani mesela Anadolu’nun muayyen bir yerinden kalkıp beraberinde 100 liralık yiyecek maddesi getirecek olan bir köylünün, tren ve vapurlarda İstanbul’a kadar parasız gidip gelmesi sağlanmalıdır. Müstahsil beraberinde getireceği 100 liralık gıda maddesini İstanbul’da ucuz fiyatlarla satacaktır. Çünkü aradan birinci ve ikinci toptancı çıkarılmıştır. Bu suretle gelecek köylülerin sayısı pek çok ve bittabi getirecekleri yiyecek maddeleri de alabildiğine bol olacağı için İstanbul’da yiyecek maddesi bollaşacak ve fiyatlar kısa zamanda pek çok düşecektir.

Bunu yaparken devlet demir ve denizyolları idareleri biraz fedakarca hareket etmek zorunda kalacaklardır. Fakat bu fedakarlık memlekete hayat pahalılığını en az yüzde elli ucuzlatacaktır.

Bu düşünceleri ileri sürenler, tekliflerin sadece nazari mahiyette olmadığını, 1928-1929 dünya iktisadi buhranında bazı memleketlerde bu tarzda tedbirler alındığını, gerek müstahsil, gerekse müstehlik bakımından çok kısa zamanda çok müsbet neticeler verdiğini de ilave etmektedirler.⁶²

Devalüasyon öncesi dönemde İstanbul Ticaret Odası’nda da toplantılar düzenleyen tüccarlar, ithalat ve ihracat hacmi üzerinden tahminlerde bulunmuşlar ve bu toplantıda ihracat konusu ön plana çıkmıştır.

Dış piyasalarda nispeten yüksek fiyatla satılan Türk ürünlerinin fiyatlarının savaşın bitimiyle beraber yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmasının gerekliliği üzerinden tartışmalar yaşanmıştır. Fiyatlarda var olan pahalılık oranlarında düşüş

⁶² Vakıf Gazetesi, “Hayatı Ucuzlatmak İçin Bazı İktisatçıların Düşünceleri” –Aziz Bilaloğlu, s.3

kaydedilebilirse, iç piyasada sürüm oranlarının da artış göstereceği ifade edilmiştir.

İç- dış fiyat farkının ihracatı zorlaştıracığına kanaat getiren tüccarların Deflasyon ve Devalüasyon seçenekleri üzerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Özellikle Devalüasyonun bir gereklilik olduğunu da ifade etmişlerdir.⁶³

Yine bu dönemde Anglo-Sakson ticaret politikasına uyum sağlamanın gerekliliği üzerinde durulurken bu gereklilikler kapsamında Serbest Döviz Mübadele Sisteminin benimsenmesinin Türk iktisadını olumlu etkileyeceği belirtilmiştir.

İktisadi Yürüyüş adlı dergide; Devalüasyon kararları öncesinde pek çok meslek kolundan kimselerin katılımcı oldukları bir anket yapılmıştır. Ankete yanıt veren Akademisyen, tüccar ve gazetecilerin devletin özel teşebbüslere destek olması, serbest ticaret sistemine geçilmesi, ithalat ve ihracatın kolaylaştırılması, yeni iktisadi politikaların belirlenmesi safhasında İngiliz ve Amerikan Ticari sistemine uyumlu olmasının gerekliliği üzerinde görüşler bildirmişlerdir.⁶⁴

Yönetim kademesi savaşın sonlarına doğru belirtilen bu görüşler kapsamında ABD öncülüğünde oluşacak olan yeni ekonomik düzene uyum sağlamanın gerçekçi bir hamle olacağını görüş ve açıklamaları üzerinden sinyaller vererek teyit etmişlerdir.⁶⁵

1945 yılında oluşturulması planlanan yedi aylık bütçe tasarısı toplantısında dönemin Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer uluslararası pazarla yeniden ticari ilişkiler kurulabilmesi için iktisadi tedbirlerin alınmaya başlandığını ifade etmiştir. Bakan, savaşın ayrıca fiyatlar üzerinde de yoğun bir pahalılık oluşturduğunu da beyan ederek bu konunun paranın iç ve dış değeri ile bağlantılı olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶

Savaşın sonucunda gerçekleşen bu iç ve dış gelişmeler hükümeti adım adım Devalüasyon kararına itmiştir. 14 Ağustos 1946'da Recep Peker Hükümeti'nin ilan ettiği programda ekonomik açıdan hükümetin ilk amacının savaşın tahrip ettiği ticaret düzenini yeniden iyileştirmek ve ticarete engel olan tüm kısıtlamaları ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmiştir.

Recep Peker Hükümeti'nin vurguladığı bu söylemlere karşın İstanbul piyasalarında Ağustos ve Eylül aylarında Devalüasyon söylentilerinin reddedildiği ve

⁶³ Mekki Onaran, "Para ve Fiat Düzenimiz", Türk Ekonomisi, Yıl:3, Sayı:30, s.166-171

⁶⁴ İktisadi Yürüyüş, 01.08.1946, s.3-4, 11, 16, 21- 17.08.1946, s.4,21-22

⁶⁵ Niyazi Berkes, Unutulan Yıllar, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1997, s.383-386

⁶⁶ Serkan Tuna, Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946, Akdeniz (İİBF Dergisi 13), 2007, s.95

yalanlandığı gözlemlenmiş, bunun aksine primleri yükseltme kararları alındığı ve ihracata yönelik yatırımların artacağına dair inanç yayılmıştır.⁶⁷

7 Eylül 1946 tarihli Vakit Gazetesinde ise Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu'na yapmış olduğu başvurunun olumlu değerlendirilmesi sonucunda bazı taahhütlerin altına gireceği ve ihracata yönelik prim sistemi ile para ayarlamasının dikkate alındığı belirtilerek Türk parasının değeri üzerine bir ayarlama yapılmayacağı da belirtilmiştir.⁶⁸

2.2. 7 EYLÜL KARARLARININ ALINMASI

Devalüasyon, devletin resmi olarak, milli parasının dış değerini düşürmesidir. Bu düşüş başka bir deyişle resmi döviz kurunun da yükseltilmesidir. İthal ürünlerin fiyatlarında, dövizle alınan ürün veya hammadde ürünlerinde de pahalılaşma yaratma sonucunu meydana getirir. Gelişmekte olan ülkelerde, ara-ana sanayi ürünleri dahil olmak üzere pek çok maddenin ithal edilmesi zorunludur. Doğal olarak yapılan devalüasyonlar ürün maliyetlerinin de artış göstermesine ve sonucunda da pahalılaşmaya neden olacaktır. Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan hem siyasi hem de ekonomik yeni dünya düzenine uyum amacıyla devalüasyon kararı alınmıştır. Bu karar ile amaçlanan ilk şey yabancı ülkelere ithal edilen ürünlerde pahalılaşma yaratılarak o ürünlerin daha az tercih edilebilir olmasını sağlamak ve yerli mallarına talebi artırmak olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında Türk ekonomisi de yabancı ülkelere olduğu gibi birtakım küçülmeler yaşamıştır ve o dönem dahilinde gelişmekte olan bir ekonomiye sahiptir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde devalüasyon kararının zam oranlarını yükselttiği ve enflasyonu da tetiklediği yorumuna ulaşabiliriz.

Devalüasyon; Sabit Döviz Kuru sisteminde, devletin aldığı bir kararla resmi olarak döviz kurunun yükseltilmesi (ulusal paranın değerinin düşürülmesi)'dir. Değişken kur sistemlerinde döviz piyasasında kurların arz ve talebe bağlı olarak yükselmesi için her ne kadar doğurduğu etkiler benzer olsa da, devalüasyon deyimini kullanılmaz. Devüasyon, ödemeler bilançosu açıklarını gidermek amacıyla yapılır. Genellikle resmi döviz kurları Amerikan doları cinsinden ifade edildiği için devalüasyon yapmak isteyen ülke, doların resmi fiyatını artırır; doğaldır ki buna bağlı olarak öteki dövizlerin de fiyatı yükselmiş olur.

⁶⁷ Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti-IV 1946-1950, Demokrasiye Geçiş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, İstanbul, s.111-115

⁶⁸ Vakit Gazetesi, 07.09.1946, s.1

*Devalüasyonun dış ticaret bilançosunu iyileştirici etkileri iki kanaldan ortaya çıkar İthalat giderlerinde daralma ve ihracat gelirlerinde artış. Devalüasyon, ithal malların ulusal para cinsinden fiyatlarını yükseltir. Bu da ithalatı azaltıcı etki yapar ve böylece döviz tasarrufu sağlanır. Diğer yandan devalüasyon, yerli malları yabancı para cinsinden ucuzlatarak, onları yabancılara daha ucuz bir duruma getirir, bu da ihracatı özendirerek döviz kazandırıcı etkide bulunur. Bu iki olumlu etki de dış açığın kapanmasına yol açar. Devalüasyon ithal mallarını pahalılaştırarak ülkede bir maliyet enflasyonu başlatabilir; ayrıca, dövizle ödenecek dış borçların yükünü artırır. Sabit kur rejimlerinin uygulandığı ülkelerde hükümetler devalüasyonu uyguladıkları ekonomik ve mali politikaların başarısızlığı olarak görmüş ve önemli dış açıklara karşın devalüasyondan kaçınmışlardır. Devalüasyonun başarısı için belli koşullar gerekir. Bunlar arasında devalüasyondan sonra iç fiyatların sabit tutulması, ihraç mallarının dış ve ithal mallarının iç talep esnekliklerinden yüksek olması ile, elde mevcut yeterli ihraç malları stokunun bulunması ya da ihraç malları arzının kolayca artırılabilmesi başta gelir. Teorik analizlerde devalüasyonu inceleyen değişik yaklaşımlar vardır. Bunlar **Esneklik Yaklaşımı, Toplam Harcamalar Yaklaşımı ve Parasalcı Yaklaşım**'dan oluşmaktadır.⁶⁹*

Hükümetlerin Devalüasyon yapma sebepleri Dış ticaretin açık vermesi ve sonucunda da yerli paralarının döviz karşısında değer kaybetmesini sağlayarak ülkelere girmekte olan döviz oranlarının artmasını sağlama amacıdır.

Türk İktisat tarihi incelendiğinde 1931 senesinde 1 ABD dolarının 211 kuruş olarak ayarlandığı görülmektedir. Fakat yapılan bu para ayarlamasının devalüasyon olup olmadığı tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir. Yapılan bu düzenlemenin Devalüasyonun tanımına uygun olmaması sebebiyle Türkiye'nin ilk Devalüasyonu olarak 7 Eylül 1946 kararları kabul edilmektedir.⁷⁰

Bu tartışma ve görüşlerin sonucunda Hilmi Uran'ın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu tarihi kararları alarak bu kararları kamuoyuna duyurmuşlardır.⁷¹

Kararların kamuoyuna duyurulmasından sonraki günlerde Merkez Bankası'nınyaptığı açıklamaya göre 9 Eylül 1946 tarihinden itibaren 130 kuruş olan 1 doların alış fiyatı 280, satış fiyatı ise 282 kuruş olarak belirlenmiştir. Merkez Bankasının bu açıklamasından sonra Ticaret Bakanlığı da bir tebliğ ile "Serbest Ticaret" esaslarını ve tedbirlerini belirtmiştir.

Merkez Bankasının bu açıklamasından sonra Ticaret Bakanlığı da bir tebliğ

⁶⁹ Halil Seyidoğlu, Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Geliştirilmiş 3.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2002, S.118-119

⁷⁰ Ahmet Ugan, İnönü Dönemi İç ve Dış Politikasına Genel Bir Bakış (1938-1950), Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2014, s.110

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 08.09.1946, s.1

ile “Serbest Ticaret” esaslarını ve tedbirlerini belirtmiştir.⁷² Diğer yabancı paraların Türk parası karşısındaki alım gücü ise şöyledir:⁷³

	ALIŞ FİYATI	SATIŞ FİYATI
1 Sterlin	1128 Kuruş	1139 Kuruş
1 İsveç Kronu	77,88 Kuruş	78,66 Kuruş
1 İsviçre Frangı	67,20 Kuruş	67,87 Kuruş
1 Mısır Lirası	1157 Kuruş	1174,69 Kuruş

İzmir Ticaret Odası bülteninde Ticaret Bakanı: Atıf İnan, Maliye Bakanı: Halit Nazmi Kışmır, Ekonomi Bakanı: Tahsin Bekir Balta gibi isimlerin demeçlerinden söz edilmiştir. Bu demeçlerde yer alan ifadelerle göre ithalatın artabilmesi için dövize ihtiyaç duyulduğu ve böylece piyasada mal arzının çoğalabileceğinden söz edilmiştir.⁷⁴

1946 yılı Eylül ayında çıkan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteninde “*Ayın Olayları- Yeni Devir*” başlığı Yedi Eylül Devalüasyonuna ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur:

Harp sonrası ticaret hayatını yeni baştan tanzim kararını veren hükümetimiz 7 Eylül akşamı bir seri kararlar ilan etmiş ve bunlar 9 Eylül gününden itibaren yürürlüğe girmiştir. Ticaret hayatında, yurdun iktisadi kalkınmasını temine matuf olması bakımından “Yeni Devir” telakkisine yer veren bu kararları şöylece hülasa edebiliriz.

Ecnebi dövizlerin alım satım fiyatları iç ve dış kıymetler arasında tevazünü temin edecek şekilde ayarlanmış ve doların alış fiyatı T.C. Merkez Bankasıncı 280 kuruş, satış fiyatı 282.00 kuruş, Sterlin alış fiyatı 1128,40 kuruş Satış fiyatı 1139,63 kuruş, bir İsveç kronu alış fiyatı 77.88 kuruş satış fiyatı 78,66 kuruş bir İsviçre Frangı alış fiyatı 67.20 kuruş, satış fiyatı 67.80 kuruş bir Mısır lirası 1157.33 kuruş satış fiyatı 1174,69 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Tatbikine başlanan bu yeni rayiçlerin memleketin iş hayatında dikkate değer bir hareket yarattığı gözden kaçmamıştır. Bu kararlar ilgili olarak ihraç mahsulleri fiyatları yükselmiş ve bu suretle Türk müstahsilleri yetiştirdiklerimahsuller için hak ettikleri fiyatı elde etmeğe başlamışlardır.

Bu yeni devrin çok dikkate değer bir tarafı da ihracat kadar ithalata da geniş ölçüde imkan verilmesidir. Döviz rayiçleri ayarlanırken esham borsasında altın temevvüçlerini bertaraf etmek düşüncesiyle Merkez Bankasındaki altınların tedavüle çıkarılması da ayrı bir kararla temin edilmiş ve bir altının alış fiyatı 29.77 lira satış fiyatı da 31.07 kuruş olarak tespit olunmuştur. Saf altının gramı alışıta 450 kuruş, satışta 454.5 kuruş olmuştur. Bununla beraber Ziraat Bankası Ankara, İstanbul ve İzmir’de hemen altın satışına başlanmış, ilk 15 gün içinde halkın altın satın almağa karşı gösterdiği derin ilgi son günlerde biraz zayıflar gibi olmuştur.

⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 08.09.1946, s.1

⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, 08.09.1946,s.1

⁷⁴ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Ayın Olayları, Yıl:21, Eylül 1946, sayı:9

Alınan bu yeni kararlar ile beraber piyasada bolluk oranının artacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda hükümetin ithalat formalitelerini azaltıp genişlettiği ve bu doğrultuda yapılacak olan ithalat oranlarının artacağı belirtilmiştir.⁷⁵

Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, Anadolu Ajansı'na vermiş olduğu demeçte prim sistemine dayalı eski düzende % 40 ve 48 oranında prim desteğine sahip olan ihracatın yeni kararlar ile %55 oranında yeni prim oranlarının sağlandığını ifade etmiştir. İthalat oranlarının artırılması ile piyasada o gün var olan ürün darlığının azaltılabileceğini ifade etmiş ancak bunun döviz oranının artırılması ile bağlantılı olduğunu eklemiştir.

Dönemin başlıca basın-yayın organlarından olan Ayın Tarihi, Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Son Posta, Ülke, Tanin, Vatan, Sabah, Takvim, İktisadi Yürüyüş gibi gazete ve dergilerde de Yedi Eylül Kararlarının ilk etapta olumlu tepkilerle karşılandığı gözlemlenmektedir.

9 Eylül 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde “Ziraat Bankası Bugünden İtibaren Altın Satmaya Karar Verdi” adlı bir başlıkta ilk etapta İstanbul ve Ankara şubelerinde altın satışlarının başladığı belirtilmiştir. Altın satışlarının Ziraat Bankası vasıtasıyla gerçekleştirilmesinin temel sebebi olarak ise savaş yılları süresince gerçekleşen “altın karaborsacılığı” gösterilmiştir.⁷⁶ Gazetede bildirilen ifadeye göre Banka saf altının gramını 450 kuruştan alıp, 454,5 kuruşa satacak, “her çeşit yerli ve ecnebi meşkûk altınların da tespit edilmiş fiyatlar ile alınıp satılabileceği” banka tarafından söylenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet ve reşat altınlarının da alım fiyatının 29,77 kuruş, satış fiyatının 31 lira 77 kuruş olacağı belirtilmiştir.

“Hükümetin Yeni Kararları” başlığı altında Cumhuriyet Gazetesinde Nadir Nadi'nin de görüşlerini beyan ettiği, tespitlerde bulunduğu görülmüştür. Buna göre;

Harp zaruretleri yüzünden milli ekonomi hayatımız sıkıntılarla yüklü uzun bir devre geçirdi. İstihsal ve istihlak düzenimiz bozuldu; devlet masraflarının artması paramızın satın alma kudreti üzerine tesir etti. Muhtelif dövizlerin paramızın nisbetle kıymeti eski ölçüleri aştı. Biz bunun bir müddet devlet eli ile tutmağa gayret ettik. İhracatımız daraldı. Memleket ürünlerini dışarıda satamayınca ithalat için gerekli döviz miktarını bir gün bulamamaktan korktuk. İthalatımızı son derece tahdid ettik. Böylelikle gümrük varidatımız da bir hayli azaldı. Saraçoğlu hükümeti, milletlerarası tediyelerde prim usulünü kabul ederek yerli ürünlerimize ihraç bakanları bulmağa çalıştı. İthal mallarımızın kontrolüne devam etmek sureti ile döviz stokumuzun zayıflamasına elden geldiği kadar manioluyorduk.

⁷⁵ Mustafa Çufalı, Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara, s.87

⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 09.09.1946, s.1

Bir geçit tedbiri olarak Saraoğlunun tatbik ettiği prim ve kontrol sistemi doğru idi. Fakat milli ekonominin gelişmesi ve istikrar bulması bakımından bunuebediyen tatbik etmeğe elbette imkan yoktu.

Recep Peker hükümeti, bugünden itibaren yürürlüğe koyduğu kararla Türkiktisadi bünyesinin kuvvetlenmesine ve devamlı bir muvazeneye kavuşmasına doğru cesaretle bir adım atıyor. İktisadi muvazenenin ilk şartı olan fiat meselesi üzerinde hükümet, geçici prim usulünü bırakarak i fiatlarla dış fiatlar arasındadviz esası üzerinden yeni bir ayarlama yapmıştır. Bu ayarlamaadan doğanşarkların ihracatımızı ne dereceye kadar teşvik edeceğini tahmin etmek bizim salahiyetimiz dışındadır. şayed umulduğu gibi Türk mallarına karşı talep artar da alıcılarımız çoğalırsa, bunun iç piyasa fiatları üzerine nasıl bir tepki uyandıracağını bilmiyoruz. Ancak yeni ayarlamının şimdiye kadar tatbik edilen prim usulüne nisbetle Türk parasını biraz daha düşürmüş olduğuna dikkat edersek bundan doğacak neticede ithal mallarının bir miktar pahalılanmasını bekleyebiliriz. Fakat hükümet bu noktayı göz nnden uzak tutmamış ve harp zaruretleri yüzünden ithalat işlerinde öteden beri tatbik edegelen sıkı tedbirlerinoğunu kaldırmıştır.

Memleketimizde esasen yetiştiği yahud da lüks sayıldığı için ithaline izin verilmeyen mallar dışında her türlü eşyanın yurda girmesi kolaylaştırılıyor; milletlerarası tediyelele için geniş döviz kaynakları sağlanıyor. Bu tedbirlerin gümrük gelirlerimize müsbet bir şekilde tesir edeceği ve yeni bütçenin hazırlanmasında da işe yarayacağı umuluyor. Ayrıca paramızın kavuşacağı, istikrarın milletlerarası ticaret münasebetlerinde itibarımızı sağlamlaması bekleniyor. Ekonomik bünyemizin muvazenesi bakımından yeni ve cesaretle bir hamle yapan hükümet kararlarında Bretton Woods antlaşması prensiplerine uygun olarak hareket etmeyi göz nnden uzak tutmamıştır.

Bu enerjik kararların memleket hesabına iyi neticeler vermesini beklerken aklımıza yalnız kkk bir nokta geliyor: Dünya piyasalarında mallarımıza satış imkanı bulmak acaba yalnız bizim elimizde olan bir şey midir? Bilindiği gibi fevkalaede şartlar yüzünden her tarafta bir takım kontrol tedbirlerine başvuran Batı Demokrasileri bu usulü henüz bırakmamışlardır.

Bir memlekete buradan mal satabilmek için orada bir alıcı bulmak ve onunlaanlaşmak kafi değildir. Bu malın oraya taşınması için bir Navycert müsaadesi, bir de ayrıca ithal müsaadesi lazımdır ki bu hususta karar hakkı ne bize ne de müşterimiz olan memlekete değil, fakat Batı demokrasilerine aiddir. İngiltere ile Amerika, a memleketelele yardım zaruretlerini ileri sürerek dünya ekonomisi üzerinde tam bir serbestlik hüküm sürmesine şimdilik imkan vermiyorlar.

Kurulduğu günden beri pek mühim iş başaramayan Unra teřkilatı⁷⁷haladađıtılmamıřtır. Bu şartlar altında fiat muvazenesi bakımından dünya piyasalarına uysak bile elde edeceğimiz netice ne kadar müsbet olabilecektir? Busuali kendimize sorarken, bütün dileğimiz Recep Peker hükümeti tarafından girişilen hamlenin memleket hesabına tam bir başarı ile yürümesidir.⁷⁸

Nadi, savaş ekonomisi nedeniyle üretim-tüketim döngüsünün bozulduğunu, ihracatın azaldığını ifade etmiş ve ithalat için gerekli dövizlerin bulunamamasının tedirginlik yaratarak gümrük gelirlerinde azalışa neden olduğunu ifade etmiştir.

Geçmişte bir tedbir olarak Saraçoğlu Hükümetinin sağladığı prim ve kontrol sisteminin doğru olduğunu ifade eden yazar bu sistemin devamlılığı olmadığını ekleyerek yeni kararların alınmasının haklı bir temele oturtulabileceğini ifade etmiş ve kararları genel olarak desteklemiştir.

⁷⁷ Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi*

⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 09.09.1946, “Hükümetin Yeni Kararı” - Nadir Nadi

9 Eylül 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Paramızın Kıymetini İndirmenin Sebepleri" adlı makale Dr. Nizameddin Ali Sav tarafından kaleme alınmıştır:

Liranın etrafında yıllardan beri devam edegelen vüzuhsuzluk nihayet bugünden itibaren kalkmış oluyor. Hükümet keskin bir kararla liranın zorla tutulan haksız derecede yüksek satın alma kabiliyetini makule yakın bir hadde yaklaştırmak suretile cesur bir harekette bulunmuştur. Böylece idare mallarında ve iktisad muhidlerinde süregelen tereddütler bir çırpıda zail olacaktır. Memleket adına övülmeğe layık hayırlı bir iş.

Olan nedir? Kısaca şudur ki, liranın altı yıldır türlü sebeplerden hızla düşen memleket içindeki satın alma kabiliyetiyle, zorla sabit tutulan dış satın alma kabiliyeti arasında gittikçe genişleyen bir açık hasıl olmuş, bu açık tehlikeli bir raddeye varmıştı. Öyle ki bir liraya memleket içinde bir maldan ne kadar alınıyorsa, dış memlekette o maldan aynı miktarda değil daha fazlası alınabiliyordu. Bunun neticesi olarak ithalatçı müsaid durumda fakat ihracatçı şikayetçi idi. Zira ihracat yapılamıyor, daha doğrusu dünyanın en beğendiği mallarımız ihraç edilebiliyor, ötekiler elde kalıyordu. İhracat olmazsa ecnebi parası giremeyeceğinden bu da olmazsa ithalat yapılamayacağından teknil ticaretimiz darala darala bugünkü acıklı duruma düştü. Sihirli bir tedbir gibi düşünülip tatbika konan ithalatçıdan yüzde 50'ye yakın prim alarak ithalatçıya vermekle de alışverişin canlanmadığı hayli zamandır görüldüğü halde hakim olan tereddütlerden bir türlü sıyrılamadık. Düğümü çözmek nihayet bugünlere kaldı.

Sterling 1128 ve dolar 280 kuruş İsviçre, İsveç ve Mısır paraları da ilan edilen kuruş değerini aldıktan sonra ticaretimiz ferahlayacak mı?

Maliye Bakanının bu değişmeye mucib sebep olarak gösterdiği esaslı fikirlerden biri, başka memleketlerde istihsal tekniğinde ilerlemeler olduğundan fiatların düşmesi beklendiği, buna karşı kendi memleketimizin parasını harice karşı düşürmek suretile cevap vermemiz mecburiyetinin hasıl olduğudur.

Gerçekten dünya, yeni usullerle daha ucuza gidecek, yani dünya paralarının satın alma güçleri bu bakımdan artacaktır. Hangi satın alma gücü? Her şeyi. O arada Türk parasını da. Şu halde, şimdiden buna karşı durum almalı. Bugünkü dışarıda çok pahalı Türk parasını harice karşı indirmeli, dahilin ucuz seviyesi hizalarına getirmeli.

Bakanın diğer bir mucib sebebi de, Bretton Woods anlaşmasına hazırlık olsundiye şimdiden bir şey yapmak lüzumudur. Filhakika, iki yıl evvel Amerikada sözüedilen yerde yapılan bir geniş milletler toplantısında kabul edilen bu anlaşmanın (mali fon) kısmında paranın satın alma gücünü düzeltmek için bu kasadan para almak isteyen memleket düzeltme yüzde 10 kadar oldukça kendi kendine, bundanyukarı olursa anlaşmaya giren tekmiş memleketlerin muvaffakatile para alabilecektir.

Şu halde liramıza şimdiden tam veya tama yakın değerini verelim ki ileride şuveya bu sebepten bozulacağı tabii olan bugünkü para muvazenesinden dolayı liranın dış değerini tashih etmek lazım gelirse, (mali fon) dan kolayca para alalım. Kısası için çok ehemmiyetli olan ıslah edilecek büyük kısımları bugündenbitsin, istikbalde Bretton Woods'a girersek, küçük mahdud ıslahlar için müracaate lüzum olduğu vakit güçlüğe uğramayalım, yüzümüze kapı kapanmasın.

Bu yerinde mucib sebeplere dayanan liranın değerine, yapılan müdahalenin tesirlerini hemen göreceğ miyiz? Nasıl?

Bugüne kadar girişilmiş ithal ve ihraç faaliyetleri vardı ki, dövizleri daha verilmemiş veya daha alınmamıştır. Bunların yekununu bilmiyoruz. Ticaret Bakanlığınca malum olması mümkündür. Henüz daha tediye tarafı bitmemiş olan bu ticari muamelelerde, liranın dış satın alma kabiliyeti düştükten sonra olacak

tediyelerden ithalatçı ve ihracatçılar bazı nisbi kar ve zarar edebileceklerdir. Fakat bu muvakkat olacak uzun sürmeyecektir.

Asıl ehemmiyetli cihet şudur ki memleketin dahili fiatlarında yeniden bir çıkış olmasın, gerçi bugün ne İngiltere, ne de Amerika ve diğer döviz tespiti yapılan memleketlerle geniş değil, mahdud mikyaslarda dahi alış veriğimiz yoktur. Bunun yalnız lirayı düşürmekle genişlemesini beklemek o memleketlerdeki istihsal müşterilerinin memleketlerdeki istihsal müşirelerinin mahdud artması ve istihsalın bize tahsis edilecek nisbetleri bakımlarından kolay değildir. Bununla beraber, ecnebi mallar yüksek fiatlarla girerse nebi mallar yüksek fiatlarla girerse, memlekette bunların tekmlil memleketin istihlakının mesela %20 veya %30 u dahil olsa, bu malların yüksek fiyatları diğer mallar üzerine tesir edebilir. Böylece önce hafif fakat ithalat arttıkça ehemmiyet kazanabilecek bir fiat endeksi fırlaması görülebilir.

Zaten dönüp dolaşıp dava dahili fiatlardandır. Asıl indirilmesini beklediğimiz bunlardır, bunlar olmuştur ve bunlar olmakta devam edecektir. Fakat itiraf etmeli ki, bizimki gibi henüz iktisad cihazları ya hiç olmayan veya iktisadcihazları ya hiç olmayan veya bazı sahalarda sayılı fakat tam işlemez ve iyi yerleşmemiş mahdud cihazları olan memlekette iç fiatları emirsiz idare kolay değildir.

Sınıflara ve iş bölümlerine ayrılmış bankalar olmadıkça istihsalini maliyet unsurlarının tek parasını hesaba katacak kadar inceleşmiş ve dikkatli işletmelerimiz bulunmadıkça nakliye ve haberleşme vasıtaları kabul edilen asgari sürat ve emniyeti vermedikçe maliyetlerimizde hayırlı indirmeler yapmak güç olur. Maliye Bakanı mucib sebebinde çok haklı olarak, sanayi mamullerinde ve orman mahsullerinde ve nakliyede maliyet fiatları indirmeleri ve ıslahat yapmak lüzumuna işaret ediyor ve bu yolda kararlar verildiğini söylüyor. Bu kararların alınacağı muhakkaktır. Hemen tatbikata geçildiği surette ferahlık yolları açılabilir.

Sözü bitirmek için denecektir ki giriştiğimiz liranın satın alma gücünü indirmeişi bir durumu ıslah için yapılmış normal bir indiriştir. Diğer bazı memleketler durumda iken dahi, siyasi veya fuzuli kar hedefleyen iktisadi satın alma gücü indirmeleri, hatta enflasyonlar yapmışlardır. Bizim hareketimizde böyle bir karakter asla yoktur. Binaenaleyh, yukarıda yazının kısalığı nisbetinde temas edilen ve asıl iktisad işlerimizin mihver konularından biri ve belki birincisi olan liranın iç satın alma gücünü artırmağa ve bu maksadla maliyetler üzerine tesir ederek iç fiatlarımızı indirmeğe doğru alınacağı memnunlukla görülen tedbirler, zaten beklenen normal tedbirlerdendir. Maksad liranın sıhhat ve selametini korumak, her yerde Türk lirası dürüst bir liradır dedirtmektedir.

Sözü bitirmek için denecektir ki giriştiğimiz liranın satın alma gücünü indirmeişi bir durumu ıslah için yapılmış normal bir indiriştir. Diğer bazı memleketler durumda iken dahi, siyasi veya fuzuli kar hedefleyen iktisadi satın alma gücü indirmeleri, hatta enflasyonlar yapmışlardır. Bizim hareketimizde böyle bir karakter asla yoktur. Binaenaleyh, yukarıda yazının kısalığı nisbetinde temas edilen ve asıl iktisad işlerimizin mihver konularından biri ve belki birincisi olan liranın iç satın alma gücünü artırmağa ve bu maksadla maliyetler üzerine tesir ederek iç fiatlarımızı indirmeğe doğru alınacağı memnunlukla görülen tedbirler, zaten beklenen normal tedbirlerdendir. Maksad liranın sıhhat ve selametini korumak, her yerde Türk lirası dürüst bir liradır dedirtmektedir.

Sona bırakıldığından dolayı hayli zararı çekilen lira ıslahatına nihayet girişildiğini görmek ne kadar ferahlık veriyorsa, bu ıslahatın tekmlil güçlükleri

*yenerek dört başı mamur hale getirilmesi de o kadar devamlı gayemiz olacaktır. İlim bu gayeye ulaşmak için bize yardımcı olabilir.*⁷⁹

Nizameddin Ali Sav, iç piyasa fiyatlarının alınan bu yeni kararlar ile yükselmesinden duyulan panik havasından söz etmiş, ayrıca dış piyasada bulunan ülkelerin uyguladığı enflasyonist politikaların karşısında alınan yeni kararların daha masumane olduğunu eklemiştir.

Kararların alınmasının ardından piyasada olumlu bir hava oluşmuştur. Bunun sonucunda da o dönemin temel kullanım maddelerinden biri olan basmanın perakende satış fiyatının 130 kuruştan 100 kuruşa, kaputbezinin ise 90 kuruştan 75 kuruşa düşürüldüğü kaydedilmiştir. Yünlü mamullere de zam yapılmayacağı ifade edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihracatı yasak edilen ve ithalatı da sınırlandırılan temel hububat maddelerinden olan buğday, şeker ve kahve gibi temel tüketim maddelerinin de alınan yeni kararlar ile beraber sınırlandırmalardan muaf tutulacağı belirtilmiştir.⁸⁰

Türk Ekonomisi Dergisi'nin Eylül-Ekim aylarını içeren 1946 tarihli sayısında ise Başbakan Recep Peker'in alınan son kararlar hakkında yapmış olduğu konuşmasına rastlanmaktadır. Bu konuşmada hala Türk ordusunun silah altında tutulduğu ve masraflarının yıpratıcı şekilde devam etmesine rağmen yeni senede de vergi oranlarının düşmeye devam edeceğini ifade eden Peker, yeni senenin bütçesinde memurlara yapılacak zammın da fazla olacağını ifade etmiştir.

Ayrıca Başbakan, Hükümetin deniz yollarına zam yapacağını ancak demir yollarına zam yapmayacağını belirtmiştir. Bu dönemde Milli Savunma Vergisi başlığı altında toplanan posta, telgraf, telefon tarifelerine de zam yapılacağı belirtilmiştir.⁸¹

Türk Ekonomisi Dergisi'nde "*Para Operasyonu ve Pahalılık*" başlığı altında Takas ve Kliring sisteminin dış ticarete yansımalarının olumlu sonuçlar vermeyeceği, yabancı tüccarların Türk mallarını pahalı buldukları ve satın almaya yanaşmak istemedikleri belirtilmiştir. Yine bahsi geçen yazıda alınan kararların hem üretici hem

⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 09.09.1946, "Paramızın Kıymetini İndirmenin Sebepleri" –Nizameddin Ali Sav, s.3

⁸⁰ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Ekim 1946,

⁸¹ Türk Ekonomisi, Eylül-Ekim 1946, sayı:39-40, yıl: 4, Ankara

de tüketiciye faydalı bir biçimde yansıyabilmesi için Türkiye'nin Bretton Woods antlaşmasına katılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.⁸²

Yedi Eylül Kararları ile beraber, yıllık ödeme dengesinin devlet lehine sağlanacağı, bunun sonucunda da ithalat- ihracat sirkülasyonunun milli ekonomiye iyi geleceği ifade edilmiştir. Böylece pahalılık ile geç de olsa mücadele edileceği vurgulanmıştır.

Pahalılık ile ilgili olması muhtemel iki husustan söz edilen yazıda birinci ihtimal olarak Döviz üzerinden ithal edilen ürünlerin pahalılaşması ve bu ürünlere olantalebin azalması öngörülürken ikinci ihtimal olarak ise piyasada bulunan ürünlerin de ihraç edilme oranlarının artmasıyla ürün arzının azalması ve buna bağlı olarak da pahalılaşmasının beklendiği söylenmiştir. Bunlara ek olarak yalnızca yeni para politikasıyla değil, aynı zamanda devlet fabrikalarında üretilen mamullerin maliyetlerinin düşürülmesi ile de pahalılığın önüne geçilebileceği de yapılan tespitler arasında yer almıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Gazetesinde “*Son İktisadi Tedbirler*” başlığı altında alınan kararlar ile ilgili tespitlerde bulunmuştur:

Hükümet tarafından alınan son iktisadi tedbirlerin memlekette büyük bir hayretle beraber derin bir memnuniyet hasıl ettiği görülüyor. Bu adeta bir iktisadi inkılap addedilebilir. Harbin yarattığı suni sistem birden bire yıkılmış vetabii hayat avdet etmiştir.

Mamafih, her şey olup bitmiş ve artık bolluğa refaha kavuşulmuş zannetmek bizi çarçabuk bir hayal sükutuna sevkedebilir ki, bundan içtinap etmek çok lazımdır. Yapılan şey pek mühim, lüzumlu ve faydalı bir prensip kararıdır. Bu prensip derhal ciddiyetle tatbik mevkiine konmuştur. Fakat en çabuk yetişen bir tohumun filizlenmesi ve beklenen mahsulü vermesi için bile bir zaman ister. İktisadi işlerin bir karar ile bir hamlede düzelebilmesi ve memleketin bir cennet haline gelmesi kabil olsaydı dünyada bu kadar sıkıntı çekilmezdi.

Tutulan yol iyidir, en iyisidir. Bunun beklenen neticeleri verdiğini görmek için bizim fazla aceleci ve sabırsız davranmamaklığımız mühim bir amil teşkil eder. Unutulmamalıdır ki, bizde harpten evvel de anormal bir iktisadi durum vardı. Bozukluğun kökü derinlerde ve ızaklardadır. Durumun zorluğu da büyük kısım itibarile bundan ileri geliyordu.

Türkiye'nin ihracatı, harpten evvel başlıca Almanya ile Almanya iktisadi sistemine bağlı olan Orta Avrupa memleketleri ile yapılıyordu. Serbest Dünya piyasası ile esasen ciddi ve büyük bir alakamız yoktu.

Kapalı bir sistem olan Alman iktisadiyatı bizde bulabildiği ve bizden almaya mecburiyet duyduğu mallarımıza başka memleketlerde bulamayacağımız kadar yüksek bir fiyat veriyordu. Fakat bu yükseklik yüzünden ettiği zararı bize cihan piyasasından daha pahalı sattığı ithalat malları ile fazla telafi ediyordu.

⁸² Bretton Woods Antlaşması genel manada uluslararası para sistemi olarak tanımlanabilir. Dünyada öncü olan devletlerin kendi aralarında yaptıkları ticari ve finansal ilişkileri yürütürken uymaları gereken kuralları belirleyen bir sisteme sahiptir. Bu sistem doğrultusunda ilk defa bağımsız ulus devletlerin kendi aralarında yapmış oldukları bir para düzeni üzerinde anlaşmaları üzerinden uygulanmıştır.

Almanya yıkılınca, Türk ihracatçıları müşteri bulamaz oldular. Çünkü serbest dünyanın prensiplerine uymamıza imkan yoktu. İşte bu anormal duruma bir de harbin müstesna şartları inzimam edince alış verişimiz hem içerde hem dışarda bütün altüst oldu Harp sonu devresindeki ıstıraplarımız bundan ileri geliyordu. Yaşamak için dünya iktisadi şartlarına uymamız elzemdi. Fakat bunu yaparken alınacak tedbirlerin öyle sarsıntılar tevit etmesi muhakkaktı ki zayıf bir iktisadi bünye ile memleketin buna nasıl tahammül edeceğini düşünmemek kabil olamazdı.

Bugün bize bu kadar ani görünen ve sürat ve cezriliği ile hayretimizi celbeden karar işte bu uzun düşüncelerin ve tetkiklerin mahsulüdür. Bunun bir an içinde, etrafı incelemelere girişilmeden atılmış bir adım olmadığına inanmalıyız.

Bütün hesaplar yapılmış, bütün şartlar gözden geçirilmiş ve nihayet tutulan yolun en selametli bir yol olduğu kanaati ile bu neticeye varılmıştır.

Para kıymetinin düşürülmesinden husule gelecek fiyat yükselmelerine mani olmak üzere itihaz edilen tedbir mekanizmanın ruhunu teşkil etmektedir. Bu da hükümetin memleket bankaları vasıtasıyla altın satmağa başlamasıdır.

Spekülatörlerin hiç beklemedikleri bu satışın faydalı neticelerine çok güvenebiliriz. Karaborsacılara meydan okumak demek olan bu altın bolluğu neden? Bu altınlar harp içinde biriken milli bir hazinedir. Eğer bu altın elimizde olmasaydı bugünkü zor şartlar içinde çok naçar bir duruma düşerdik. Bugünün cesur ve akıllı hareket hattını en büyük bir memnuniyet ile alkışlar ve tebrik ederken harp içinde yarını düşünerek bize bu kurtuluş hazinesini hazırladığından dolayı o günkü devlet adamlarımızı da takdir hisleriyle anmalıyız.

Recep Peker hükümetinin tatbik mevkiine koymağa başladığı sistem yalnız para meselesi etrafında sıkışıp kalmış değildir. Bütün iktisadi hayatın bir kül olarak ele alındığı serbest iktisadi sisteme kavuşmak için lüzumlu olan diğer değişikliklerin de düşünüldüğü görülmüyor. Bugün kuvvetli bir memleket olabilmek için her şeyden evvel iktisadiyatı düzgün, servet kaynakları işler parası istikrarlı, teknik teçhizatı modern ve halkı çalışkan, muktesit ve bilgili olmak şarttır. Tutulan yol da bu hedefe varmaktır.⁸³

Hüseyin Cahit Yalçın, genel olarak Almanya'nın yıkılışının Türk tüccarının ihracat yapacağı oranı da olumsuz etkilediği vurgulamıştır. Ayrıca Ziraat Bankası'nın doğrudan altın satmaya başlamasının da devaüle edilen Türk parasının alım gücünün azalmasını engelleyeceği ifade ederek güçlü ekonomi ve ülkelerin her anlamda ileride olmasının gerekliliğini eklemiş ve vurgulamıştır.

10.09.1946 tarihli Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın ise hükümetin aldığı kararlar doğrultusunda ortaya çıkan iktisadi amaçların olumlu karşıladığı gözlemlenmektedir. Yalman, Türk parasının değerinin devaüle edilerek düşürülmesinin asıl sebebini ihracat malları ile dünya fiyatları arasında olan farkı gidermek olduğunu ifade etmiştir.

Ahmet Emin Yalman, Türk parasının değerinin düşürülmesi ile aynı zamanda ithalat mallarının pahalılaşacağını ve buna karşılık yerli malların ucuz kalacağını

⁸³ Tanin Gazetesi, 10.09.1946, "Son İktisadi Tedbirler", Hüseyin Cahit Yalçın, s.1-3

öngörmüştür. Başyazar ayrıca altının sabit fiyatlar doğrultusunda satışa sunulmasının da piyasaya güven vereceğini ifade etmiştir. Yalman, hükümetin Türk parasının kıymetini koruma politikasından neden vazgeçtiğini sorgulamış ve alınan Devalüasyon kararının sonuçlarının olumsuz olacağını da yorumlamıştır.⁸⁴

11.09.1946 tarihli Tasvir Gazetesinde hükümetin almış olduğu iktisadi kararlar ile ilgili incelemelerde bulunan isim Ziyad Ebuzziya olmuştur. Ebuzziya, alınan kararların 1929 Krizinden itibaren istikrar bulamayan Türk lirası için olumlu sonuçlar vereceğini ve bu kararların o dönem için bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.

Türk parasının altına kıyasla asıl değerini bulabilmesi için tüccarların depolarında bulunan ihraç ürünlerinin satılmalarının gerekliliğini öne sürmüştür. Satışların gerçekleşmesi ile ihracat oranlarının yükseleceğini belirterek ülkeye daha fazla döviz girişinin sağlanacağını, böylece ihraç malları üzerinde kesin bir yükselme kaydedileceğini ve sonuç olarak üreticinin de kar elde edeceği vurgulanmıştır.⁸⁵

10 Eylül 1946 tarihli Ulus Gazetesinde “*Paramızın Dış Değeri ve İktisadi Muvazenemiz*” adlı makalede alınan iktisadi kararlar ile ilgili değerlendirmelere rastlanmaktadır. Gazetede uluslararası ticareti durma noktasına getiren Dünya savaşının sonucunda dünya ticareti ve genel durumuna uygun bir noktaya gelmesi için Yedi Eylül Kararlarının bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶

Dönemin Avrupa basını hakkında da çeşitli taramalar yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinin Türkiye ile ticari münasebetlere girebilmek için Türk parası üzerinde bir takım değer ayarlamaları yapılmasını talep ettiği ve ancak bu ayarlamalar yapılırsa bir takım ticari ilişkileri yapabileceklerini ifade ettikleri gazetede vurgulanmıştır. Ayrıca yüksek fiyat farkları sebebiyle yapılan ucuz ithalatın da tüketiciyi olumlu etkilemediği tespit edilmiştir.

Türk lirasının dengesizliği nedeniyle piyasada var olan fiyat farklarının oluşturulan yeni kur sistemi sayesinde ortadan kalkacağı ve Türk mallarının piyasalarda rekabete elverişli bir biçimde satılacağı, böylece üreticinin de yüzünün güleceği ifade edilmiştir.⁸⁷

11 Eylül 1946 tarihli Ulus gazetesinde de “*Emniyet ve Huzur Veren Kararlar*”

⁸⁴ Vatan Gazetesi, 10.09.1946

⁸⁵ Tasvir Gazetesi, 11.09.1946

⁸⁶ Ulus Gazetesi, 10.09.1946

⁸⁷ Ulus Gazetesi, 10.09.1946

adlı bir makale yayınlanmıştır. Yazıda savaş yıllarında üretimin ve ithalatın azalmasının piyasalarda fiyat yükselişlerine neden olduğu ifade edilirken bu durumun gün geçtikçe artıp halkı darboğaza soktuğuna dair bir tespit yapılmıştır.

Savaş yılları sırasında piyasalarda yaklaşık %400 oranında bir fiyat yükselişi gerçekleşmiştir. Buna karşın halkın gelir oranının bu oranların çok daha altında kaldığı tespit edilip yıllardır ülkenin iç problemlerinin bu konuya paralel olarak artarak sürdüğü ifade edilmiştir.⁸⁸

Yaşanan bu darboğazın yalnızca Türkiye sınırları içerisinde gerçekleşmediği, Dünyanın her yerine de tesir ettiği bunun ortadan kaldırılabilmesi için ise Bretton Woods Antlaşması ile birlikte Milletlerarası İş Bulma ve Ticaret Derneği'nin oluşturmuş olduğu yeni Dünya düzenine adapte olmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Recep Peker Hükümeti, iç piyasada bulunan sun'i fiyat unsurlarını hesaba katmış, ayrıca yüksek miktarda döviz tahsis edebilmek adına da tekel, devlet sanayii mamulleri fiyatlarında ve ulaştırma ücretlerinde yeni fiyat indirimleri sağlayabilmek adına çalışmalar yapmıştır.

Yeni kararların yalnızca bir fiyat ayarlamasından ibaret olmadığı etraflıca düşünülüp Türk ekonomi tarihine geçeceği de ifade edilirken ithalatın artması ve dolayısıyla ülkeye sokulan mal arzının çoğalacağı da öngörüler arasında yer almıştır. Yine bu öngörüler arasında ihracat mallarının da yurtdışında rağbet göreceği ve bu doğrultuda da talep edileceği ifade edilmiştir.⁸⁹

11 Eylül 1946 tarihli “Vakit” gazetesinde ise “*Hükümetin Aldığı Mali ve İktisadi Tedbirler*” başlığı altında Yedi Eylül Kararları değerlendirilmeye tabi tutulmuştur:

Recep Peker Hükümeti iktidarı ele aldığı zaman ilan ettiği iş programı ile iktisadi sahada göze çarpan aksaklıkları düzenlemek için bir takım vaatlerde bulunmuştu. Bu vaatleri yerine getirmek üzere tatbik yolunda kararlar alacağı da şüphesizdi. Fakat hiçbir kimse bir hamlede harp ekonomisine geçmek derecesinde cesurane bir hareket beklemiyordu. Onun için paramızın iç iştira kıymeti ile dış iştira kıymetini ahenkleştirmek, dış mübadele sistemini takastan ve kliringten ayırarak serbest döviz sistemine çevirmek, piyasada altın karaborsacılığına son vermek gibi çok mühim kararların hep bir arada ve birdenbire ortaya çıkması iş aleminde büyük bir şaşkınlık yapmıştır.

⁸⁸ Uus Gazetesi, 11.09.1946

⁸⁹ Ulus Gazetesi, 11.09.1946

Hükümetin aldığı karar sadece kağıt üzerinde bir takım alım satım usullerinin, idari formalitelerin değiştirilmesinden ibaret değildir. Bu alım satım usulleri dış ticaret formaliteleri değiştirilirken hükümet hazine hesabına büyük döviz fedakarlığı yapmağı göze almıştır. Bu kadar büyük fedakarlığı göze alarak verilen karar herhalde tatbikten elde edilecek iyi neticeler hakkında kesin bir emniyet ve kanaatin mevcudiyetini gösterir. Bununla beraber bu tarzda inkılapçı bir karar almak için bir zaruretin varlığı da inkar edilemez.

Filhakika Avrupa'da harp bitmiş, sulh gelmemiştir, ne vakit geleceğı belli de değildir. Fakat sulh gelmiş olsa bile 1939'dan evvel ki dünya sulh iktisadiyatı ile 1946'dan sonraki dünya sulh iktisadiyatı birbirinden çok başka olacaktır. Zira bugün Doğu ve merkezi Avrupa'yı Balkanlar işgali altında tutan Sovyet Rusya buralardaki ordularını geriye çekmiş olsa dahi Türkiye'nin bu memleketlerde eski iktisadi alakasının yenileneceğine imkan görülmüyor.

İkinci Dünya harbine kadar memleketimizin dış ticaret işlerine sıklet merkezi vazifesini gören Orta Avrupa ile alakamız kesilince, yahut kesilmiş denecek kadar azalınca geri kalan dünyanın tabi olduğu hallere ve şartlara göre yeni bir iktisadi siyaset tutmaktan başka ne çare bulunabilir?

İşte böyle bir zaruret neticesi olarak bu mühim kararlar verilmekle beraber derhal tatbiklerine de başlanmıştır. Kararlardan iç iktisadiyata ait olanların neticesini anlamak için uzun zaman beklemeğe ihtiyaç kalmamıştır. Mesela altın karaborsacılığı bir gün içinde tarihe karışmıştır. Sadece giderayak bu yolda kumar oynayan altın spekülâtörlerinden bir kısmı bütün hayatlarında unutamayacakları acı bir ders alarak bu sanattan ayrılmışlardır. Bundan sonra altın üzerine spekülasyon yaparak Türk parasının kıymeti üzerinde oynamak cesaretini artık kimse kendisinde bulamaz. Bankalarda altın alım satımına müsaade edilmemesi ve bu işin karaborsacılara bırakılması yalnız paramızın kıymeti üzerinde kumar oynanmasına hizmet etmekle kalmıyordu, aynı zamanda dış ticaret işlerinde altının mübadele vasıtası olmasına imkan bırakmıyordu. Bu yüzden memleket iktisadiyatı zarar görüyordu. Nasıl ki geçen sene bir kısım Yunan tüccarları memleketimize altın ile gelmişlerdi, altın mukabilinde hububat almak istemişlerdi. Fakat bir altının resmi fiyatı 9 kağıt sayılması yüzünden Yunanlı tüccarların iş görememeksizin memleketlerine döndükleri duyulmuştu. İç ticarete ait olan mühim karar hububatın nakli memleket içerisinde serbest bırakılmış olmasıdır. Bu tedbirin iç piyasada iyi neticeler vermesi dilenmektedir.⁹⁰

Recep Peker Hükümetinin iktidara geldiğı andan itibaren ekonomik alanda göze çarpan aksaklıkları düzene sokabilmek adına kararlar alacağıının şüphesiz bir gerçek olduğu o dönemde öngörülmekteydi. Ancak Peker Hükümeti'nin savaşın bitimiyle beraber doğrudan doğruya barış ekonomisine geçmesini o dönem konjonktüründe beklenmeyen bir durumdu.

Türk parasının iç satın alma ile dış satın alma kıymetinin dengede tutabilmek, bu sistemi takas ve kliringten ayırarak serbest döviz esaslarına uygun bir hale getirmek gibi amaçları taşıyan Yedi Eylül Kararları ile beraber takas ve kliring sistemlerinden

⁹⁰ Vakıf Gazetesi, 11.09.1946, "Hükümetin Aldığı Mali ve İktisadi Tedbirler", Asım Us, s.1-3

çıkan Türkiye, dönemin iş ve ticaret dünyalarını şaşırtmıştır.⁹¹

Dönemin hükümeti alınan bu yeni kararlar ile beraber sadece alım satım usullerini değiştirmekle kalmamış piyasanın canlanması adına hazineye bulunan dövizlerin bir kısmını feda etmiştir.

II. Dünya Savaşı öncesinde var olan Dünya ekonomisi ile savaşın sonrasında olan ekonomi arasında derin farklar olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Sovyet işgali öncesinde ticari ilişkilerin sürdürüldüğü pek çok Balkan ülkesi, Doğu ve merkezi Avrupa ülkeleri ile savaş sonrasında Sovyet işgali sona erse de eskisi gibi sıkı iktisadi ilişkilerin olamayacağı aşıkardır.

Alınan iktisadi kararlar ile beraber iç piyasada var olan altın karaborsacılığı da ortadan kalkmıştır. Bankaların altın alım-satımına açık olmaması dış ticareti de olumsuz etkilemiş altının değişim aracı olarak kullanılmasını engellemiştir.⁹²

O dönemde İzmir’de yayınlanmakta olan Yeni Asır Gazetesinde ise Eski Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu’nun yeni kararlar ile ilgili görüşlerini “*Halkın Bilmesi Gerekli Hakikatler*” adlı makalede ifade ettiği görülmüştür. Eski bakan görüşlerini serih halinde yazdığı üç makalede belirtmiştir.

Topçuoğlu tarafından o zamana kadar fiyatları yapay olarak tutma yolunda alınan ekonomik tedbirlerin başarılı olmadığı değerlendirilirken Recep Peker Hükümetinin ihtiyaç duyulan malların piyasaya bol miktarda arz ettiği ve bu durumun o dönem için çok yerinde bir karar olduğu ifade edilmiştir.⁹³

Yeni kararların, ürün bolluğuna bağlı olduğu değerlendirilirken bazı ihracat ürünlerinin durumunu incelemiştir. Bu doğrultuda 1946 yılının mahsulünden ihracatı mümkün olan 50 bin ton tütünden en az 240 milyon, 60 bin ton üzümünden 40 milyon, 20 bin ton iç fındıktan 30 milyon ve diğer mahsuller hesaba katılırsa 1947 yılı Eylül ayına kadar 550 -600 milyon lira kadar kazancın gerçekleşeceği öngörülmüştür. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı yıllarında kaydedilen oranların üstüne çıkılacağı da belirtilmiştir.

Eski Bakan, yapmış olduğu bu hesaplamaların tamamen gerçekçi bir biçimde olduğunu ifade etmekte, aynı zamanda yeni kararlar ile birlikte Türk lirasının iç pazarlarda satın alma kabiliyetinin düşmeyeceğini aksine yükseleceğini ve hatta hayatı da ucuzlatacağını tespit etmektedir.

⁹¹ Vakit Gazetesi, 11.09.1946, Asım Us

⁹² Vakit Gazetesi, 11.09.1946, s.1-3

⁹³ İktisadi Yürüyüş, 08.10.1946, Yıl:7, Sayı:163

Nazmi Topçuoğlu'nun bahsi geçen makalelerinde yapmış olduğu değerlendirmelere göre İkinci Dünya Savaşı yılları süresince Devletçi uygulamaların yaygın olarak görüldüğü Yerli Mallar Pazarı adlı yapılanmanın da tasfiye edilmesinin yerinde olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca eski bakan Devletçi uygulamaların o günün koşullarının dışında, çağın gerisinde kaldığını ifade ederek busisteme eleştiride bulunmuştur. Bu eleştirisini maddeler halinde sıralayarak da bir mantık temeline oturtmaya çabalamıştır. Buna göre; devletin, fabrikalarda üretilen tüm mamullere el koyarak kendi bünyesinde toplaması, büyük veya küçük, tüm atölye ve fabrikaların ayrıca ithal edilen ürünlerin de devlet tarafından tek bir nokta olan Yerli Mallar Pazarında birleştirildiği bilgisini vermiştir. Bu sistemin piyasaya ve Türk ekonomisine zarar verip üretimi, tüketimi kısıtlayarak dar bir alana hapsetmesine sebep olduğunu ifade etmiştir.

Nazmi Topçuoğlu Yedi Eylül Kararlarının etkilerini beş noktada değerlendirmiştir:

- 1- Depoculuk/ stokçuluk faaliyetlerinin anormal bir durum olduğunu,
- 2- Ülkede üç milyona yakın vatandaşın devletin koymuş olduğu fiyatlar ile mal alma özgürlüğünden mahrum bırakıldığı,
- 3- Hükümetin yapmaya çalıştığı depoculuk sisteminin, dağıtma ve tüketici ile temas noktasında ayrı bir uzmanlık ve organizasyonu gerektirdiğini,
- 4- Bu kararlar ile beraber piyasalarda artık yalnızca ekonomik şartların hakim olacağını, arz-talep ilişkisi dengesi üzerine fiyat belirlemelerinin ortaya çıkacağını,
- 5- İthal ürün fiyatlarının iç piyasa ürünlerinden daha pahalı olduğu, içerde üretilen malların ülke ihtiyacının %40 lık kısmına yeterli olup geriye kalan kısmın ithalat ile sağlanacağı ve doğal olarak pahalılık ile karşılaşılacağını ifade etmiştir.⁹⁴

İktisadi Yürüyüş Dergisi yazarlarından Aslan Tufan Yazman tarafından “*Son Kararların Neticeleri ve Sanayi Planımıza Tesirleri*” adlı bir makale kaleme alınmıştır:

Yabancı paralara nazaran paramızın dış değerini değiştiren ve yeni bir muvazene arayan son kararlarını çeşitli tepkileri olmuştur ve daha da birçok tesirleri olacaktır harp yılları içinde orta Avrupa'nın kaçarsa olsun Bizden büyük bir arzu ve istek ve mal çekmesi ve daha birçok sebepler yüzünden yükselip giden ihracat malımızın fiyatları son günlerde ihracat yapmamıza mani oluyordu.

⁹⁴ İktisadi Yürüyüş, 08.10.1946, s.13-14-15

Dünya Artık Eski dünya olmaktan çıkmış hububattan kuş yemine ve madenlerimizin her cinsi ne kadar toprağın altından veya üstünden çıkan her türlü malların kapışalım alındığı devirler geçmiştir Doymak bilmez Avrupa pazarları yerine şimdi kılı kırk yaran Nazlı ve isteksiz ve Bütün bunların fevkinde serbest rekabete dayanan yeni anglo Amerikan piyasaları ile karşı karşıya idik. Hükümetin aldığı son cesurane kararlarla ihracat yapacak bir duruma da girmiş bulunuyoruz gelen haberlerde bu ihracatın büyük mikyasa başlamış bulunduğunu müjdeliyor paramızın dış değerinin Böylece tespiti karşısında iç piyasada bir felakete sürüklemek için hükümetin altın fiyatını tespit ve altın başın satışına başlaması da mükemmel bir tedbir olarak selamlamıştır.

Tek endişe hükümetinin altın satışına devam etmemesi keyfiyeti idi ki bu da bugüne kadar sağ kesmedi ve bunun neticesi olarak da ilk günlerde altına yapılan hücum artık yavaşlamış ve hatta durmuştur

Hükümetin üçüncü tedbir olarak ilan ettiği "serbestiyet" prensibi ise her tarafta kendisini hissettirmeye başlamıştır bir taraftan yerli mallar pazarlarının kaldırılması diğer yandan tekelin meşgul olduğu kolonya, soda, gazoz meyve suları vesair ikinci derecedeki imalattan vazgeçmesi birliklerin lağvı döviz kayıtlarının hafifletilmesi gibi tedbirler bir taraftan halka yeni çalışma Sahaları açmak hedefini kovaladığı gibi fazla ithalat yapmak yollarını da açmıştır. Nitekim son 15 gün zarfında milyonlarca liralık ithalat eşyası siparişi verilmiştir Demek ki bir taraftan ihracat imkanları hazırlanarak memlekete döviz gelmesi teminat altına alınırken diğer yandan döviz serbestisi verilerek ithalatın artması için çabalar gösterilmiştir fazla ithalat nedreti idare edecek fiyatlar ucuzlayacaktır hükümet bir taraftan kumaş şeker ve diğer Tekel maddelerinde indirmelere de başlayarak ucuzlamayı desteklemektedir altın satışı serbest bırakılmakla paramızın iç değerinin azalmasına da mani olmuştur Son günlerde ihracat maddelerinde görülen yükselmeler bir takım endişelere yol açmıştır buna karşın verilen cevap şudur: ihracat maddelerine yükseltenler kendilerini ziyan ederler. Devlet bunu artık karışamaz Zira alışveriş serbesttir ihracatçı tüccar kaçta satacağını evvelden bilip ona göre mala talip olsun eğer pahalı geliyorsa almasın. Tüccar almazsa fiyatlar da normale düşer Artık devlet tüccarın kesesine girecek paraya karışmak niyetinde değildir harpten evvel Nasıl her şey arz ve talep kaidesine göre yürüyor ise yine öyle yürüsün. Bu arada tüccarın kar etmesi mümkün olduğu gibi ziyan etmesi de muhtemeldir bu cihet kendilerinin bilecekleri işidir. Zannımıza göre iş buraya doğru gitmektedir Verilen kararlar lehte neticeler vermeye de başlamıştır.

Yalnız son kararlarını Sanayi programımız üzerinde iki bakımdan menfi tesir icra ettiğini müşahade etmekteyiz bu noktaları kısaca izah edelim Yeni Sanayi programımız 160 milyon lira kadar tutmakta idi Şimdi para kurumun değişmesi üzerine 160 milyon kafi gelmeyecek 210 milyon lira isteyecektir, aradaki bu 50 milyon liralık farzı nereden ödenecektir Eğer bu ödenmez ise sanayileşme planımız aktaracaktır ikinci bir noktada sanayimizi her sene 10 milyon lira Safi ihtiyaç sağlayan yerli mallar pazarının kaldırılması ile bu gelirden mahrum kalınması işidir Sanayi programımız beş yıl içinde 50 milyon lira daha kaybetmiş olacak demektir

Bugün için Yaşatmaya ve ilerletmeye mecbur olduğumuz en önemli Sanayi Mensucat Endüstrisi dir. Buna selüloz sanayide katmak isteyenler vardır bunun yanında iki misli büyümedik ziyanına çalışmaktan kurtulmak ihtimali olmayan Demir ve Çelik sanayi ile henüz olup olmadığı hakkında alakadar larda bile kati bir kanat bulunmayan kimya sanayimiz de vardır İşte son kararlar Sanayi programımıza bu iki cihetten darbe vurmuş bulunmaktadır dileğimiz programın

*tekrar ele alınarak incelenmesi ve yüzde yüz faydalı ve karlı olmayan sanayiden vazgeçilerek diğer sahalara kuvvet verilmesidir.*⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Anglo-Sakson ve Amerikan piyasalarının Türk madenleri ve hububatlarından, kuş yemine kadar pek çok ürünü ithal ettiği görülürken savaş sonrasında ticaretin de tıpkı siyasette olduğu gibi değişim ve dönüşüm içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Eskiden Türkiye ile olan bu alışverişlerinden vazgeçtikleri ifade edilirken alınan “*yeni ve cesurane*” kararların yerinde olduğu ifade edilmiştir.

Yapılan bu yeni para ayarlamasının iç piyasayı olumsuz etkileyip kötü bir sona sürüklememesi adına devrin hükümetinin altın fiyatlarını tespit ederek altın satışlarını da başlatmış olmasının olumlu sonuç verebilecek bir tedbir olduğu tespit edilmiştir.

Yedi Eylül Kararları alındıktan sonra hükümetin altın satışında istikrarlı olmayacağına inanan halkın Eylül ve Ekim aylarında altına hücum ettiği görülürken daha sonraları bu durumun da artık yavaşladığı da söylenebilir.

Hükümetin o dönemde ilan ettiği tedbirlerden biri de “Serbestiyet” olmuştur. Bu tedbir bağlamında Yerli Mallar Pazarları kaldırılmış, diğer taraftan Tekelin; kolonya, soda, gazoz ve meyve sularını artık üretmeyi bıraktığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu kapsamda döviz kayıtları da hafifletilmiştir. Bunların sonucunda da kısa bir süre zarfı içinde de milyonlarca liralık ithalat ürününün sipariş edildiği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak bir taraftan ihracatın önü açılırken diğer yandan da döviz serbestisi ile ithalatın da artması sağlanmıştır. İthalatın artması ile birlikte piyasada var olan ürün arzının darlığı gibi sorunların da ortadan kalkacağı tespit edilen beklentiler arasında yer almıştır.⁹⁶

Türk Sanayi programının alınan kararlardan olumsuz etkileneceği değerlendirilmiştir. Oluşturulması planlanan yeni Sanayi Planının maliyetinin yaklaşık 160 milyon tutması hesaplanmışken yeni para ayarlaması nedeniyle bu miktarın yetersiz kalacağı, 210 milyon liralık maliyete kadar yükseleceği hesaplanmıştır.⁹⁷ Arada kalan 50 milyon liralık farkın hangi kaynak vasıtası ile ödeneceği bilinmezken eğer bu rakam ödenemez ise Sanayi Planlarının aksayacağı tahmin edilmiştir.

⁹⁵ İktisadi Yürüyüş, 08.10.1946, “*Son Kararların Neticeleri ve Sanayi Planımıza Tesirleri*”-Aslan Tufan Yazman, s.1

⁹⁶ Tanin, 10.09.1946, s.1

⁹⁷ Tanini 10.09.1946, s.1

Her yıl 10 Milyon lira net kar oranı bırakan Yerli Mallar Pazarı'nın kaldırılmasının da Türk Sanayisini olumsuz etkileyeceği ve Sanayi Programının gelecek beş yıl içinde 50 milyon lira daha kaybedeceği öngörülmüştür.

İktisadi Yürüyüş Dergisinde Faik Üstar tarafından “*Gelişigüzel İthalattan Sakınalım*” adlı bir makale yayımlanmıştır. Yazar, orantısız biçimde yapılacak olan ithalatın ilerleyen süreçler dahilinde Türk tüccarına zarar verebileceğini ifade etmiştir. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni’nde Dr. Vedat Dicleli’nin “*Yeni Ekonomik Tedbirler Karşısında Yurttaşın Düşen Ödev*” adlı makalesinde Yedi Eylül Kararları ve vatandaşın yapması/yapmaması gereken hususları değerlendirmeye tabi tuttuğuna rastlanmıştır.

Dicleli, hükümetin aldığı bu iktisadi kararlar ile bilhassa ithal ürünlerde ilk etapta fiyat pahalılığının ortaya çıkacağını ifade etmiş, ancak bunun daha sonraki süreçte sabitlenip ve belli bir noktadan sonra da azalacağını ifade etmiştir. Vedat Dicleli, önceleri ithalat kısıtlaması nedeniyle piyasada var olan ithal ürünlerin daha fazla kar ile satıldığı ancak yeni “serbestiyet” ile beraber piyasada ithal ürünlerin arzının fazla olacağı ve bu durumun da tüccarlar arasında rekabeti artırarak fiyatlar üzerinden indirim tabi tutulacağını ifade etmiştir.

Dicleli, ayrıca ithal mallar üzerinden %48 oranında “prim” adı altında vergi alındığını, yapılan yeni para ayarlaması ile bu verginin kaldırılıp ana fiyatlar üzerinden %50 oranında zam yapılacağını, dolayısıyla fiyatlarda çok büyük bir değişikliğin söz konusu olmayacağını da tespit etmiştir.

Hükümetin yeni para kararlarına ek olarak ihracatı teşvik ettiği, Sümerbank mamullerinde, ulaştırma tarifelerinde, şeker ve çayda fiyat indirimlerini gerçekleştirip bazı tekel maddelerini de özel teşebbüse bırakıp fiyatların zamlanma oranlarını azaltma çalışmaları da yürüttüğü ifade edilmiştir.⁹⁸

Dr. Vedat Dicleli, alınan kararlara yönelik endişelerin yersiz olduğunu, hükümetin her alanda önlemler aldığı ve vatandaş korumaya yönelik çalışmalar yürüttüğünü ifade etmiş bu noktada vatandaşa düşen ödevlerin ise kararların doğruluğuna inanmak ve bu kararları desteklemek olduğunu ifade etmiştir.

Ayın Tarihi’nde ise Necmettin Sadak alınan ekonomik tedbirler ile ilgili

⁹⁸ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, “*Yeni Ekonomik Tedbirler Karşısında Yurttaşın Düşen Ödev*”, Dr. Vedat Dicleli, s.4

değerlendirmelerde bulunmuştur. Sadak, kararların ilk sonucunun ihraç mallarının satımında artışlar üzerinden gözlemleneceğini, bunun sonucunda da ülkeye giren döviz miktarında bir artış olacağını öngördüğünü ifade etmiştir.⁹⁹

Hammadde ve işçilik oranlarının üç veya dört misli artış gösterdiğini bu durumun da sunulan ürün fiyatlarına yansıdığını belirtmiştir. Bakan, paranın içeride olan satın alma kabiliyetini yapay tedbirler ile artırmanın örneğin ham madde olarak kullanılan pamuğun fiyatını, işçiliğini eski oranlara ulaştıramayacağını ifade etmiştir.

Halit Nazmi Keşmir, Türk sanayisinin o devrin kalite ve maliyet bakımından yeni şartlara uyum sağlamasının zor bir süreç içinde olabileceğini ancak özellikle devlet fabrikalarının ürettiği mamullerin kalite bakımından düşük olmasına müsamaha edilmeyeceğini, o devrin kalite oranlarına göre kontrollere tabi tutulacağını belirtmiştir. Sanayinin maliyet kısmının sorunlarından bahseden bakan, fabrikalarda gereğinden fazla işçi çalıştırıldığını, bunların önemli bir bölümünün tam kapasite ile çalışıp rasyonel biçimde hareket etmediğini tespit etmiştir.¹⁰⁰

Türk sanayisinde yaşanan bu maliyet ve üretim sorunlarına çözüm olarak ise ileri olan memleketlerdeki usullerin araştırılıp buna göre hareket edileceğini belirten bakan, alınması gereken tedbirlerin alınacağını, bu düzenlemeler ile beraber harekete geçileceğini belirtmiştir. Özellikle Karabük Demir-Çelik fabrikası gibi savaş yıllarında ülkeye büyük hizmetler sağlamış olan fabrikalar üzerinden bu düzenlemelere girişileceği ifade edilmiştir. Keşmir, sanayileşmenin milletin, ülkenin refahı, vatandaşın hayat standartlarının yükselişi için gerekli bir unsur olduğunu vurgulamıştır.¹⁰¹

9 Eylül 1946 tarihli Akşam Gazetesinde ise “*Yeni Mali ve İktisadi Tedbirlerimizin Sebepleri*” adlı bir başlıkta Yedi Eylül Kararları ve sebepleri değerlendirilmiştir. Alınan iktisadi kararlar öncesinde gümrüklere 187 milyon liraya ulaşan malların tüketiciye 600 milyon liraya ulaştığı, hükümetin ithalat serbestliği sağlayarak rekabeti canlandırdığı, aynı zamanda altın satmaya başlayarak da altın fiyatlarında görülebilecek muhtemel fırlamayı önleyebileceği öngörülmüştür.⁹⁰

“*Milli Ekonomi Sahasında İlk Ehemmiyetli Adımlar*” başlıklı yazıda Necmeddin Sadak şu ifadelerle yer vermiştir:

⁹⁹ Ayın Tarihi, 09.08.1946, s.25

¹⁰⁰ Ulus Gazetesi, “*Ekonomi Bakanı Bir Demeç Verdi*” 09.09.1946, s.5

¹⁰¹ Ulus Gazetesi, 09.09.1945, s.5

Memleketin iktisadi durumunu harp sonrası şartlarına ayarlamak için hükümet bazı esaslı tedbirlere başvurdu. Ekonomik hadiselerin gidişini değiştirmek ancak bunları doğuran amiller üzerine tesir etmekle mümkündür. Bu sahada en yanlış yol fiyat meselesi veya hayat pahalılığı gibi karışık ekonomik hadiseleri en basit zecri ve idari tedbirlerle düzenlemeye kalkışmaktır ki son yıllarda bu hataya sık sık düştüğümüz olmuştur.

Bu defa isabetli çareler karşısındayız.

Hükümet “Harp yıllarının bozduğu iktisadi muvazeneyi yeniden kurmak için esaslı adımlar atmak zamanının geldiğini” görerek üç çeşit karar almaktadır. En başta dünya piyasalarına uymak zorundan doğan fiyat meselesi geliyor. Son yıllarda yabancı basında da yazıldığı gibi, Türk malları fiyat yüksekliği dolayısıyla satılmamak tehlikesi ile karşısında idi. Dış ticarete kullanılan prim usulü suni ve muvakkat bir tedbir mahiyetini geçmemekte, ithalat ile ihracat arasında zoraki bir tesanüt yaratmakta Hükümet içerde ve dışarda birçok kimselerin çoktandır tek çare olarak gösterdikleri radikal tedbire başvurarak “döviz rayiçlerinin iç ve dış fiyat seviyeleri arasında muvazene teminine yardım edecek surette ayarlanması lazım geldiği” kanaatine varmıştır.

Bu kararın ilk neticesi, ihracat mallarımızın daha kolay alıcı bulması ve daha çok satılması, neticede hem istihsalimizin artması hem de memleketi girendövizin çoğalması olacaktır. Döviz miktarının bu suretle artması da ithalatı memleketin ihtiyaç seviyesine göre genişletmek imkanını verecektir. Türkiye, zirai istihsal ve ihracat ile yaşayan bir ülke olduğuna göre, milli ekonomiyi düzenleyecek tedbirlerin başında ihracat hacminin artması gelir.

Döviz fiyatlarının artmasından bilvasıta doğacak başka bir netice de hükümetin elindeki döviz stokundan bütçe gelirini yeni vergilere hacet kalmadan, bir derece artırmak olacaktır.

Döviz rayiçlerinin yükselmesi ile ihracat mallarımızın daha kolay satılmasına ve müstahsilin fiyat düşürmeden alıcı bulmasına karşılık, ithalat eşyasının fiyatı yükselmesinden müstehlikin zarar göreceği akla gelirse de, ithalat fiyatlarında zaten hesaba katılan prim payı çıkarıldıktan sonra fiyatlarda belki de pek az fark olacak fakat bu suretle iç ve dış fiyat seviyeleri arasında az çok bir muvazene de temin edilecektir.

Herhalde bugünkü durum realiteye uygun değildi ve bundan dolayı açık ve normal ticaret yanında belki daha büyük hacimde bir karaborsa ticareti alıp yükselmesi dış ticarete karşı paramızın değerinin azalması ise iç alış verişte paramızın satın alma kudretinin artmasına yarayacaktır.

İkinci ehemmiyetli tedbir, memleket mahsullerinde ve milli fabrikalar mamüllerinde maliyetin indirilmesi olacaktır. Bugünden esaslı çalışmalara ihtiyaç gösteren bu uzun vadeli tedbir milli ekonominin temelidir çünkü serbest ticaret rejiminde milli sanayimizin yaşaması ancak her çeşit milli istihsal maliyetinin yabancı fiyatlara göre ayarlanması ile mümkündür. İstihsal ve ihracata dayanan bir milli ekonomi, gümrüklerini yabancı mallara uzun zaman kapatamayacağı gibi içerde bir kısım istihlak eşyasının zoraki ve yüksek maliyetle hayat ucuzluğu da temin edilemez.

Hükümetin başvurduğu üçüncü kısım tedbir, serbest döviz esasına dayanan milletlerarası ticaret sistemine katılmaktır. Bu karar gereğince hükümet ithalata şimdiden geniş ölçüde döviz ayırmış, serbest dövizle ithal edilebilecek mallar listesini daha da genişleterek bu malların ithalinde plafon, kontenjan gibi miktar tahditlerini, cins, fiyat, vasıf kontrollerini tamamen kaldırmıştır. İthalatın bu suretle serbest kalması piyasanın bütün ihtiyaçlarını karşılayacağı gibi tüccarın türlü formalitelerden kurtulması da bir yandan maliyet fiyatı üzerine iyi tesirler yapacaktır.

*Hükümet ilk icraat olarak milli ekonomiye düzen verecek cesaretli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin hem müstahsilin hem ticaretin durumunu genişletecek mahiyette olması büyük bir isabettir. Bu isabetin ilk delili dünden beri piyasa çevrelerinde görülen ferahlıktır. Bundan sonraki daha ehemmiyetli safha, bu kararların tatbikinde gösterilecek dikkat ve başarıya bağlıdır. Milli ekonomi gibi bir çok çeşitli amillerin tesiri altında bulunan bir mesele ancak bütün devlet makinesinin, bütün Bakanlıkları, tek plan gereğince aynı hedefe el birliğile yürümelerile halledilir. Hükümetin yapacağı en büyük yenilik budur.*¹⁰²

Necmettin Sadak'ın yapmış olduğu bu tespitlerden, 7 Eylül kararları ile beraber devletin döviz rayıçlerinin artması, üreticinin mallarını uluslararası piyasalarda ihraç edeceği, piyasada var olan ürün darlığının son bulacağı yorumları çıkarılmaktadır.

11 Eylül 1946 tarihli Akşam Gazetesinde *“Hükümetin Son Kararları Üzerine Piyasada Pahalılık Değil Ucuzluk Bekleniyor”* başlığı ile kararların ilk etapta piyasalarda olumlu bir tesir gösterdiği ifade edilmiştir.

Akşam Gazetesinde yeni kararlar ile ilgili görülen bir diğer haberde ise gümrüklere izinsiz olarak gelen malların piyasaya girişine izin verileceğinin kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Sümerbank'ın ise aynı tarihlerde elinde bulunan tüm stoklarda fiyat indirimleri yapacağı ve piyasada arz edeceği belirtilmiştir.⁹² Alınan kararların dışarda da olumlu tepkiler ile karşılandığı, o döneme kadar sıkıntıda olan Türk-İsveç ve Türk-İsviçre ticaretinin de geliştiği, İsveç ile İsviçre'nin Türkiye'ye önemli miktarda mal siparişinde bulunduğu ifade edilmiştir.

Öte yandan ihracat mallarının İstanbul piyasasında yükseldiği ve bu durumun yersiz olduğu belirtilirken 10 Eylül 1946 tarihinde keten tohumu 48-50 kuruştan satılırken 11 Eylül 1946 tarihi itibarıyla 60 kuruşa, kuş yeminin 24 kuruştan 31 kuruşa, susamın 75 kuruştan 85 kuruşa, kitrenin 160 kuruştan 220 kuruşa yükseldiği ifade edilmiştir. Ayrıca bakla, fasulye, nohut fiyatlarında da artışların gerçekleştiği, sonuç itibarıyla henüz Türk parasının istikrara kavuşmadığı belirtilmiştir.¹⁰³

İzmir piyasasında da ihracat malları fiyatlarının yükseldiği belirtilirken önceleri 39 kuruş olan üzümün 56-59 kuruşlara yükselip, sonra 48 kuruşa düştüğü vurgulanmıştır.

İstanbul piyasasında ise bazı tüccarların önceden satın aldığı malları saklamaya başladığı, gümrüklere giden veya henüz yolda olan malların da önemli bir mesele

¹⁰² Akşam Gazetesi, 09.09.1946, “Milli Ekonomi Sahasında İlk Ehemmiyetli Adımlar”-Necmeddin Sadak s.1-3

¹⁰³ Akşam Gazetesi, 11.09.1946, s.1

olduğu belirtilirken devletin bu mallardan %44 oranında prim almasından hoşnutsuzluk uyandırdığı, yine bahsi geçen mallardan alınacak olan muamele vergisi ile beraber % 51 oranında vergi alınacağı bilgisi verilmiştir¹⁰⁴

Dönemin Başbakanı Recep Peker ve Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'in demeçleri de Akşam Gazetesinde yayınlanmıştır. Halit Nazmi, paranın değerini belirlerken bir çok memleketin endekslerinin kıyaslandığını ifade etmiştir. Paranın değeri üzerinden yapılan bu ayarlama nedeniyle dış piyasada rekabetin artacağını, ayrıca altının dünya ticareti bakımından mühim rol oynadığını ifade ederek hükümetin elinde bulundurduğu altınları muhafaza etme noktasında dikkatli davranacağını bildirmiştir. Sanayinin gelişmesi noktasında altınların feda edilebileceğini, bazı malların ithal edilmesinin de sanayi kadar önemli olduğunu ifade eden Keşmir bu mallara örnek olarak ise üretimi artırabilecek olan traktörü vermiştir.

Akşam gazetesine demeç veren Başbakan Recep Peker ise eski sistemin devamlılığının olamayacağını ve bu sistem ile Türkiye'nin Dünya ticaretinde yer bulamayacağını değerlendirmiştir. Devletin, elinde bulundurduğu mal stoklarının, büyük fiyat indirimleri ile piyasaya arz edileceğini, ithal mal siparişlerinin ülkeye ulaşınca kadar ucuzluğun sağlanacağını ifade etmiştir.

Ticaret Bakanı da vermiş olduğu demeçte, hükümetin halkı verilen kararlar noktasında desteğe davet ettiğini, hayatın pahalılaşması ile ilgili öngörülerin yersiz olduğunu ifade etmiştir.

Refik Halid Karay; *"Günler geçerken: Sonuna Bakalım"* adlı bir makaleyi kaleme alıp hükümetin yeni kararları ile ilgili görüşlerini ve değerlendirmelerini ifade etmiştir Karay, çevresinde bulunan tüccarlar ve ekonomi ile ilgili kişilerin kararlar üzerine farklı görüşlere sahip olduğunu ifade ederek kararların ertesi gününde yağ fiyatlarına gelen zammın ilerleyen süreçte oluşacak pahalılığın bir sinyali olduğunu ifade ettiklerine şahit olduğunu yazısında belirtmiştir.

Karay, alınan kararlar ile ilgili görüş bildirmenin veya öngöründe bulunmanın henüz mümkün olmayacağını ve hükümete güven duyulup, destek olunmasının o şartlar içinde makul bir durum olacağını ifade ederek yazısını sonlandırmıştır.¹⁰⁵

Türkiye'de alınan yeni İktisadi tedbirlere yurt dışı basınından da tepkiler

¹⁰⁴ Akşam Gazetesi, 11.09.1946, s.1

¹⁰⁵ Akşam Gazetesi, 11.09.1946, s.1

gecikmemiştir. Londra’da çıkmakta olan Times Financial ve Times gibi gazetelerde son kararlar ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Bu makalelerde harp yılları sırasında, büyük oranda tarım ile uğraşan bir nüfusa sahip olan Türkiye’nin genç/üretici sınıfın önemli bir bölümünü orduya dahil ettiği, bunun bir sonucu olarak ise üretimin azaldığı ve ihracata yönelik ticari eylemler içine girilmediği belirtilmiştir.¹⁰⁶

Türk parasının dış değerinin ise olması gerekenin çok üstünde olduğunu, yapılan ayarlamaların beklentiler dahilinde gerçekleştiği yorumuna da yer verilmiştir. Yapılan bu ayarlama sayesinde Türk ihracatının fiyatlar bakımından rekabete geçmesinin kolaylaşacağı da eklenmiştir.¹⁰⁷

Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir’in 15 Eylül 1946 tarihli Akşam Gazetesinde kararlar ile ilgili son durumdan haberdar etme amacıyla vermiş olduğu demeç “*Yakında Çok Miktarda Mal Gelecek*” başlığı ile yayınlanmıştır. Hükümetin ithal malların gelebilmesi için bir çok tedbir aldığı, Ziraat Bankası’nın ise hangi miktarda olursa olsun altın isteğini karşılayacağını, o dönemde mal stokçuluğu yapan kimselerin kararlar ile birlikte zarar edeceği bakan tarafından açıklanmıştır.

Bakan, yakın zaman içinde ülkeye ulaşacak olan mal arzı ile piyasanın bolluğa kavuşacağı, vatandaşın endişeye kapılıp var olan ürünlere hücum etmemesinin yararlarına olacağını belirtmiştir. Tüketici haklarının hükümet tarafından savunulacağını, olası bir mağduriyet durumunda devletin, vatandaşı “Tarife Kanunu”nun 28.Maddesine dayanarak meclisten yetki istemeksizin karar vererek korumaya alabileceğini somut bir dille ifade etmiştir.¹⁰⁸

Ülkeye ulaşacak malların Sterlin ile İspanya, İtalya, Belçika, Finlandiya, İsviçre gibi ülkelerden getirileceğini, Fransa’dan ise Frank ve Dolar ile mal alınacağını belirtmiştir.

Keşmir, Darphanede 100-200 gramlık külçelerin hazırlanmaya başlandığını ve kısa süre içinde piyasaya sürülebileceğini de ifade ederken altın fiyatlarında da istikrar yaratılacağını belirtmiştir.

Altın meselesi dışında, 16 Eylül 1946 tarihli Akşam Gazetesi’nde; “*Paramız Ucuzladıktan Sonra Ecnebi Seyyah Meselesi*” adlı başlıkta, Türkiye’de turizm sektörünün gelişmediği, otellerin yetersiz olduğu, bunun sonucunda da yabancı

¹⁰⁶ Akşam Gazetesi, 13.09.1946, s.2

¹⁰⁷ Akşam Gazetesi, 13.09.1946i s.2

¹⁰⁸ Akşam Gazetesi, 15.09.1946, s.1

turistlerin Türkiye’yi tercih etmedikleri belirtilmiştir. Turizm yoluyla ülkeye döviz girişlerinin, ihracattan çok daha kolay bir biçimde sağlanabileceği ifade edilirken bu sektöre önem gösterilmesi istenmiştir.¹⁰⁹

7 Eylül Kararlarının alınmasının ardından o dönemin Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili olan Ahmet Oğuz, TBMM’ye bir soru önergesi vermiştir, bunlar:

- 1- Türk parasının dış kıymetininin ayarlanmasında hangi ölçü ve düşünceler esas alınmıştır?
- 2- Memleketin başlıca ihracat mallarından olan yalnız fiyat muvazenesizliğinden (dengesizliğinden) dolayı satışında güçlük çekildiği söylenen malların bu karar arifesindeki nevi, miktar ve tutarları hakkında sarıh bir bilgi var mıdır?
- 3- Harp yılları içinde yıpranan istihlak(tüketim) edilen fakat yerine konamayan sabitkarakterli kıymetlerin “Envestismanlar istihsal vasıtaları ve benzerleri” memleket ihtiyacını karşılar bir hale ifrağı (çevirme) için gerekli döviz ihtiyacımızın miktarı nedir?
- 4- Bundan böyle ihracat tutarlarının normal ithalat ihtiyacını karşılayabilir durumdaolacağına inanmak için ne gibi bilgi ve delillere malikiz?
- 5- Bu kararı tamamlayıcı iktisadi ve mali diğer tedbirler nelerdir?
- 6- Alınan son kararın bütçemize mühim tesiri doğacağı tabidir. Bunun miktarı nedirve keza bununla ilgili verilmiş kararlar var mıdır, nelerdir?
- 7- Memurlarla sabit gelirlilerin ve tasarruf erbabının bu karar muvacesinde (yüzleşme) yüklendiği ve bu karara tekeddüm eden günlerde bazı ticari işlerin doğurduğu külfetler karşısında yardım tedbiri olarak düşünülen hususlar var mıdır?
- 8- İthalat ve istihlak mal fiyatlarında yükseklik olacağına göre bunun ehemmiyet derecesi ve buna karşı alınan
- 9- Piyasada altın satışlarından güdülen gaye ve maksat nedir?
- 10- Bugünkü şartlara göre emisyon miktarı hakkında ne düşünülmektedir?

Ahmet Oğuz, kararları etraflıca sorgulamış, halkın ve devletin fayda/zararlarını ölçmeye çabalamıştır. Böylece kararların meclis içinde var olan muhalefet tarafından ilk etapta diğer çevrelerde olduğu gibi olumlu şekilde karşılanmadığı görülmüştür.¹¹⁰

20 Eylül 1946 tarihli Akşam Gazetesinde “Para Hakkında Son Kararlar Alınmasa Ne Olurdu” adlı bir başlık altında değerlendirmelerde bulunmuştur:

7 Eylül kararlarının öncesinde ihracatın bir noktada duracağı ve doğal olarak bunun ithalatı da olumsuz etkileyeceği belirtilirken, satın alma oranlarının da günden güne düşeceği belirtilmiştir. Buna karşın alınabilecek alternatif tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirler;

- 1- Üretilen ürün usullerinin ıslah edilerek maliyet oranlarının düşürülmesi ve bu

¹⁰⁹ Akşam Gazetesi, 16.09.1946, s.2 “Son Mali Tedbirlerle Dair Sual Takriri”

¹¹⁰ Akşam Gazetesi, 20.09.1946, s.2 “Son Mali Tedbirlere Dair Sual Takriri”

doğrultuda fiyatların dünya fiyatları ile aynı seviyeye getirilmesi,

2-İhracata verilen prim miktarını artırmak,

3-Bir para operasyonu yapmak.¹¹¹

1 Doların 280 Kuruş olarak belirlenmesinin sebeplerinin tam olarak bilinemeyeceği, ancak dış piyasalar ile yapılabilecek mukayeseler üzerinden yorumlanabileceğinin görüldüğü, yapılan bu mukayeseler sonucunda elde edilen rakamların hükümetin belirlediği rakamdan yüksek olduğu hesaplanmıştır.

Bu noktada elde edilen rakamlara göre bir ayarlama yapılsaydı 1 Dolar 319-349 kuruşlara yükselecekti. Ancak bu rayiç değerin gerçekçi olmayacağına da kanaat edilmiştir. 1946 yılının Mart ayından itibaren iç piyasada var olan fiyatlandırmalarda bir düşüş yaşandığı, buna karşılık dünya piyasalarında ise fiyat yükselişlerine şahit olunduğunun görüldüğü ifade edilmiştir. Ülkenin bilfiil olarak savaşa dahil olmamasının da bu fiyat oranlarında etkili olduğu ve ayrıca üretimin durma noktasına da gelmediği belirtilmiştir.¹¹²

8 Eylül 1946 tarihli Son Posta Gazetesinde ise “*Harp Yıllarının Bozduğu İktisadi Muvazene Yeniden Kurulabilecek*” başlığı altında alınan iktisadi kararlar değerlendirilmiştir. Dövizlerin yeni kıymetleri sayısal olarak verilirken dönemin Maliye, Ticaret Bakanlarının demeçlerine de yer verilmiştir.

Hükümet tarafından, bir çok sıkıntısı olan ve o gün uygulanmakta olan döviz primleri sisteminin kaldırılmasının yerinde olduğu değerlendirilirken, lüks olmayan temel ihtiyaçların ithalatına izin verilmesinin piyasada bolluğu sağlayabileceğini ve halkın refah düzeyinin artacağını ifade edildiği görülmektedir.¹¹³ Ayrıca ithalat serbestliğinin halkın gerçek ihtiyaçlarına yönelik olacağı belirtilmiştir.

9 Eylül 1946 tarihli Son Posta Gazetesinde “*Hükümetin Daha Birçok İktisadi Tedbirler Alması Bekleniyor*” adlı başlık altında ülkede hayat şartlarını ağırlaştıran ve pahalılık yaşatan sistemden ayrılarak normal bir düzene döneceği belirtilmiştir. Kararların piyasalar tarafından genel olarak ilgiyle ve olumlu bir biçimde karşılandığı da belirtilmiştir.¹¹⁴

10 Eylül 1946 tarihli Son Posta Gazetesinde ise alınan kararların piyasada geniş

¹¹¹ Akşam Gazetesi, 20.09.1946, s.7

¹¹² Akşam Gazetesi, 20.09.1946, s.7

¹¹³ Son Posta Gazetesi, 08.09.1946, s.1

¹¹⁴ Son Posta Gazetesi, 09.09.1946, s.1

bir ilgi ile karşılandığı, ilk etkilerini İzmir’de gösterdiği ifade edilmiştir. İzmir’de elinde üzüm stoğu bulunan tüccarların önemli oranda kazançlar elde ettiği belirtilmiştir. Ayrıca dış ülkelerin hububat siparişinde bulunduğu ve Ankara piyasasında henüz durgunluğun devam ettiğine de söz konusu gazetede yer verilmiştir.¹¹⁵

“*Yeni Tedbirler İngiltere’de İyi Karşılandı*” başlığı ile Türk-İngiliz ticaretinin ilerleyip artacağını da gazetede belirtildiği görülürken, yeni döviz kurları ile ilgili geniş çaplı bir analizin de yapıldığı görülmektedir.

Ekrem Uşaklıgil tarafından “*Yeni Tedbirlerde Başarı İki Şarta Bağlıdır*” adlı makalede, alınan tedbirlerin iki şart gerçekleşir ise başarıya ulaşacağı ifade edilmiştir. İhracat mallarının maliyetlerinin düşürülmesi ile ülkeye girecek olan döviz oranının artacağı ilk şart olarak karşımıza çıkarken, ithalatın da mümkün mertebe azaltılmasının kararları başarılı bir hale büründüreceği belirtilmiştir.¹¹⁶

Son Posta gazetesinde 10 Eylül 1946 Tarihli sayısında altın karaborsasının gerilediğini ifade edilirken 11 Eylül 1946 tarihli sayısında “*Altın Karaborsası Tekrar Harekete Geçti*” başlığı ile önceki günün tersi bir durum ile karşı karşıya kalındığı belirtilmiştir. Hükümetin aldığı kararlar dahilinde altın iase edilemeyeceği düşüncesi piyasada güvensizlik yaratmış ve değerinin üzerinde olmak suretiyle İngiliz Altınlarının satışa sunulduğu belirtilmiştir.¹¹⁷

Ticaret Bakanı’nın “*Mal Satın Almak İçin Telaşa Kapılmayınız*” adlı bir demecine de Son Posta Gazetesinin 11 Eylül 1946 tarihli sayısında rastlamaktayız. Bu demece göre bakan, piyasada her çeşit malın bulunacağını ve o zaman daha elverişli şartlarla alım-satımın mümkün olacağını belirtmiştir.

Ekrem Uşaklıgil “*İngiliz Piyasası Memnun Oladursun*” isimli makalesini Son Posta Gazetesinde yayımlamıştır. İngilizlerin aynı ücretler ile önceleri, daha az miktarda mal satın alırken yeni ayarlama sayesinde artık daha çok miktarda mal satın aldığını, Türk tüccarının ise önceye kıyasla daha fazla ürün vererek ithalat yapmasının mümkün olacağını ifade eden Uşaklıgil bu durumun İngilizlere ve yabancı memleketlere faydalı olacağı yorumunu yapmıştır.¹¹⁸

¹¹⁵ Son Posta Gazetesi, 10.09.1946, s.1-7

¹¹⁶ Son Posta Gazetesi, 10.09.1946, s.7

¹¹⁷ Son Posta Gazetesi, 11.09.1946, s.1

¹¹⁸ Son Posta Gazetesi, 11.09.1946, “İngiliz Piyasası Memnun Oladursun”-Ekrem Uşaklıgil, s.1-3

12 Eylül 1946 tarihli Son Posta Gazetesinde ise Ekonomi Bakanının demeci yayınlanmıştır. Bu demeçte kararların alınmasıyla beraber oluşan endişelerin yerini huzur ve refaha bırakacağını belirtmiştir.¹¹⁹

“*Hükümet Mutlaka Muvaffak Olmalıdır*” adlı yazıda Ekrem Uşaklıgil alınan kararlar ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Bu makalede, şekere 50 kuruş indirim yapılacağını, kara borsanın son günlerini yaşadığını ve Ziraat Bankası’nın altın satışları ile beraber piyasada genel güvenin oluştuğunu ifade etmiştir.¹²⁰ Uşaklıgil, alınan kararlara güvenip devlete destek olmanın gereklilik olduğunu belirtmiştir.

Selim Ragıp Emeç’in “*İç Pazar Fiyatları*” adlı makalesinde piyasa fiyatlarında artışlar yaşandığını, bununla beraber temel tüketim maddelerinin de merkezi konumlarda (örneğin İstanbul) talep artışı ile karşı karşıya olduğu olunduğunu ifade etmiştir. Emeç, yükselen fiyatlar karşısında maaşlara yapılan zamların bir kalıcı değil, geçici bir çözüm olacağını ifade etmiştir.

8 Eylül 1946 tarihli Ülke Gazetesinde de Yedi Eylül Kararları ile ilgili görüşler ifade edilmiştir. Maliye, Ticaret bakanlıklarının konu ile ilgili demeçlerine yer verilmiştir.

“*Yedi Eylül Kararlarının Nazari İsabetini Fiili Durum İhlal Ediyor*” adlı yazısında Selim Ragıp Emeç, iç Pazar fiyatları ile ilgili görüşlerini Son Posta gazetesinde ifade etmiştir. Emeç, bu dönemde özellikle zaruri ihtiyaç maddelerinin yaşanan talepler nedeniyle merkezi konumlarda, kırsal bölgelerden daha pahalı oranlarla satışa sunulduğunu belirtmiştir. Fiyatlarda yaşanan artışların devam ettiği, halkın zor duruma düştüğü, maaşlara yapılan zamların eridiği ve etkisiz olduğu yorumları da yapılmıştır.¹²¹

8 Eylül 1946 tarihli Ülke Gazetesinde ise “*Harp Yıllarının Bozduğu İktisadi Hayatımızda Yeni ve İleri Hamleler*” adlı başlıkta alınan kararların değerlendirildiği görülmektedir. Hükümetin amaçları arasında elde kalan malları satmak ve böylece ithalatın artırılacağını olduğu ifade edilmiştir. Maliyet unsurlarında indirimler sağlayıp, sanayi mamulleriyle orman mahsulleri fiyatlarında ve eşya nakliye tarifelerinde mümkün görülen indirimlerin Bakanlıklar tarafından yapılacağı yorumu yapılmıştır.

¹¹⁹ Son Posta Gazetesi, 12.09.1946, s.1

¹²⁰ Son Posta Gazetesi, “Hükümet Mutlaka Muvaffak Olmalıdır”-Ekrem Uşaklıgil, 12.09.1946, s.1-7

¹²¹ Son Posta Gazetesi, 20.09.1946, s.1-3

“Serbest Döviz Esası” ile birlikte çok taraflı milletlerarası ticaret sistemine istikrarlı ve sağlam bir parayla katılmanın hedeflendiği belirtilmiştir. Bu sistemin ilerleyebilmesi için ise Bretton Woods Antlaşmasının uygun hazırlıkların yapılmasının gerekli olduğu vurgulanarak yazı sonlandırılmıştır.¹²²

10 Eylül 1946 tarihli Ülke Gazetesinde ise “*İktisadi Hayatta Ferahlığa Doğru*” başlığı ile hükümetin son kararlarının piyasada olumlu karşılandığı ifade edilirken dönemin CHP Tokat Milletvekili Ahmet Sevengil’in kararlar ile ilgili analizleri ve beklentileri bir yazıda ifade edilmiştir.¹²³

Tokat Milletvekili Ahmet Sevengil’in değerlendirmelerine göre dışardan getirtilen malların birim fiyatlarının önceleri 195 kuruş iken güncel döviz kuru ile beraber 280 kuruşa çıkacağı ifade edilmiştir. Bu kur değişikliği sonucunda başlangıç safhasında fiyatlarda artışların gerçekleşebileceği yorumu yapılırken, aslında bu fiyat artışlarının ürün bolluğu sayesinde pahalılığa neden olmayıp dengenin sağlanacağı tahminlerinin yapıldığı vekil tarafından belirtilmiştir.

Sevengil, savaş yıllarında Türkiye’nin ithal ettiği mallarının oransal olarak az olduğunu belirtmiştir. Bu oranın az olmasının sebebini ise savaş yıllarında bir çok ülkenin savaş ile ilgili (silah, mühimmat vs) malzeme üretimi gerçekleştirdiği, bu sebepten ötürü de dış satımların çok az miktarda olduğunu ifade etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak ise Türkiye’nin ve dış ülkelerin ihracat oranlarının düşük miktarlarda olduğunun gözlemlendiğini belirtmiştir. Yine savaş yıllarında ticaret gemilerinin özgürce işleyemedikleri dolayısıyla da bu durumun uluslararası ticari ilişkileri olumsuz etkilediği ancak savaşın sona ermesiyle beraber oluşan barış ortamı sayesinde artık bu durumun sona ereceği yorumu yapılmıştır. Ayrıca bunlara ek olarak ticari sigorta ücretlerinde indirim yapılacağı açıklaması yapılmıştır.¹²⁴

12 Eylül 1946 tarihli Ülke Gazetesinde ise “Times” adlı gazetede yer alan bir yazı incelemeye tabi tutulup gazetede yer almıştır. Bu yazıya göre Türk parası olması gereken değerin üstündeydi. Gazete bunun sebebini savaş yıllarında Türk mallarına olan talebin altında yattığını ifade etmiştir. Ancak savaşın artık bittiği, Türk mallarına ulaşımın daha kolay olacağı, bu sebepten dolayı söz konusu malların piyasalarda rekabet edebilmesi için alınan kararların gerekliliği ve isabetli olduğu yorumu

¹²² Ülke Gazetesi, 08.09.1946, s.1-3

¹²³ Ülke Gazetesi, 10.09.1946, s.1

¹²⁴ Ülke Gazetesi, 10.09.1946, s.1

yapılmıştır.¹²⁵

14 Eylül 1946 tarihli Ülke Gazetesinde; dönemin Akşam, Tanin ve Cumhuriyet gazetelerinde Yedi Eylül Kararları ile ilgili var olan yazılara karşılaştırmalı bir biçimde yer verilmiştir.¹²⁶

Akşam Gazetesinde, Necmettin Sadak'ın yazmış olduğu makalede, devletin vazifesinin halka ucuza mal olacak bir sanayi sistemi kurmak olduğunu ifade etmiştir. Devletçilik teriminin yeniden tanımlanması ve bu doğrultuda ülkede var olan uygulamalara çeki düzen verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹²⁷

Tanin Gazetesinde ise Hüseyin Cahit Yalçın, “*Altın Avcılığı*” başlıklı makalesinde hükümetin ucuz fiyatlarla altın satışı yapması ile birlikte bazı insanların haddinden fazla altın satın alıp, yasaklara rağmen yurt dışına altın kaçırdıklarını belirterek haksız kazançlarla bir takım çevrelerin zenginleşeceğini belirtmiştir. Altın karaborsasından önce piyasada Mısır ve İngiliz liralарının 8 liradan satıldığı, o dönemdeki güncel fiyatının ise 11 liraya kadar yükseldiği belirtilmiştir.¹²⁸

11 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi'nde de 7 Eylül 1946 tarihli kararlar değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Piyasada Yeni Kararlar İntikal Devresinde adlı başlıkta ithalatçı ve ihracatçıların yeni kararlar ile ilgili görüşleri ve durumları belirtilmiştir. Zeki Cemal Bakiçelebioğlu “*Yeni Karardan Sonra Yeni Piyasa*” adlı bir makalesinde kararları değerlendirmiştir. Tüccar açısından menfaatlerin farklılık gösterebileceği belirtilmiştir. Bu kararlardan sonra ithalatçıların prim meselesi ve döviz kurunun yükselmesi nedeniyle memnuniyetsiz oldukları belirtilirken ihracatçıların ise bir o kadar memnun olduklarının gözlemlendiği ifade edilmiştir.¹²⁹

Kararların piyasaya tebliğ edildiği tarihten beri henüz bir karşılık olmadığı, bunun doğal bir sonucu olarak ise tüccarın sıkıntıya düştüğü belirtilirken, kararların öncesinde de piyasada büyük oranda belirsizlik ve kriz olduğu söylenmiştir. Ayrıca gazetede yer alan yazıda, ihracat mallarının belli merkezlerde zamlandığı ifade edilmiştir. Bu şekilde devam etmesi halinde, kararların vatandaş olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir.¹³⁰

¹²⁵ Ülke Gazetesi, 12.09.1946, s.1

¹²⁶ Ülke Gazetesi, 14.09.1946, s.2

¹²⁷ Ülke Gazetesi, 14.09.1946, s.2

¹²⁸ Ülke Gazetesi, 14.09.1946, s.2

¹²⁹ Ekonomi Gazetesi, 11.09.1946, s.1

¹³⁰ Ekonomi Gazetesi, 11.09.1946, s.1

12 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi'nde ise tüccarların ellerinde olan malları daha yüksek fiyatlara satabilmek adına saklayıp stokladığı belirtilmiştir.

13 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi'nde Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın verdiği demeç ve bu demecin piyasaya etkileri üzerinden analizler yapılmıştır. Bu analizde bakanın, pamuklu kumaş ve kaput bezi üzerinden yapılacak indirimleri halka müjdelediği ancak bunun sonucunda da yerli dokuma piyasası mallarının satışlarında azalmalar yaşandığı belirtilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da tüccarların endişe yaşadığı, ellerinde olan malların akıbetinin ne olacağının belirsiz olduğu ifade edilmiştir.¹³¹

Alınan kararlar sonucunda, Türkiye ile ticari ilişkiler kurmak isteyen İngiliz, Amerikan, İsveç ve İsviçre devletlerinin bağlantı kurmak amacıyla gazetelere ilan verdiği görülmektedir.¹³²

14 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesinde “*Stokçular Yanlış Bir Yola Girdiklerini Anlamağa Başladılar*” başlıklı yazıda, ellerinde ithal mal bulundurup bunları stok yapan tüccarların, piyasada başlayacak olan ucuzluk ile beraber kar oranlarının düşeceği haberi verilmiştir. Bu duruma karşın ihracat piyasasında ise ürün fiyatlarında artışların beklendiği ifade edilmiştir. Yeni kararlar ile birlikte o dönemlerde kalay fiyatlarında da büyük oranlarda ithal edildiği için artışlar meydana geldiği ifadesinin yer aldığı görülmektedir.¹³³

Ekonomi Gazetesi müdürü Zeki Cemal Bakiçelebioğlu, “*Esnaf Cemiyetleri ve Ticaret Odası*” adlı makalesinde alınan kararların esnafa olan yansımalarını değerlendirdiği görülmektedir. O tarihlere kadar hükümetin yaptığı pek çok teşebbüste Memur ve Ticaret Odaları Kanunu ile birlikte tüccarlar ve işçiler himaye edilirken esnaflara el uzatılmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun ortadan kalkması için hükümetin derhal planlama yapmasının bir gereklilik olduğu da Bakiçelebioğlu tarafından eklenmiştir.

“*Yeni Tedbirlerin İlk Haftası*” adlı başlık ile kararlar ile beraber karşılaşılan gelişmelerin değerlendirildiği görülmektedir. Piyasası durgun olan, ihraç imkanı bulunmayan veya zor olan bazı maddelerin hala bulunamadığı, yeni kararların bu duruma etki etmediği ifade edilmiştir.

¹³¹ Ekonomi Gazetesi, 13.09.1946, s.1

¹³² Ekonomi Gazetesi, 13.09.1946, s.1-7

¹³³ Ekonomi Gazetesi, 14.09.1946, s.1

7 Eylül Kararları sonucunda dönemin sanayicilerinin durumu incelendiğinde ise sanayicilerin savaş yılları sırasında var olan kısıtlamalar nedeniyle tedarik edemedikleri ham madde kaynaklarını sipariş ettikleri kaydedilmiştir. Ayrıca ithalatçıların bu noktada devreye girip yerli fabrikatörlerin kullanabilecekleri ham madde kaynaklarının tedarik edilmesi noktasında devreye girip buna yönelik çalışmalar gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Yedi Eylül Kararları öncesinde yurt dışından sipariş veren vatandaşların ise Türk parasının döviz karşısında değer kaybetmesi ile birlikte vermiş oldukları siparişlerin üzerine konan zamlar nedeniyle, iptaline başvurdıkları görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ithalat kısıtlaması nedeniyle piyasanın önemli bir tedarikçisi konumunda bulunan Yerli Mallar Pazarının kurup yönettiği bazı mağazaların kaldırılıp burada satışa sunulan ürünlerin de ithalat ile piyasaya ulaştırılacağı belirtilmiştir.¹³⁴

20 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi'nde yer alan ifadeye göre İzmir Borsası'nda 728 kuruştan 1138 kuruşa yükselmesi ile bakla, susam, nohut ve üzüm gibi ürünlerin zamlandığı kaydedilmiştir. Özellikle yurt dışındaki ülkelerin Türk mallarına olan talepleri, tüccarların ellerinde bulunan ürünleri, fiyat yükselişi beklentisi nedeniyle belli bir süre dahilinde korumasına ve piyasaya sürmemesine neden olmuştur.¹³⁵

Etibank Genel Müdürlüğü tarafından, alınan son ekonomik kararlar ile birlikte bakır fiyatlarında indirimler yapmış olduğu ve bu doğrultuda ton başına en fazla 70 en az 50 lira indirim uygulandığı görülmüştür.

23 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi, Türk-Fransız Ticaret Antlaşmasının maddelerine ve özelliklerine yer vermiştir. Antlaşmanın bir yıllık süre ile imzalandığı, bu sürenin son iki ayında her iki taraf da sözleşmeyi feshetmez ise antlaşma bir sonraki yıl için yenilenmiş sayılacaktı. Bu antlaşmaya göre ihraç edilecek ürünler; İşlenmemiş deriler, bağirsak, tiftik, kuru ipek kozası, ipek döküntüsü, balık konservesi, mercimek, fasulye, bakla, kuru üzüm, kuru incir, fındık, tatlı ve acı badem, kuru erik, antep fıstığı, meyve çekirdekleri, kendir, soya tohumu, yer fıstığı, mavi haşhaş tohumu, keten tohumu, tütün, keten tohumu yağı, defne yağı, gül yağı, kitre, afyon, meyan kökü ve

¹³⁴ Ekonomi Gazetesi, 16.09.1946, s.1

¹³⁵ Ekonomi Gazetesi, 20.09.1946, s.1

özü, kenevir, ceviz, paçavra (yün ve pamuk), manyezi, lületaşı, zımpara taşı, ham emyant, bakır antimuan, borasit, krom, ham ipek şeklinde düzenlenmiştir.¹³⁶

25 Eylül 1946 tarihinde çıkmış olan Ekonomi Gazetesinde yer alan “*Son Kararların Piyasada Tesirleri Bir Sene Sonra Anlaşılabilir*” adlı makalede alınan kararlar doğrultusunda ortaya çıkan son durum hakkında analizler yapılmıştır. Önceleri ucuz veya pahalı, iyi ya da kötü fark etmeksizin ithal edilen tüm ürünlerin piyasa talepleri karşısında sipariş edildiği görülürken Yedi Eylül Kararları sonrasında bu durumun artık ortadan kalktığı ve taleplerin değişime uğradığı belirtilmiştir.¹³⁷

2.2.2. Devalüasyon Kararının Piyasalara Yansımaları

Yedi Eylül Kararları, toplum ve tüccar kesim tarafından olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Türk parası üzerinden yapılan oynamalar, yurt dışından Türkiye’ye ticari taleplerde bulunulmasına neden olmuş, Türk ürünleri uluslararası şirketler tarafından talep edilmiştir.

Karların alınmasıyla birlikte ticaret odalarının konuyla ilgili tetkikleri olmuştur. Bu tetkikler, 15 Ekim 1946 tarihinde çıkmış olan Vakit Gazetesinde yer almıştır:

Ticaret Bakanlığından alınan talimat üzerine şehrimiz Ticaret ve Sanayi Odası hükümetin aldığı son ekonomik ve ticari tedbirler etrafında piyasada incelemelere başlamıştır. Tüccar ve sanayicilerin branşlarına göre teşekkül eden meslek heyetleri vasıtasıyla yaptırılmakta olan bu incelemelere büyük önem verilmektedir. Konu üzerinde 30 meslek heyeti çalışmaktadır:

Heyetlerin yapacakları incelemeler sonunda gelecek hafta içinde Ticaret ve Sanayi Odasında bir toplantı yapılarak, varılan neticeler hep bir arada gözden geçirilecek ve hazırlanacak müşterek rapor Ticaret Bakanlığına yollanacaktır.

Şimdiki halde beliren kanaatler şu merkezdedir:

Hükümet iktisadi ve ticari hayatımızın muhtaç olduğu en isabetli tedbirleri almıştır. Yalnız bu arada tatbikatta teferruat kabilinden noksanlar göze çarpmıştır. 7 eylül kararlarının ilan edildiği sırada gümrüklerimize gelmiş ve gelmek üzere bulunan ithalat maddelerinin yüzde 44,75 prime tabi tutulması, tüccarlara göre bu cümledendir. Bu hali, çok isabetli olan son kararların piyasada doğurabileceği ucuzluk halini bir müddet için geciktirmekten başka bir netice vermemiştir. Çünkü prim olmasaydı bu mallar piyasaya ucuz fiyatla çıkacak sonradan tamamen serbesti dövizle getirilecek olan bol miktarlarda ithalat maddelerinin piyasaya ucuz arz edilmesinde de amil olacaktı.

Bununla beraber prim işinin de artık dönülmeyecek bir duruma geldiği şu halde ucuzluğu temin edecek başka yardımcı tedbirler alınması gerektiği kanaati

¹³⁶ Ekonomi Gazetesi, 23.09.1946, s.1

¹³⁷ Ekonomi Gazetesi, 25.09.1946, s.2

vardır.

7 Eylül kararlarından beri harice sipariş edilen ithalat maddeleri tutarı 150 milyon liralığı bulmuştur. Bu rakamı 1939'dan önce bir senelik ithalatımızın tutarına müadildir.

Sipariş edilen malların gelemeyeceği, çünkü satıcı memleketlerde mal bulunmadığı yolundaki söylentiler de yersiz görülmekte, piyasamızın ihtiyacı mahdud olduğu için satıcı memleketleri dara düşürmemize imkan veremeyeceği kanaati ileri sürülmektedir.

Piyasadaki düşüncelere göre tedrici bir ucuzluk beklemek yerindedir. Bu esasen olmağa başlamıştır. Zira dün birkaç yıldan beri ithal edilen maddeler müstehlike yüzde 200-300 fahiş fiyatla intikal etmekteydi, Fakat bugün mal bolluğu karşısında satıcı yüzde 10 hatta beş karla mal vermeğe başlamıştır.

Bu hal çok geçmeden bütün maddelere teşmil edebilecektir. Son kararları müteakip ihracat maddelerimizin fiyatlarında göze çarpan yükselişler piyasada tehlikeli görülmemekte, yükselişin alıcı bulunmamasından ileri geldiği, alıcı bulunmayacak olursa, fiyatların kendiliğinden düşeceği belirtilmektedir.

Yeni tütün rekoltemizin 85-90 milyon kiloyu bulacağı tahmin edilmektedir. Liranın sterlin ve dolara karşı kıymeti düşürülünce, tütünlerimizin daha kolaylıkla müşteri bulması temin edilmiştir. Hatta bu hal, tütüncülükte rakibimiz olan Yunanlıları telaşa düşürmüştür. Bununla beraber bu yıl Yunanistan'da tütün rekoltesi noksandır.

Son zamanlarda bir "Sanayi Odası" kurulması etrafında Bölge Sanayi Birliğince teşebbüsler yapılmıştır. Sanayicilerin büyük bir çoğunluğu bugün aleyhinde bulunmaktadır. Bunlara göre ortada bir Ticaret ve Sanayi Odası" varken, bir de ayrıca "Sanayi Odası"na ihtiyaç yoktur. Esasen dünyanın hiçbir yerinde böyle bir teşekkül mevcut değildir. Bir sanayi odası kurulması, sanayi mamullerinin fiyatını yükseltmekten ve pahalılık yaratmaktan başka netice vermeyecektir.¹³⁸

Yaşanan yurt dışı kaynaklı ürün siparişleri, iç piyasalarda istifçiliğe yol açmış ve bunun sonucunda da ürün darlığına neden olmuştur. Bu ürün darlığı hızlı bir biçimde pahalılığa sebebiyet vermiştir.

İç ve dış piyasada bu gelişmeler kaydedilirken devalüasyonun uygulamaya konması, siyasi ve ekonomik bir takım tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kararlara başlangıçta olumlu tepki gösteren bazı çevrelerin daha sonraları, olumsuz tepkiler gösterip, eleştiride bulundukları görülmüştür.

Türkiye ekonomisini ilgilendiren iki hayati gelişme de Yedi Eylül Kararları sonrasında gerçekleşmiştir. Türkiye, Mart 1947'de Milletlerarası Para Sandığı (IMF) ile Milletlerarası Tamirat ve Kalkınma Bankası'na (Dünya Bankası) üye olmuştur.¹³⁹

Para Sandığı(IMF), 1 dolara karşılık gelen Türk lirasını 280 kuruş olarak belirleyerek kabul etmiştir, böylece 7 Eylül Devalüasyonu uluslararası düzeyde

¹³⁸ Vatan Gazetesi, 15.10.1946, s.1-3

¹³⁹ Vatan Gazetesi, 13.13.1947, s.1

onaylanıp kabul edilmiştir. Ulus Gazetesi bu onaylama kararını, kurun doğru bir oranla hesaplandığı yönünde değerlendirmiş, Devalüasyon kararının yerinde bir karar olduğu noktasında karara varmıştır.¹⁴⁰

Devalüasyon kararının ardından iktidar, kararların uygulama safhasını ilgilendiren kısımla ilgili detaylı açıklamalarda bulunup, kararların başarı getirebileceğinden bahsederken, diğer yandan bürokrasinin yaptığı eleştirileri karşılamaya çalışmıştır. 1946 Kasımında toplanan CHP grubu üç gün süreyle kararlar ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlar ve sonucunda hükümete destek vermişlerdir.¹⁴¹

Başbakan ve Bakanlar da yaptıkları açıklamalarda yapılan eleştirilerin tersine, devalüasyon kararının bir aya yakın bir zaman derinliğinde incelenip, sonra alındığını ve bu kararın haklı gerekçelere dayandığını yaşanan sıkıntıların ilerleyen süreçte aşılabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁴²

İkinci Dünya Savaşı yıllarının bitimiyle beraber dünya siyasetinde başat rol oynayan ABD'nin ekonomi sahasında da aynı role devam edeceğinin sinyalleri alınmış ve bu doğrultuda ekonomik açılımların yapılmasının gerekliliği öne sürülmüştür. Dönemin Tokat Milletvekili Nazım Poroy, Bretton Woods Antlaşması çatısı altında oluşacak olan birliğin dünya refahı için çalışacağını ifade ederek, Türkiye'nin de bu birlik çatısı altında yer almasının gerekliliği üzerinde durmuş ve birliğe giriş çıkışın serbest olduğunu, bunun bağımsızlığa aykırı bir sonucu doğurmayacağını da ifadelerine eklemiştir.

Hükümetin Devalüasyon kararlarının faydalarını açıklayan açıklamaları oluşacak eleştirileri durduramamıştır. İlerleyen süreçte kurulan Demokrat Parti'nin Devalüasyon kararları ile birlikte oluşacak olan olumsuzluklar (hayat pahalılığı, ithalat oranlarında orantısız artış gibi) üzerinden eleştiri oklarını hükümete doğrulttuğu görülmüştür. Bu noktada DP'nin parti programının ticaret işleri bölümü vasıtasıyla istikrar için piyasalara müdahale edilmemesinin gerekliliği ifadesi yer almıştır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, 1946 Ekiminde yapılan kongre toplantısında, para ayarlamasının başarısı hakkında konuşmanın o dönem için henüz erken olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca o dönemde paranın iç ve dış piyasası arasında

¹⁴⁰ Ulus Gazetesi, 21.06.1947,s.1

¹⁴¹ Ulus Gazetesi, 15.11.1946, s.1

¹⁴² Ayın Tarihi, 1-31.10.1946i s.14-15

bulunan dengenin sağlanamadığını, bunun bir sonucu olarak da geçim derdinin de sürdüğünü eklemiştir. Bayar, normal şartlarda Hükümetin karar alırken, Demokrat Parti'ye danışılması noktasında yapılan bir mutabakat olduğunu ancak bu mutabakata uyulmadığını belirtmiştir.

Celal Bayar, kararların alınma safhasında iç ve dış piyasa durumlarının yeterince dikkate alınmaması, dış ticaretin beklentileri karşılayamayacağını belirten bir takım analizlerde bulunmuştur.¹⁴³

Devalüasyon hususu, Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz tarafından meclise taşınmıştır. Oğuz, yapılan düzenlemelerin hangi hedefler doğrultusunda yapıldığını, sebeplerini ve hangi tamamlayıcı tedbirler ile beraber yürütüleceğini sormuştur. Bretton Woods Antlaşması ile geçilen serbest döviz sistemlerinde ülkelerin dış ticaret açıkları verdiklerini belirten Oğuz, Türkiye'nin de bu sistem doğrultusunda yaşadığı değişime yönelik ne gibi tedbirler aldığını sorgulamıştır.

Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, devalüasyonun sebebi olarak öncelikle savaş yılları sırasında meydana gelen paranın iç ve dış değerleri arasında bulunan aşırı düzensizliği göstermiştir. Bu ayarlamamanın yapılmaması halinde üretim, dış ticaret ve hayat standartları konularında olumsuz etkiler ile karşılaşılmasının mümkün olduğunu belirterek, Bretton Woods Antlaşmasının yapılmasının da bir gereklilik olduğunu sözlerine eklemiştir. Bakan tarafından, alınan kararlar Türk lirasının iç piyasa değerini düşürmekten ziyade yalnızca bir değer tespiti olup hayat pahalılığı ile bağlantılı bir durum olmadığı yönünde yorumlanmıştır. Keşmir bunlara ek olarak para operasyonunun sonucunda ise hayat pahalılığının azalacağını ve olumlu sonuçlar doğuracağını eklemiştir.

DP Milletvekili Ahmet Oğuz, Türk mallarına dış piyasalardan talebin oldukça fazla olduğunu belirtip kararların alınması noktasında bu durumun gözetilmediğini, buna karşılık Bretton Woods'a katılmanın Türk ekonomisi bakımından faydalı olacağını belirtmiştir. Para ayarlamasının kapsamının fazla olduğunu belirten vekil, bu kararların uzun vadede Türk ekonomisine olumsuz sonuçlar getirebileceğini belirtmiştir.¹⁴⁴

¹⁴³ Son Posta, 22.10.1946, s.1

¹⁴⁴ Tuna, agm. S.104-105

Devalüasyon sürecinde, toplumsal kesimin yapmış olduğu değerlendirmeler de dikkat çekici olmuştur. Bu noktada tarım üreticilerinin kararları ilk etapta olumlu karşıladıkları görülmüştür. Akhisar'da yaşayan tütün üreticilerinin kararların ihracat oranlarına iyi yansıtacağı yönünde öngörülerde bulundukları görülmüştür.¹⁴⁵

1946 yılının Kasım ayında Manisa Bağcılar Cemiyeti Başkanı ile Ziraat Odası Başkanı ve bağcılık ile meşgul 300 kişi, dönemin başbakanına mektup yollamışlardır. Bu mektupta üretim masraflarında herhangi bir artış olmadığını belirtip Yedi Eylül Kararları'nın o tarihlere kadar borç ile boğuşan çiftçiye refaha kavuşturacağı ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca kararlara olumsuz tepki verenler de sert bir biçimde eleştirilmiştir. Buna ek olarak Ticaret Bakanı Atıf İnan'a da Aydın'dan bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta, üreticiler kararlar ile birlikte refah seviyelerinin arttığını belirtip bakana teşekkür etmişlerdir.¹⁴⁶

Ticaret ile meşgul olan kesimin Yedi Eylül Kararlarına olan tepkileri de genel olarak olumlu şekilde olmuştur. Tüccarlar, Cumhuriyet Gazetesi'nin yapmış olduğu bir ankette, 1947 yılının ortalarından itibaren Yedi Eylül Kararları'nın olumlu etkilerinin görülmeye başlanacağı yönünde oy kullanmışlardır.¹⁴⁷

Sanayici kesim ise ithalatta yaşanacak değişimin üretimde artışlara neden olacağı öngörüsü ile kararlara olumlu yönde tepki göstermişlerdir.¹⁴⁸ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Aralık 1946 tarihinde yayımladığı bir raporda tüccarların görüşlerini bir raporda açıklamıştır. Alınan kararların yalnızca bir para reformu olmadığı, aynı zamanda savaş sonrasında oluşacak olan yeni sistem ve hedeflerin belirlenmesi noktasında da etkili oldukları yorumu yapılmıştır. Ülkede var olan ekonomik sorunların aşılabilmesi, dış ticarete liberalleşmenin sağlanabilmesi için bu kararların yapılmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştur.¹⁴⁹

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Bülteninde Yedi Eylül Kararları ile ortaya çıkan değişimin etkilerine şöyle değinilmiştir:

Bu liberal siyasette, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Bretton Woods Antlaşmasına girmeye karar vermiş olması ve harpten evvel ki durumun aksine olarak, yakın bir gelecekte memleketimiz mahsullerinin başlıca müşterileri olacak memleketlerin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin daha liberal

¹⁴⁵ Vakit Gazetesi, 14.09.1946, s.1

¹⁴⁶ Ulus Gazetesi, 20-23,11.1946, s.1

¹⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.1946, s.1

¹⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 18.11.1946, s.1

¹⁴⁹ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Aralık-1946, s.372-374

prensiplerine az çok intibaka mecbur bulunması bakımlarından lüzumlu ve arzuya şayandı

Odanın bülteninde yer alan ifadelerden, alınan kararların hem Amerika hem de Yeni Dünya düzenine uyulabilmesi için bir gereklilik olduğu çıkarılabilir. Buna ek olarak, ülkede olması beklenen döviz artışlarının da kesin bir şekilde olup olmayacağı hususunda yorumlara yer verilmiştir. Bunların dışında ithalatta sipariş artışlarının meydana geldiği ancak sistemin henüz kesinleşmemesi nedeniyle alım-satımların gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Bu duruma ek olarak ithalatın gerçekleşmemesi nedeniyle ülkede bazı ithal maddelerin karaborsacılığının yapıldığı görülmüştür.

İstanbul Tüccar Derneği'ne ait 11 Kasım 1947 tarihli röportajda, Yedi Eylül Kararları ile birlikte gelen serbest ekonomi anlayışının pek çok tehlikeyi içinde barındırdığı ifade edilmiştir. Bu tehlikelere karşın hükümetin bir takım önlemler almasının bir gereklilik olduğu da eklenmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca mevcut durumun büyük oranda dış ticaret açıklarına neden olabileceği ve yeni bir devalüasyon kararının alınmaması gerektiği, Eylül 1946 tarihinde ekonomi yönünde yapılan düzenlemelerin hem Dünya, hem de Türkiye şartlarına uyumsuz olduğu yorumuna yer verilmiştir.

Demokrat Parti'nin başlatmış olduğu muhalif görüşler kısa süre içinde toplumsal alan ve basına yansımıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlığı ile bilinen Ulus Gazetesi'nin dönem dönem kararların aksaklıkları ile ilgili yorumlamalar yaptığı görülürken bu durumun geçici süre ile devam edeceği üzerinde görüş bildirdiğine rastlanmaktadır. ¹⁵¹Esat Tekeli de kararların ilk etapta olumsuz sonuçlar vermesinin doğal olduğunu, yaşanan ekonomik sıkıntıların zamanla aşılabileceğini belirtmiştir. ¹⁵²

18 Eylül 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde kararlar ile ilgili yorumda bulunan Feridun Ergin, devalüasyon kararlarının zamansız ve uygulamada hatalar ile dolu olduğunu belirtirmiştir.

Haşim Naşit Erbil, Sabah Gazetesindeki yazısında Bretton Woods Antlaşması ile öngörülen %10'luk para değişim oranının yapılan %50'lik devalüasyon ile ihlal edilip, antlaşmadaki ilkelere uyulmadığını belirtmiştir. ¹⁵³

¹⁵⁰ Kemal Kılıçdaroğlu, Türkiye İktisat Kongresi, 1948 Türkiye İktisat Kongresi, 22-27 Kasım 1948, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, Ankara

¹⁵¹ Ulus Gazetesi, 06.10.1946, s.3

¹⁵² Cumhuriyet Gazetesi, 18.09.1946, s.1

¹⁵³ Sabah Gazetesi, 20-27.11.1946, s.1

1946 yılında savaşın bitimiyle beraber Türkiye’de üretimin artış göstermeye başladığı görülmektedir. Savaş boyunca silah altında tutulan iş gücünün devreye girmesi ile üretim artışları meydana gelmiştir. Devalüasyon kararını takip eden yıllarda tütün üretimi hariç, ürün artışlarının yükselerek devam ettiği görülmektedir. Bu yükselişte traktör sayısının, ekilip biçilen arazi ve kullanıma açılan arazi sayısındaki artışın katkıları büyük olmuştur.

Devalüasyon kararlarının alınmasından sonraki süreç 1947-1949 yıllarına tekabül eder, bu yıllar arasında üretimde dalgalanmaların olduğu görülmüş ve istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Bu duruma ek olarak kişi başına düşen gelir oranları ve GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) oranlarında da daralmaların yaşandığı kaydedilmiştir.

Sanayi sektörü, Devalüasyon kararları sonrasında gittikçe küçülme göstermiştir. 1940 yılının verilerinin altına düşen sanayi sektörü, 1949 yılı itibarıyla tıpkı tarımda olduğu gibi daralmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Devalüasyon kararı ile birlikte beklenen sanayi alanındaki büyüme ihtimalinin de gerçekleşmediğini göstermektedir.¹⁵⁴

Türkiye’nin dış ticaret açığı, Devalüasyon kararlarının alınmasından itibaren günümüze kadar artış göstererek devam etmiştir. Para üzerinden yapılan ayarlama ile birlikte ihracat oranları 3 kat kadar artış gösterirken ithalatın 7 kat arttığı kaydedilmiştir. Bu oranlar kıyaslandığında Devalüasyonun, ihracat ve döviz gelirlerinin artırılması hedeflerinin gerçekleşmediği gözlemlenmektedir.¹⁵⁵

I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin dış ticaretinde önemli oranları oluşturan ülkeler ABD ile İngiltere olmuştur. Bu noktada özellikle ABD’nin %20’leri aşan oranlarla dikkat çektiği söylenebilir. Bu durum Türk- ABD yakınlaşmasının bir sonucudur.

¹⁵⁴ Sanayi ürünlerinin ihracat içinde olan payı 1939 yılı dahilinde %4,8 oranlarında iken, 1950 yılında %1,4’e gerilemiştir.-Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı

¹⁵⁵ Konjonktür Dergisi, Sene:8, No:7-9, Temmuz-Eylül 1948, s.15-16

2.2.3. Yedi Eylül Kararlarının Sonuçları ve Türk Ekonomisine Yansımaları

Yedi Eylül Kararları, ilk etapta toplum ve tüccar kesim tarafından olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Türk parası üzerinden yapılan oynamalar, yurt dışından Türkiye'ye ticari taleplerde bulunulmasına neden olmuş, Türk ürünleri uluslararası şirketler tarafından talep edilmiştir.

Yaşanan yurt dışı kaynaklı ürün siparişleri, iç piyasalarda istifçiliğe yol açmış ve bunun sonucunda da ürün darlığına neden olmuştur. Bu ürün darlığı hızlı bir biçimde pahalılığa sebebiyet vermiştir.

İç ve dış piyasada bu gelişmeler kaydedilirken devalüasyonun uygulamaya konması, siyasi ve ekonomik bir takım tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kararlara başlangıçta olumlu tepki gösteren bazı çevrelerin daha sonraları, olumsuz tepkiler gösterip, eleştiride bulundukları görülmüştür.

Türkiye ekonomisini ilgilendiren iki hayati gelişme de Yedi Eylül Kararları sonrasında gerçekleşmiştir. Türkiye, Mart 1947'de Milletlerarası Para Sandığı (IMF) ile Milletlerarası Tamirat ve Kalkınma Bankası'na (Dünya Bankası) üye olmuştur.¹⁵⁶

Para Sandığı(IMF), 1 dolara karşılık gelen Türk lirasını 280 kuruş olarak belirleyerek kabul etmiştir, böylece 7 Eylül Devalüasyonu uluslararası düzeyde onaylanıp kabul edilmiştir. Ulus Gazetesi bu onaylama kararını, kurun doğru bir oranla hesaplandığı yönünde değerlendirmiş, Devalüasyon kararının yerinde bir karar olduğu noktasında karara varmıştır.¹⁵⁷

Devalüasyon kararının ardından iktidar, kararların uygulama safhasını ilgilendiren kısımla ilgili detaylı açıklamalarda bulunup, kararların başarılar getirebileceğinden bahsederken, diğer yandan bürokrasinin yaptığı eleştirileri karşılamaya çalışmıştır. 1946 Kasımında toplanan CHP grubu üç gün süreyle kararlar ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlar ve sonucunda hükümete destek vermişlerdir.¹⁵⁸

Başbakan ve Bakanlar da yaptıkları açıklamalarda yapılan eleştirilerin tersine, devalüasyon kararının bir aya yakın bir zaman derinliğinde incelenip, sonra alındığını

¹⁵⁶ Vatan Gazetesi, 13.03.1947,s.1

¹⁵⁷ Ulus Gazetesi, 21.06.1947, s.1

¹⁵⁸ Ulus Gazetesi, 15.11.1946, s.1

ve bu kararın haklı gerekçelere dayandığını yaşanan sıkıntıların ilerleyen süreçte aşılabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁵⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarının bitimiyle beraber dünya siyasetinde başat rol oynayan ABD'nin ekonomi sahasında da aynı role devam edeceğinin sinyalleri alınmış ve bu doğrultuda ekonomik açılımların yapılmasının gerekliliği öne sürülmüştür. Dönemin Tokat Milletvekili Nazım Poroy, Bretton Woods Antlaşması çatısı altında oluşacak olan birliğin dünya refahı için çalışacağını ifade ederek, Türkiye'nin de bu birlik çatısı altında yer almasının gerekliliği üzerinde durmuş ve birliğe giriş çıkışın serbest olduğunu, bunun bağımsızlığa aykırı bir sonucu doğurmayacağını da ifadelerine eklemiştir.

Hükümetin Devalüasyon kararlarının faydalarını açıklayan açıklamaları oluşacak eleştirileri durduramamıştır. İlerleyen süreçte kurulan Demokrat Parti'nin Devalüasyon kararları ile birlikte oluşacak olan olumsuzluklar (hayat pahalılığı, ithalat oranlarında orantısız artış gibi) üzerinden eleştiri oklarını hükümete doğrulttuğu görülmüştür. Bu noktada DP'nin parti programının ticaret işleri bölümü vasıtasıyla istikrar için piyasalara müdahale edilmemesinin gerekliliği ifadesi yer almıştır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, 1946 Ekiminde yapılan kongre toplantısında, para ayarlamasının başarısı hakkında konuşmanın o dönem için henüz erken olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca o dönemde paranın iç ve dış piyasası arasında bulunan dengenin sağlanamadığını, bunun bir sonucu olarak da geçim derdinin de sürdüğünü eklemiştir. Bayar, normal şartlarda Hükümetin karar alırken, Demokrat Parti'ye danışılması noktasında yapılan bir mutabakat olduğunu ancak bu mutabakata uyulmadığını belirtmiştir.

Celal Bayar, kararların alınma safhasında iç ve dış piyasa durumlarının yeterince dikkate alınmaması, dış ticaretin beklentileri karşılayamayacağını belirten bir takım analizlerde bulunmuştur.¹⁶⁰

Devalüasyon hususu, Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz tarafından meclise taşınmıştır. Oğuz, yapılan düzenlemelerin hangi hedefler doğrultusunda yapıldığını, sebeplerini ve hangi tamamlayıcı tedbirler ile beraber yürütüleceğini sormuştur. Bretton Woods Antlaşması ile geçilen serbest döviz

¹⁵⁹ Ayın Tarihi, 1-31.10.1946, s.14-15

¹⁶⁰ Son Posta, 22.10.1946, s.1

sistemlerinde ülkelerin dış ticaret açıkları verdiklerini belirten Oğuz, Türkiye'nin de bu sistem doğrultusunda yaşadığı değişime yönelik ne gibi tedbirler aldığını sorgulamıştır. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, devalüasyonun sebebi olarak öncelikle savaş yılları sırasında meydana gelen paranın iç ve dış değerleri arasında bulunan aşırı düzensizliği göstermiştir. Bu ayarlamamanın yapılmaması halinde üretim, dış ticaret ve hayat standartları konularında olumsuz etkiler ile karşılaşılmasının mümkün olduğunu belirterek, Bretton Woods Antlaşmasının yapılmasının da bir gereklilik olduğunu sözlerine eklemiştir. Bakan tarafından, alınan kararlar Türk lirasının iç piyasa değerini düşürmekten ziyade yalnızca bir değer tespiti olup hayat pahalılığı ile bağlantılı bir durum olmadığı yönünde yorumlanmıştır. Keşmir bunlara ek olarak para operasyonunun sonucunda ise hayat pahalılığının azalacağını ve olumlu sonuçlar doğuracağını eklemiştir.

DP Milletvekili Ahmet Oğuz, Türk mallarına dış piyasalardan talebin oldukça fazla olduğunu belirtip kararların alınması noktasında bu durumun gözetilmediğini, buna karşılık Bretton Woods'a katılmanın Türk ekonomisi bakımından faydalı olacağını belirtmiştir. Para ayarlamasının kapsamının fazla olduğunu belirten vekil, bu kararların uzun vadede Türk ekonomisine olumsuz sonuçlar getirebileceğini belirtmiştir.¹⁶¹

Devalüasyon sürecinde, toplumsal kesimin yapmış olduğu değerlendirmeler de dikkat çekici olmuştur. Bu noktada tarım üreticilerinin kararları ilk etapta olumlu karşıladıkları görülmüştür. Akhisar'da yaşayan tütün üreticilerinin kararların ihracat oranlarına iyi yansıtacağı yönünde öngörülerde bulundukları görülmüştür.¹⁶²

1946 yılının Kasım ayında Manisa Bağcılar Cemiyeti Başkanı ile Ziraat Odası Başkanı ve bağcılık ile meşgul 300 kişi, dönemin başbakanına mektup yollamışlardır. Gönderdikleri mektupta üretim masraflarında herhangi bir artış olmadığını belirtip Yedi Eylül Kararları'nın o tarihlere kadar borç ile boğuşan çiftçiye refaha kavuşturacağı ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca kararlara olumsuz tepki verenler de sert bir biçimde eleştirilmiştir. Buna ek olarak Ticaret Bakanı Atıf İnan'a da Aydın'dan bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta, üreticiler kararlar ile birlikte refah seviyelerinin arttığını belirtip bakana teşekkür etmişlerdir.¹⁶³

¹⁶¹ Tuna, a.g.m. s.104-105

¹⁶² Vakıf Gazetesi, 14.09.1946, s.1

¹⁶³ Ulus Gazetesi, 20,23-11.1946, s.1

Ticaret ile meşgul olan kesimin Yedi Eylül Kararlarına olan tepkileri de genel olarak olumlu şekilde olmuştur. Tüccarlar, Cumhuriyet Gazetesi'nin yapmış olduğu bir ankette, 1947 yılının ortalarından itibaren Yedi Eylül Kararları'nın olumlu etkilerinin görülmeye başlanacağı yönünde oy kullanmışlardır.¹⁶⁴

Sanayici kesim ise ithalatta yaşanacak değişimin üretimde artışlara neden olacağı öngörüsü ile kararlara olumlu yönde tepki göstermişlerdir.¹⁶⁵

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Aralık 1946 tarihinde yayımladığı bir raporda tüccarların görüşlerini bir raporda açıklamıştır. Alınan kararların yalnızca bir para reformu olmadığı, aynı zamanda savaş sonrasında oluşacak olan yeni sistem ve hedeflerin belirlenmesi noktasında da etkili oldukları yorumu yapılmıştır. Ülkede var olan ekonomik sorunların aşılabilmesi, dış ticarete liberalleşmenin sağlanabilmesi için bu kararların yapılmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştur.¹⁶⁶

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Bülteninde Yedi Eylül Kararları ile ortaya çıkan değişimin etkilerine şöyle değinilmiştir:

*Bu liberal siyasette, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Bretton Woods Antlaşmasına girmeye karar vermiş olması ve harpten evvel ki durumun aksine olarak, yakın bir gelecekte memleketimiz mahsullerinin başlıca müşterileri olacak memleketlerin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin daha liberal prensiplerine az çok intibaka mecbur bulunması bakımlarından lüzumlu ve arzuya şayandı.*¹⁶⁷

Odanın bülteninde yer alan ifadelerden, alınan kararların hem Amerika hem de Yeni Dünya düzenine uyulabilmesi için bir gereklilik olduğu çıkarılabilir. Buna ek olarak, ülkede olması beklenen döviz artışlarının da kesin bir şekilde olup olmayacağı hususunda yorumlara yer verilmiştir. Bunların dışında ithalatta sipariş artışlarının meydana geldiği ancak sistemin henüz kesinleşmemesi nedeniyle alım-satımların gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Bu duruma ek olarak ithalatın gerçekleşmemesi nedeniyle ülkede bazı ithal maddelerin karaborsacılığının yapıldığı görülmüştür.

İstanbul Tüccar Derneği'ne ait 11 Kasım 1947 tarihli röportajda, Yedi Eylül Kararları ile birlikte gelen serbest ekonomi anlayışının pek çok tehlikeyi içinde barındırdığı ifade edilmiştir. Bu tehlikelere karşın hükümetin bir takım önlemler

¹⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.1946, s.1

¹⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 18.11.1946, s.1

¹⁶⁶ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Aralık-1946, s.372-374

¹⁶⁷ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Aralık-1946, s.372-374

almasının bir gereklilik olduğu da eklenmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca mevcut durumun büyük oranda dış ticaret açıklarına neden olabileceği ve yeni bir devalüasyon kararının alınmaması gerektiği, Eylül 1946 tarihinde ekonomi yönünde yapılan düzenlemelerin hem Dünya, hem de Türkiye şartlarına uyumsuz olduğu yorumuna yer verilmiştir.

Demokrat Parti'nin başlatmış olduğu muhalif görüşler kısa süre içinde toplumsal alan ve basına yansımıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlığı ile bilinen Ulus Gazetesi'nin dönem dönem kararların aksaklıkları ile ilgili yorumlamalar yaptığı görülürken bu durumun geçici süre ile devam edeceği üzerinde görüş bildirdiğine rastlanmaktadır. Esat Tekeli de kararların ilk etapta olumsuz sonuçlar vermesinin doğal olduğunu, yaşanan ekonomik sıkıntıların zamanla aşılacağını belirtmiştir.¹⁶⁹

Haşim Naşit Erbil, Sabah Gazetesindeki yazısında Bretton Woods Antlaşması ile öngörülen %10'luk para değişim oranının yapılan %50'lik devalüasyon ile ihlal edilip, antlaşmadaki ilkelere uyulmadığını belirtmiştir.¹⁷⁰

1946 yılında savaşın bitimiyle beraber Türkiye'de üretimin artış göstermeye başladığı görülmektedir. Savaş boyunca silah altında tutulan işgücünün devreye girmesi ile üretim artışları meydana gelmiştir. Devalüasyon kararını takip eden yıllarda bütün üretimi hariç, ürün artışlarının yükselerek devam ettiği görülmektedir. Bu yükselişte traktör sayısının, ekilip biçilen arazi ve kullanıma açılan arazi sayısındaki artışın katkıları büyük olmuştur.

Devalüasyon kararlarının alınmasından sonraki süreç 1947-1949 yıllarına tekabül eder, bu yıllar arasında üretimde dalgalanmaların olduğu görülmüş ve istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Bu duruma ek olarak kişi başına düşen gelir oranları ve GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) oranlarında da daralmaların yaşandığı kaydedilmiştir.

Sanayi sektörü, Devalüasyon kararları sonrasında gittikçe küçülme göstermiştir. 1940 yılının verilerinin altına düşen sanayi sektörü, 1949 yılı itibarıyla tıpkı tarımda olduğu gibi daralmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Devalüasyon kararı ile birlikte beklenen sanayi alanındaki büyüme ihtimalinin de gerçekleşmediğini

¹⁶⁸ Kemal Kılıçdaroğlu, Türkiye İktisat Kongresi, 1948 Türkiye İktisat Kongresi, 22-27 Kasım 1948, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, Ankara

¹⁶⁹ Ulus Gazetesi, 06.10.1946, s.3

¹⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 18.09.1946, s.1

göstermektedir.¹⁷¹

Türkiye'nin dış ticaret açığı, Devalüasyon kararlarının alınmasından itibaren günümüze kadar artış göstererek devam etmiştir. Para üzerinden yapılan ayarlama ile birlikte ihracat oranları 3 kat kadar artış gösterirken ithalatın 7 kat arttığı kaydedilmiştir. Bu oranlar kıyaslandığında Devalüasyonun, ihracat ve döviz gelirlerinin artırılması hedeflerinin gerçekleşemediği gözlemlenmektedir.¹⁷²

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinde önemli oranları oluşturan ülkeler ABD ile İngiltere olmuştur. Bu noktada özellikle ABD'nin %20'leri aşan oranlarla dikkat çektiği söylenebilir. Bu durum Türk- ABD yakınlaşmasının bir sonucudur.

7 Eylül Kararlarını olumlu tepkiler ile karşılayan pek çok basın-yayın organı, (Son Posta, Akşam, Türk Ekonomisi) kararların neticelerini vermesi ile oluşan pahalılık nedeniyle eleştirilerde bulunmuşlardır.

21 Eylül 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi, "*Yeni Ekonomik Kararlardan Sonra Birkaç Firmanın Zararı Milyonla Ölçülüyor*" başlığı altında kararların alınmasıyla beraber ödenmeye başlanan %44,5 oranında gümrük ödemelerinin, tüccara zarar verdiği haberini paylaşmıştır.¹⁷³

25 Kasım 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi'nde Hükümetin aldığı kararların isabetli olduğu fakat eksikliklerin bulunduğunu belirten bir makale yayınlamıştır. Ticaret Odası Mütehasıslar Heyetinin Başkanı Kazım Şinası Dersan ile iktisatçılar, profesörler, şehrin ileri gelen tüccar ve sanayicilerinden meydana gelen bir grup, 7 Eylül Kararlarının yansımaları ve sonuçları ile ilgili bir değerlendirme yapmak üzere Ankara'da toplanmışlardır. Bu toplantının sonucunda oda meclisinin hazırladığı raporda, Mütehasıslar Heyeti'nin almış olduğu tedbirler şöyledir:

- 1- Devlet inşaatının durdurulması, 3 yıl müddetle inşaat yapılmaması,
- 2- Gümrük tarifelerinin yükseltilmemesi,
- 3- Maaş ve ücretlere zam yapılmaması fakat buna karşılık maaşlar üzerinden alınan vergi ve resimlerin mümkün olduğu kadar kaldırılarak tam olarak verilmesi,

¹⁷¹ *Sanayi ürünlerinin ihracat içinde olan payı 1939 yılı dahilinde %4,8 oranlarında iken 1950 yılında %1,4 'e gerilemiştir.- Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*

¹⁷² Konjonktür Dergisi, Sene:8, No:7-9, Temmuz-Eylül 1948, s.15-16

¹⁷³ Ekonomi Gazetesi, 21.09.1946, s.1

- 4- Devlet istihsalat ve mamulatinin fiyatlarının ucuzlatılması,
- 5- Sınai maliyetlerin indirilmesi ve bunun için de rasyonel şekilde çalışmanın temini
- 6- Yeni hususi inşaatın teşvik ve müddet vergi alınmak suretiyle himayesi,
- 7-Kiraların yeni inşaatla tahdit edilmesi ve bu suretle yeni inşaat yapılmasına imkan verilmesi.¹⁷⁴

Oda tarafından önerilen bu tedbirler aynı tarihte Ankara'da bulunan Başbakan Recep Peker'e sunulmuştur. Bu tedbirler ile; devletin vergi kalemlerinden feragat etmesini içermiş ve aynı zamanda piyasada var olan ürün arzının artırılmasına yönelik teşvikler vasıtasıyla ucuzluğun sağlanmasına yardımcı olması hedeflenmiştir.¹⁷⁵

6 Aralık 1946 tarihli Ekonomi Gazetesinde Ticaret Odası Meclisinin almış olduğu tedbir raporunun ikinci kısmı yayınlanmıştır. Raporda 7 Eylül 1946'dan önceki ve sonraki fiyatlar ile 1945 yılı fiyatları kıyaslanmıştır:

- 1- 1946 yılında 7 Eylül Kararlarından önce cari olan bilumum fiyatlar 1945 yılından daha düşük seviyede bulunuyordu.
- 2- Kararı müteakip, sıra ile evvela ihraç maddeleri, sonra ihraç olunan dahili istihlak(tüketim) maddeleri ve daha sonra da ihracına müsaade edilmeyen istihlak maddeleri fiyatlarında yükselmeler görülmüştür.
- 3- 7 Eylül'den Kasımın üçüncü haftasına kadar fiyatlarda görülen yükseklikler, ihraç maddelerinde ve ihraç edilen dahili istihlak maddelerinde geçen sene olan yüksek fiyat seviyelerini aşmış, ihracına müsaade edilmeyen maddelerde ise aşmamış ve bazılarında ise düşmüş bulunmaktadır.

Oda Meclisinin yayınlayıp dönemin başbakanına sunmuş olduğu raporda vurgulanan husus genel olarak savaş sırasında yürürlüğe konan vergilerin ortadan kaldırılması yönünde olmuştur. Bu sayede maaş zammına gerek kalmayacağı ve vatandaşın elinin rahatlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca raporda gündeme getirilen bir diğer konu da Yedi Eylül Kararlarından sonra piyasada ortaya çıkan hareketliliğin Aralık 1946 tarihlerinde durma noktasına geldiği ve bu doğrultuda karaborsada artışlar gözlemlenmesi olmuştur. Artan ihracat nedeniyle halkın temel tüketim maddelerinin piyasalarda bulunma oranının azaldığı belirtilirken, bu azalmaya karşın iç tüketimi göz önünde bulundurup buna yönelik tedbirlerin alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

¹⁷⁴ Ekonomi Gazetesi, 25.11.1946, s.1

¹⁷⁵ Ekonomi Gazetesi, 30.11.1946, s.1

Yedi Eylül Kararları ile beraber Ziraat Bankası vasıtasıyla başlayan altın satışlarının 1946 yılının Kasım ayında durgun bir seyir gösterdiği görülmüştür.¹⁷⁶

1946 Kasımında, ülke geneli incelendiğinde piyasalarda durgunluk yaşandığı ve bu durgunluğun 7 Eylül kararlarının alınmasıyla birlikte ortaya çıkan tereddütlere bağlandığı görülmektedir. Pek çok büyük ölçekli müessesenin üretimi kestiği, işlerini günlük üretimlere göre belirledikleri gözlemlenmiştir. Yine aynı dönemde yapılan başka bir uygulama da piyasadan banknot çekilmesidir. 20 gün içinde yaklaşık 13 Milyon banknotun piyasadan çekildiği gözlemlenmiştir.¹⁷⁷

II. Dünya Savaşı yıllarında piyasanın mal arzının büyük bir bölümünü sağlayan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Yedi Eylül Kararları ile beraber gelen serbestiyet usulü ile birlikte yurt dışına ihracat hamleleri içine girdiği görülürken, zamanla ortaya çıkan artışlar neticesinde Toprak Mahsulleri İhracat Müdürlüğünü kurduğu görülmüştür.¹⁶⁰ Yine aynı dönem dahilinde buğday ihracatının da serbest bırakıldığı, bunun sonucunda da İstanbul'da buğday fiyatlarının artış gösterdiği kaydedilmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapmış olduğu tanzim satışlar nedeniyle piyasanın altı fiyatlarla buğday üretmesi, tüccarın rekabet imkanının kısıtlanmasına neden olmuştur.

9 Aralık 1946 tarihinde Resmi Gazetede, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla beraber gümrük tarifesi değiştirilmiş olan maddelerin tam listesi yayınlanmıştır. Bu habere göre lamba şişesi, gözlük camları, vesaiti nakliye dingilleri, yayları, tekerlekleri, tekerlek çemberleri, tırpan, demir telden kafeslikler, çinko levha, her nevi ziraat makineleri, otobüs, hasta ve cenaze taşıma araçları, otokarlar, zatülhareke yük arabaları ve kamyonetlerin tarifeleri değişikliğe uğramıştır.¹⁷⁸

Tarife değişikliği dolayısıyla yalnızca yukarıda bahsedilen ürünlerin değil bu ürünlerle bağlantılı pek çok ürünün zamlanması söz konusu hale gelmiş, özellikle nakliyenin zamlanmasına yol açtıkları için zamlara daha geniş çapta yansımıştır.

1946 yılının Aralık ayında Gümrük vergilerinde artış yapılırken, gümrük gelirlerinin 2,5 milyon liradan 100.000 liraya düştüğü gözlemlenmiştir. Gümrük vergilerine yapılan artış oranı, % 150,5 olmuştur. Aynı tarihlerde ithalat oranlarında da Yedi Eylül Kararlarının ilk günlerine oranla azalma gösterdikleri görülmüştür. Bu azalmanın sebebi olarak ise piyasada var olan nakit kıtlığı, bankalardaki akreditif

¹⁷⁶ Ekonomi Gazetesi, 25.11.1946, s.1

¹⁷⁷ Ekonomi Gazetesi, 30.11.1946, s.1

¹⁷⁸ Resmi Gazete, sayı:6475, 09.12.1946, s.1

düşüşleri gösterilmiştir. Osmanlı Bankası eski müşterilerine % 50 ve bazı firmalara da % 60 oranlarında akreditif açtırırken diğer tüm bankaların %90 ile %100 oranlarında akreditif kullandıkları görülmüştür.¹⁷⁹

Aynı tarihlerde Vakit Gazetesinin de “7 Eylül Kararlarının İlk Tesirleri Nelerdir” başlığı ile dönemin Mühassıslar Heyeti’nin kararların ilerleyişi hakkındaki raporu paylaşılmıştır. Heyetin bazı tavsiyeleri ise şöyle olmuştur:

*Kar hadleri sistemi kaldırılmalı, Gümrük resminin artırılmasından kaçınılmalı, Devlet inşaatı muvakkaten durdurulmalı, Ulaştırma işlerinde sürat ve kıfayet temin edilmeli, Memur maaşlarına zam yapmaktansa buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergilerini kaldırmalıdır.*¹⁸⁰

5 Aralık 1946 tarihinde çıkan ve 7 Eylül Kararlarını değerlendirmeye tabi tutan Vakit Gazetesi tarafından bir dizi yazı yayımlanmıştır. “Yedi Eylül Kararlarının İlk Tesirleri” başlığı altında kararların piyasalara etkileri, ihracat ve ithalat oranları doğrultusunda da bazı analizler yapılmıştır. Bu analizler şöyle olmuştur:

7 Eylül 1946 tarihinde alınan iktisadi ve mali tedbirlerin piyasalardaki tesirleri hakkında Odamız Meslek Kurullarının mütalaa beyan etmek üzere idare heyetimizce seçilen salahiyet sahibi bilginler ile tüccarları müteşekkil komisyon tarafından hazırlanan rapor, Meslek Kurulları azasının iştirakiyle yapılan toplantıda görüşülmüş ve bu rapordaki hususlarla bunlara ilaveten dermeyeran olunan fikir ve mütalaalar aşağıda arz olunmuştur.

Hükümetin paraya müteazilik olarak aldığı son tedbirler hakkında yürütebilmek için evvela bu tedbirlerle istihdaf olunan ve mantiken bu gibi tedbirler için sebep teşkil eylemesi icab eden gayelerin nelerden ibaret olduğunu tetkik ile başlamak gerekir.

Çünkü tedbirlerin edildiği zamandan beri piyasada husule gelen tesirleri ve ilerdeki muhtemel gelişmeleri bu gaye ve maksatların ışığı altında gözden geçirmek çok uygun olur. Şimdiye kadar elde edilmiş olan neticeler her ne kadar bunlar geçen zaman bakımından tam bir fikir vermeye yetecek mahiyette değil iseler de elde edileceği düşünülenlerle mukayese suretiledir ki, mevzu bahs tedbirlerin ne dereceye kadar muvaffak olduğu ve gerek hükümetin istekleri ve gerek memleketin milli ekonomisinin bu günkü ve gelecekteki icaplarına uygun neticelere varılmak için daha ne gibi tamamlayıcı tedbirler alınmak gerektiği hakkında bir fikir elde edilebilir.

Şurası meydandadır ki, hükümetin aldığı tedbirlerle sadece bir para ıslahı istihdaf edilmemekte, aynı zamanda bu tedbirler harp sonrasındaki iktisadi siyasetimize verilecek yeni vechesinin hareket noktasını teşkil eylemektedir.

A-Son tedbirlerin oluşmasına takaddüm eden günlerdeki durum şöyle hülasa olunabilir:

1-Memleketteki umumi fiyat seviyesi gerek harpten evvelkine ve gerek diğer memleketlerdeki umumi fiyat seviyelerine nisbetle çok yüksekti. Bu durumun başlıca sebepleri de şunlardı:

a) *Takip olunan enflasyonist emisyon siyaseti enticesi memleket mallarının fiyatları*

¹⁷⁹ Ekonomi Gazetesi, 11.12.1946, s.1

¹⁸⁰ Vakit Gazetesi, 05.12.1946, s.1

harpten evvelki fiyatların hemen dört misline çıkmış, yalnız ihraç mallarında bu yükseliş 2,5-3 misli gibi daha küçük ölçüde olmuştur.

Halbuki Türkiye'nin dış ticaretinin teveccüh ettiği memleketlerde fiyat yükselişleri 1939'a nisbetle %40-100 den fazla olmamıştır.

- b) Bu rakamlar durum hakkında yeter derecede bir fikir verilmez. Çünkü, daha harpten evvel de Türk mallarının fiyatları ekseriya ecnebi mallarının fiyatlarından yüksek bulunuyordu. Esasen bu sebeptendir ki ticaret siyasetinde bazı esaslı değişiklikler yapmağa lüzum hasıl olmuş ve muhtelif memleketlere kliring antlaşmaları yapılmıştır. Türk mallarının fiyatlarıyla ecnebi memleketlerdeki malların fiyatları mukayese olunurken bu noktayı da nazarı dikkate almak lazımdır ki, istihsal usullerinin geri olması, işçi randımanının düşüklüğü nakli ücretlerinin ve fiyat haddinin yüksekliği ve vergilerin hem ağır olması hem de vergi yükünün iyi tevzi edilmemiş bulunması mahsul ve mamullerimizden mühim bir kısmının maliyetini başka memleketlere nisbetle daha çok yükseltmiş bulunmaktadır.

2-Fiyatların yüksek bir seviyede bulunması dolayısıyla Türk ihraç malları zorlukların ileride artacağı tahmin olunuyordu. Filhakika ihracat maddelerinden bir çoğunun mahiyetleri icabı ne fiyata olursa olsun satılmaları lazımdı ve harp sonrasındaki anormal durum hemen her cins mal için büyük bir talep yaratmıştı. Fakat büyük bir talep yaratmıştı. Fakat bununla beraber mahdud mallara dahi tealluk etse satılamamış stoklara tesadüf olunuyor ve bilhassa elde olunan fiyatlar gerek müstahsillere ve gerek ihracatçılara yeter derecede bir kar marjı bırakmıyor ve bundan da durumun bu gibi maddelerin gelecekteki istihsal hacmi üzerinde menfi tesirler yaratması yani istihsalın azalması tehlikesi doğuyordu.

3-Eğer hükümet, şiddetli bir döviz kontrolünün yani başında netice itibariyle bir kontenjanlıman usulüne muadil olarak ithalatı keyfiyet bakımından kontrole tabi tutulmamış ve plafonlar test eylememiş bulunsaydı yukarıda bahsedilen fiyat seviyesi durumu ve bilhassa harp içinde gerekli maddelerin ithal edilememesi yüzünden birikmiş olan ihtiyaçlar dolayısıyla ithalat hacminin çok genişlememesi beklenebilirdi. Şüphe yoktur ki gerek ithalat için tatbik olunan bu sistem ve gerek kar hadlerinin tesbiti için kullanılan usul ve bilhassa müteessir bir fiyat kontrolü için fiyatların teşkilatın bulunamaması fiyatların teşkilatın bulunamaması fiyatların sun'î bir surette artmasına ve kara borsanın tedricen genişlemesine yol açmıştır.

B- Yukarıda hülâsa edilen durum karşısında iktisadi politika bakımından yapılacak iş iştirâ pariteleri arasında yeni bir muvazene kurmak değer bir ifade ile Türk lirasının dış değerini çok inmiş bulunan iç değerine göre ayarlamaktır. Dış ticaret sahasında daha liberal tedbirler tatbiki için böyle bir ameliyeye kat'î lüzum vardı. Diğer taraftan bu liberal siyaset de, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Bretton Woods antlaşmasına girmeye karar vermiş olması ve harpten evvelki durumun aksine olarak, yakın bir gelecekte memleketimiz mahsullerinin başlıca başlıca müşterileri olacak olan memleketlerin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin daha liberal prensiplerine az çok intibaka mecbur bulunması bakımından lüzumlu ve arzuya şayandı.

Yapılan devalüasyonla şu gayeler istihdaf olunuyordu:

- 1- Başlıca memleketler paralarının kambiyo rayiçlerini yükseltmekte ihtacattan gelecek döviz miktarlarının artırılacağı umuluyordu. Bu mütalaa ihracat yekununun devalüasyonunun ecnebi dövizile takarrür eden fiyatlar üzerindeki tesirini fazlasıyla telafi edecek derecede artacağı faraziyasına dayanıyordu.
- 2- Fiyatları Türk parası ile takarrür eden ihraç malları fiyatlarında az çok bir yükseliş bekleniyor ve bunun ihraç malları müstahsillerinin son zamanlarda oldukça bozulmuş olan durumlarını düzeltceği umuluyordu.
- 3- İthalat üzerine koşulmuş bulunan tahditleri tedricen kaldırmakla ve bunun

ithalatçıların emrine derhal mühim miktarda döviz tahsis etmekte de ithalat malları darlığına nikayet verilebileceği ve bu suretle karaborsanın ortadan kaldırılacağı ve binnetice de fiyatların ineceği umuluyor ve bu fiyat inişinin de devalüasyonun fiyatları Türk parasile ifade olunan yabancı memleketler mallarının fiyatları üzerindeki yükseltici tesirlerini az çok telafi edeceği düşünülüyordu.

- 4- Hususi teşebbüse daha fazla bir hareket serbestisi vermekle, bazı kontrol ve tahdit tedbirlerini kaldırmakla, hayat maliyetinin eşya nakil tarife ücretleri gibi bazı unsurlarını azaltmakla mensucat ve şeker gibi bazı dahili mamullerin fiyatlarını indirmekle de hayat maliyetinin indirileceği umuluyordu.

Hülasa hükümetin varmak istediği neticeler şunlardı:

Gerek memleket içindeki ve gerek milletlerarası sahada iktisadi faaliyetlerde daha fazla bir serbesti sağlamak: tedricen serbest devletlere dayanan milletlerarası mübadele sistemi kurmak için müstahsiller için karlı olacak fiyatlarla ihracatı artırmak ve aynı zamanda muhtelif tedbirlerle de devalüasyonun perakende fiyatlarda bir yükseliş husule getirilmesine mani olmak.

Bahis mevzuu tedbirlerin adından beri geçen müddet içinde husule gelen inkişafların yukarıda bahsi geçen gayelere ne dereceye kadar uyduğunu tetkik edelim:

Son kararların alındığı 7 Eylül tarihinden kasım ayı üçüncü haftasına kadar ise piyasadaki fiyatların muhtelif nisbetler dahilinde bazı artışlar kaydettikleri müşahade olmaktadır:

Bu fiyat tahavvühlerinin incelenmesi için de :

- a) Karara takaddüm eden günde son muamele fiyatlarının 1946 yılı eylül ayının vasati fiyatlarıyla
 - b) Karara takaddüm eden günlerdeki son muamele fiyatlarının 1946 kasım ayının üçüncü haftasındaki son muamele fiyatlarıyla.
 - c) 1946 senesi kasım ayının üçüncü haftasındaki son muamele fiyatlarının 1945 senesi kasım ayı fiyatları vasıtasile mukayesesi yapılacaktır. Bundan başka tetkik olunacak maddelerin de ayrıca dış ticaret ile olan alakaları bakımından;
 - a) Üzüm, incir, fındık, tütün gibi tamamı veya büyük bir müsbeti ihraç olunan mutlak ihraç maddeleri,
 - b) İhraç olunan dahili istihlak maddeleri
 - c) İhracına müsaade edilmeyen dahili istihlak maddeleri
- Olmak üzere ayrıca bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Yukarıdaki iki tasnifi birleştirmek suretile son zamanlardaki fiyat tahavvüllerinin inkişafı aşağıda mütalaa olunmuştur:

- A) Karara takaddüm eden günlerdeki son muamele fiyatlarının 1945 yılı eylül ayı vasati fiyatlarla mukayesesi:
1946 yılında hemen hemen bütün emtia fiyatları 1945 yılına bazan bir miktar düşüklük arz etmekte idi.

- 1- İhraç maddeleri

1946 eylülünde 1945 yılına nazaran:

Derilerde %50 den fazla ve ayçiçeği tohumunda %3 bir fiyat artışı olduğu halde keten tohumu %3 susam %9 tiftik ana malzemesi %20 yapağı %31 fındık %3 isabetinde düşmüş bulunuyordu.¹⁸¹

11 Aralık 1946 tarihli Ekonomi Gazetesi haberinde yer alan bir başlıkta; “Bir

¹⁸¹ Vakıf Gazetesi, 05.12.1946, s.1-3

Dişçilik Malzemesi Tacirinin Anlattıkları ” şeklindeki başlıkta yeni gümrük tarifeleri sonrasında tıbbi ecza, kamyon, tarım aletleri gibi araçların zamma tabi tutulmadığı görülmüştür. Ancak diş malzemeleri üzerinden alınan vergilerde artış görüldüğüne rastlanmıştır. Ülkede herhangi bir diş malzemesi üretim laboratuvarının bulunmadığı, bunun bir sonucu olarak ise ithal edilen ürünlerin iki katı fiyatlara temin edildiği, vatandaşın bu hususun sonucunda mağdur olacağı belirtilirken hükümetin yeni ekonomik kararlarını ve vergilerini ilan etmeden önce bu hususlar ile ilgili gerekli olan tedbirleri almadığı eleştiri hususu olmuştur.¹⁸²

Yedi Eylül Kararları’nın İstanbul piyasasına yansımalarını görüşmek üzere İstanbul Ticaret Odası genel katibi Mahmut Pekin, Ticaret Bakanlığı ile temaslarda bulunabilmek adına Ankara’ya gitmiştir. İstanbul Ticaret Odası’nın uzun tetkik ve tartışmalı bir toplantı sonucunda hazırladığı 7 Eylül Kararları’na vermiş oldukları tepkileri hakkındaki rapor Pekin tarafından bakanlığa sunulmuştur. Pekin ile aynı tarihlerde Ankara’ya giden İthalat Büroları ve İhracat Birlikleri genel katibi Mümtaz Rek de kararlar ile ilgili bir görüşme sağlayabilmek adına Ankara’ya gitmiştir.

1946 yılının Türkiye şartlarında piyasa merkezi ve en büyük tüketim pazarı olan İstanbul’un ihtiyaçları ve gerekli olan yiyecek stokları 7 Eylül Kararları sonrasında ortaya çıkan durumlar, gümrük tarifeleri sonrasında ortaya çıkan zam ve pahalılık ile ortadan kaldırılmış olan ithalat malları, piyasada hala var olan devlet kontrol mekanizması üzerine bir takım istişareler gerçekleştirmiştir

Ticaret Bakanlığı, Oda temsilcileri ile gerçekleşen toplantılar sonucunda devletin kontrol mekanizmasını 1946 Aralık ayının sonunda tamamen kaldıracağını duyurmuştur. Piyasanın kontrol işlerine ise gerekli görülürse Bakanlık Müfettişlerinin müdahil olacağı eklenmiştir.

Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürü Faruk Sünter, Yedi Eylül Kararlarının tesirleri ile ilgili bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada Sünter;

Yüzde yüzelli diye bu endişe havası yaratılan gümrük zamlarının tesirleri inkar edilemez. Bununla beraber izah edildiği kadar da telaş uyandırmaması lazım geldiği kanaatindeyim. Bu zamların akisleri, mesela bir tabak veya bir bardakta olan on kuruşu geçmiyor. Bir metre İngiliz kumaşında 3-4 liranın içindedir. Poplinlerin metresinde cinsine göre, yirmi beş kuruş, basmalarda çeşitlerine göre 20-40 kuruş arasındadır. Kamyon gibi deri gibi ilaç gibi mallarda ise gümrüklere hiç zam yapılmamıştır. Şu halde ithalatta, fiili bir bolluk ve bu bolluk içinde bir rekabet sağlandığı gün, darlıkta doğan fiyat farklarının erimesi bu yeni

¹⁸² Ekonomi Gazetesi, 12.12.1946, s.1

artışları kolayca önleyebilecek durumdadır diyebiliriz. Amma dersiniz ki bütün para operasyonları ve gümrük zamları yapılmamış olsaydı şimdi dünyadan bol bol alabildiğimiz malları bugün daha ucuza mal etmeyecek miydik? Ne de olsa bu kararlar fiyatları artırıcı tesirler yapmıştır. İşi bir taraflı görünce size verilecek cevap şüphesiz “bunda haklısınız” demektir. Bunda haklısınız ama 7 Eylül kararları içinde bulunan para ameliyesi yapılmamış bulunsaydı acaba bu malları böyle bol miktarda tedarik etmek imkanı sağlanabilir miydi?

Meselenin çözülme noktası buradadır: 7 Eylül Kararları olmasaydı biz de belki bu grup içerisinde yer alacaktık. Çünkü iç ve dış kıymetlerindeki muvazenesizlik (dengesizlik) satma kabiliyetlerimizi hemen ortadan kaldırmış gibi idi. Onun için tutulan yolun bizi istediğimiz yere götüreceğine inanmış bulunuyoruz. Fakat daha yolun ortasındayız. Büyük bir ameliye olan 7 Eylül Kararları bütün cepheleriyle henüz tatbik mevkiine fiilen girememiştir. Vatandaşlarımızın çoğu- çoğu derken yüzde 90’dan fazla bir kütleyi kastediyorum- geçimlerini yeni şartlara göre uydurmuşlar, refah yolundadırlar. Geriye kalan ve bekleme tahammülünü gittikçe kaybettiği için bu yeni kararlarinsarsıntılarını karşısında cidden endişeye kapılan yurttaşlarının da durumlarını ıslah etmek meselesi şimdi önümüzde bulunmaktadır. Bu son problem de çözülerek yürürlüğe girince muvazene umumi bir mahiyet alacak ve ameliyenin isabeti açıkça belirecektir.

ifadelerini kullanmıştır.

Faruk Sünter, 7 Eylül Kararları sonucunda ortaya çıkan zamların olumsuz olarak değerlendirilebileceğini fakat aynı zamanda da bu kararlar olmasaydı piyasada mal arzının bulunamayacağını, kararların olumlu etkilerinin de bulunduğunu belirtmiştir.¹⁸³

12 Aralık 1946 tarihinde Ticaret Odası ve Birlikler Umumi Katibinin Yedi Eylül Kararlarını değerlendirmek üzere Ankara’ya ulaştığı görülmüştür. Dönemin Ticaret Odası Umumi katibi Mahmut Pekin’in, Ticaret Odasından istenen bazı bilgiler ve Odanın hazırlamış olduğu 7 Eylül Kararlarının gelişimi hakkındaki rapor da bakanlığa sunulmuştur. Aynı tarihlerde İthalat büroları ve ihracat birlikleri umumi katibi Mümtaz Rek de Ankara’ya ulaşmıştır. Her iki temsilcinin de o dönemlerde İstanbul’un ihtiyaçlarının karşılanması ve sürecin yönetilmesi konusu üzerinde durdukları görülmüştür. Bu noktada gümrük tarifelerine yapılan zamlar sonucunda ortadan kaldırılan ithal ürünlere gelen zamlar ile piyasa kontrolleri konuları, görüşmelerin ana unsurlarını oluşturmuştur.¹⁸⁴

Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak varlığını sürdüren kontrol teşkilatının da 1946 Aralık ayının sonlarında kaldırılacağı, piyasada var olan kontrol işleri ile de bakanlık müfettişlerinin meşgul olacağı görülmüştür. Yeni oluşturulan bu sistem dahilinde Ticaret Bakanlığına verilen sorumluluk oranının artacağı, Belediye kontrol

¹⁸³ Ekonomi Gazetesi, 11.12.1946, s.1-2

¹⁸⁴ Ekonomi Gazetesi, 12.12.1946, s.1

teşkilatının güçlendirileceği de belirtilmiştir.

Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın yıl sonunda Büyük Millet Meclisi'nde yapılan bütçe müzakereleri okunurken kendisine yöneltilen bazı soruları şu sözler ile cevaplandırmıştır:

Çok sıkıntılı bir devreyi, bugün memnuniyetle iftiharla söyleyebiliriz ki memleket şartları ve ölçüleri içinde mümkün olduğu kadar az sıkıntı ile geçirmiş bulunuyoruz. Memlekette hayat pahalılığı, ki bu hayat pahalılığı denilen nesneti Ali iktisat Meclisinin ruznamesini tetkik ettim, o gün dahi yani 1938 senesinden evvel dahi bu memlekette bir dava olarak ortada mevcuttu. Bugün de vardır. Hakikaten hayat pahalılığı demek; muhtelif sınıf ve zümrenin kazançlarıyla geçim şartlarındaki ahenksizlik demektir. Evet mevcut olan bu ahenksizliği, Demokrat Parti bizim inkar ettiğimizi iddia etti. Hayır asla inkar etmiyoruz. Aksine hayat pahalılığını gidermek içindir ki 7 Eylül Kararlarını almış bulunuyoruz. Hayat pahalılığı inkar ettiğimiz fikri nereden çıkarılmıştır bilmiyorum. Evet memlekette mevcut olan hayat pahalılığını gidermek için esaslı adımı atmış bulunuyoruz. Muhterem Maliye Bakanının çok güzel izah ettikleri gibi 1939'dan evvel ki dış ticaret münasebetlerimiz başlıca Orta Avrupa'nın muayyen memleketlerine bağlanmış idi. Bu memleketlerle kliringe müstenit iki taraflı ticaret anlaşmaları yapmış bulunuyorduk. Memleketimizde bu 7 Eylül kararları meyanında dış ticaretimizi sıkıan bütün güçlükler kalkmış, memleketimiz dış ticaretimizi bütün dünya piyasalarıyla en uygun şekilde münasebette bulunma imkanını elde etmiş oluyor ve bunun dış ticaretimizde doğurduğu güçlükler melumdur. Artık bugün memleketin sıkıntısının giderilmesi dahilinde yapamadığımız ana ihtiyaç maddelerinin dışardan gelmesine bağlıdır. Bunun çare ve tedbirleri üzerindeyiz. Karar ve tedbirlerimizin neticesi olarak esasen şimdiden azalmış olan bu sıkıntı yarın daha da azalacaktır ve biz emin ki alınmış olan bu iktisadi kararlardan sonra bu memleket daha iyi günlere ulaşacaktır.

Demokrat Partinin iddia ettiği fakat izah etmediği bir iktisadi sıkıntıdan bahsederken sabırsızlanmasını ben geçen intihap propagandasında kimsenin yeddi iktidarında bulunmayan iktisadi sıkıntıyı istismar hususunda haiz olduğu fırsatın da, aldığımız ve daha alacağımız iktisadi tedbirler sayesinde tamamıyla kalkacağı endişesinden ileri geldiği zannındayım. Biz, Meclisin itimadına dayanarak yolumuzda devam edeceğiz. Aldığımız tedbirlerin isabetine kaniiz ve memleketin istikbalinden emin bulunuyoruz.¹⁸⁵

Tahsin Bekir Balta'nın vermiş olduğu demeçte, yaşanan hayat pahalılığının yadsınmadığı, dönemin hükümetinin bu farkındalık doğrultusunda hareket ederek Yedi Eylül Kararlarını aldığı görülmektedir.

II. Dünya Savaşı yıllarında halkın ürünlere ulaşabilmesi adına kurulan Yerli Mallar Pazarı'nın 1946 yılının sonunda ortadan kaldırıldığı görülmüştür. Bu kurumların yerine tasfiye heyeti kurulacağı ve vazifeye başlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Yerli Mallar Pazarı'nda çalışan ve açıkta kalacak olan memurlara ise birer maaş

¹⁸⁵ Ekonomi Gazetesi, 31.12.1946, s.1

ikramiye verileceği de belirtilmiştir. Yerli Mallar Pazarlarının müssese müdürlüğünün kullandığı Sümer Han binasının ise iplik ve dokuma fabrikası büroları tarafından kullanılacağı belirtilmiştir.

İktisadi tedbirlerin alınması sonucunda, tarım sektöründe ihracata yönelik canlanmalar meydana gelmiştir. 1946 yılının tütün üretiminin, Ege bölgesinde 48-50 milyon, Marmarada 20 milyon, Karadenizde 22 milyon ve diğer bölgelerde 2 milyon kilo olduğu bildirilmiştir. Aynı tarihlerde Dünya’da Amerika, Yunanistan gibi ülkelerin de tütün üretimi yaptıkları ve rakip olarak Türkiye’nin karşısında bulundukları bilinmektedir. Bu rekabete rağmen Mısır piyasasında Türk tütününün satışının elverişli olduğu görülmüştür.¹⁸⁶

Uzun süredir satılamayan tarım ürünlerinden keten tohumu, tiftik ve deriler Yedi Eylül Kararları sonucunda ortaya çıkan piyasa serbestisi ile beraber ihraç edilmeye başlanmıştır. Ticaret Bakanlığının ithal malları listesini yeniden gözden geçirip bu malların adet ve çeşidini çoğaltması da bu durumda etkili olmuştur. Bakanlığın ithalatına izin verdiği malların tutarlarının 200.000.000 Türk lirasını bulduğu açıklanmıştır.¹⁸⁷

Yedi Eylül Kararları ile beraber piyasada ucuzluk ve bolluk hedeflenmiştir. Ancak kararların sonucunda bunun tersine temel tüketim maddelerinde pahalılık ve zamlar ile karşılaşmıştır. Bu noktada kararları alan hükümet, gerek basın tarafından gerekse mecliste var olan muhalif sesler tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir.

Demokrat Parti Kongrelerinde Son İktisadi Tedbirler ile ilgili bir konuşma gerçekleştiren Celal Bayar; “*Memleketin hayali menfaati namına bu tedbirlerin başarı ile neticelenmesi şarttır ve hükümetin mutlaka muvaffak olması lazımdır.*” Şeklinde bir ifade de bulunmuştur.¹⁸⁸

Son Posta Gazetesi yazarlarından Hulusi Emek’in de Yedi Eylül kararlarının sonuçlarını bir yazısında değerlendirdiğine rastlanmaktadır. Bu yazıda Emek;

Alınacak tedbir ve kararların mahiyeti ne olursa olsun bunların memlekete hayır getirmesini ve isabetli olmasını candan diliyoruz.” İfadesini kullanmıştır. Ayrıca Emek, “Bayram tatili günlerinde sayın Ticaret ve İktisat Vekillerimiz günün en mühim meselesi olan 7 Eylül Kararları ve hayat pahalılığı hakkında umumi efkarın beklediği cevapları vermiş, bu kararlar da iyi neticeler alındığını ve hayat

¹⁸⁶ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Kasım-1946, s.1-3

¹⁸⁷ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Kasım-1946, s.1

¹⁸⁸ Son Posta Gazetesi, 22.10.1946, s.1-7

pahalılığının artmadığını tekrar etmişlerdir. Gerçekten bu kararların ihracatımızın hacmini istenilenden daha fazla çoğalttığı ve ithalatın da derhal verilen müsaadelerle artırılmakta olduğu, işlerinde geniş ölçüde bir hareket kazanmış olan ihracatçılarımız ile ithalatçılarımızın memnun ettiği noktalarında sayın bakanlarımız ile tamamen hemfikir bulunuyoruz. Hatta bu sebeplerle 7 Eylül Kararlarının memlekete hayır getirdiğini iddia edenlere bile hak verilebilir. Ancak bu kararların memlekette hayat pahalılığını artırmadığı şeklindeki iddialar realite ile tezat teşkil etmektedir.

7 Eylül kararlarından sonra birçok gıda maddeleri fiyatlarının hem de iki misline yaklaşacak ölçüde frensiz bir şekilde arttığını görmeyen bir aile babası, bir müstehlik (tüketici) hatta bir müstahsil tasavvur edilemez. Bir aile babası evinin erzağını alırken bir çok ihtiyaç maddelerinin iki ay evvelkine nazaran dehşetli pahalılandığını görüyor.

Müstahsilin aynı ihtiyaçlarını temin için iki ay evveline nazaran daha çok sarf etmek zorunda kalma sıkıntısını duyuyor ve bizzat müstahsil bile mahsulünü satarken iki ay evvelkine nazaran eline daha çok para geçtiğini yani kendi mahsulünün pahalılaşmış olduğunu anlıyor. Fertlerin ve emniyetin duyduğu bu hayat pahalılığının sebep olacağı yeni güçlükleri ve zararları devletin de en büyük bir müstehlik sıfatıyla daha geniş ölçüde duyacağına şüphe yoktur. Bugün müddeti bitmemiş taahhütlerin devamı sayesinde belki bunu hissetmiş değildir. Fakat bu taahhütlerin müddeti bittikçe ve yenilenmek zarureti hasıl oldukça ihtiyaçların bütçedeki karışıklıklar ile temin edilemeyeceğini o da her vatandaş gibi görmekten maalesef vareste kalamayacak, memurlarını maaşlarına yapılması mukarrer yüzde elli zamma rağmen geçinme sıkıntısından kurtaramayacaktır.

Gıda maddelerinin iki ay evveline nazaran bu korkutucu yükseliş sebebi ile gazetelerde rakamlarla yükseliş sebebiyle gazetelerde rakamlara dayanılarak yapılan neşriyata bunların tamamen aksini iddia eden sayın bakanlarımız yine rakamların ifadesiyle cevap vermiş olsaydılar 7 Eylül kararlarının memlekete kazandırdığı faydalara ve pahalılığın artmamış olduğu iddialarına hepimiz inanmış olurduk.

Bu fiyat artışı sadece memleketin gıda maddelerini de teşkil eden mahsullerimize inhisar etmemekte ve çok ümid bağlanan ithalat eşyası ucuzluğunun da aynı hayal sükutu doğuracak derece ve nisbette makus olarak tecelli edeceği riyazi hesaplarla şimdiden anlaşılması güç olmayan bir hakikat olarak kendisini göstermiş bulunmaktadır. İthal edilen bir mal için evvelce ödenen Türk parasının iki misline yakın bir tediye yapılırken, üstelik bu yüzden gümrük muamele vergisi yüzü aşan bir ölçüde artırılmış iken ithalat eşyasının 7 Eylül kararlarından evvelkine nazaran daha ucuz maliyeti nasıl mümkün olabilir? Hususile gümrük kanununun bir hükmüne tevfikan yakında gümrük resim nispetlerinin artırılması mukarrer ve mukadder iken bu ucuzlama ümidineboş yere nasıl bağlanabiliriz? Halkın şimdi beklediği 1939 senesinden evvelki fiyatlara avdet değil 7 Eylül kararlarından evvelki fiyatların muhafazasıdır.

Vatandaşlardan birçoğunun memleket meselelerinde hiçbir ideolojiye bağlı olmayarak kendi zaviyesinden görüşlerini ve bu görüşlerin kanunlarımıza aykırı olmamak şartile dürüst ifade tarzlarını ve yerinde olan tenkitlerini tamamen muhalif bir partiye mal edip bunları iktidar partisine cephe almış gibi göstermek fertlerin vatanseverlik hislerini rencide eden ve tenkid cesaretini kıran haksız ve lüzumsuz bir itham olur. Halk partisinin bir çok sahalarda memlekete yaptığı hizmetleri inkar edecek ve bu hizmetlerden dolayı minnet duygularından kendini vareste tutacak bir vatandaş tasavvur edilemez. İşlerin iyi giden taraflarında böyle olduğu gibi kötü giden taraflarını da aynı şekilde, körü körüne alkışlamayarak tenkid etmesi iyi bir vatandaş vasfıdır.

*İkinci dünya harbine sokulmamış olmamız bahsine gelince Bu badireye katılmanın memlekete fayda verebileceğini düşünmüş bir ferd olmadığı için onu temsil eden ekseriyet ve iktidar partisi de kendini böyle bir muhataraya atamazdı. İdarecilerden beklenen böyle isabetli ve kıyasatli bir idaredir ve siyasi sahada olduğu kadar iktisadi sahada da bunu beklemesi her vatandaşın hakkıdır. Hayat pahalılığı ile mücadele hükümet programının ana hatlarındandır. Halen mevcut endişe de buna aykırı bir gidişi görmekten doğmaktadır.*¹⁸⁹

Hulusi Emek, bu yazısında halkın yaşamış olduğu hayat pahalılığı gerçeğini analiz etmiş ve vurgulamıştır. Emek, Yedi eylül kararlarının alınmasıyla beraber hedeflenen ithal ürün bolluğu ve ihraç ürün ucuzluğunun gerçekçi olmadığını, ayrıca piyasada var olan istifçilik ve karaborsacılık gibi olumsuz hadiselerin devam ettiğini belirtmiştir. Bu duruma karşın hükümetin pahalılığı görmezden gelmesinin ve yapılan maaş zamlarının da çözüm olmadığını vurgulayarak alım gücünde meydana gelen daralmayı eleştirmiştir.

Kasım 1946 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubunun yaptığı müzakerelerde, Yedi Eylül Kararlarının tasvip edildiği görülmüştür. Bu tasvibe Demokrat Parti onay vermemiş ve Celal Bayar, mecliste hayat pahalılığı nedeniyle şiddetli şekilde tenkide başvurmuştur.¹⁹⁰

Ekrem Uşaklıgil, Son Posta gazetesinde 7 Eylül Kararlarının sonuçları ile ilgili “Başbakan Biz Mazur Görsün” başlığı altında bir makale yayınlamıştır. Bu makalede;

İktidar mevkine henüz geçen bir kabine memleketin ticari, mali ve iktisadi sistemini bir hamlede değiştirir de ucuzluğu sağlamak isterken, eskisini aşan yeni bir pahalılık dalgası ile karşılaşır, idareyi ellerinde tutanlar dünyanın hangi köşesinde bulunurlarsa bulunsunlar bir parlamento sorusunun önünde, fırtınayı kestirme yoldan atlatmaya bakarlar.

Bu hareket tarzı sadece korunma arzusundan doğmaz, bir taraftan da kararı alanların aldıkları kararın isabetinde kanaat beslediklerini ve ilk fırtına geçince neticenin iyi çıkacağını ümit ettiklerini gösterir. Kaldı ki ne kadar yanlış bir karar alınmış olursa olsun hatayı düzeltmek de mümkündür.

Parlamento hayatında esas, uzun ömürlü olmaktır. Orada da, her yerde olduğu gibi: Gün doğmadan gecenin karnından neler doğar, denilir. Fakat Millet Meclisinde 7 Eylül Kararları etrafında verilen sual tahriri münasebetiyle açılan müzakerede yeni kabine reisi her yerde tatbik edilen ve tabii görülen usule uymadı, bilakis.

Millet Meclisinde basit sual etrafında yapılacak müzakereyi iç nizamnamede hududlandırmıştır. Tartışmanın genişlemesi için sual tahririnin “istizah”a çevrilmesi gerekir.

¹⁸⁹ Son Posta Gazetesi, Hulusi Emek, “Pahalılığın Artmadığı İddiası İle Tezat Teşkil Ediyor”

¹⁹⁰ Son Posta Gazetesi, 15.11.1946, s.1

Recep Peker Fırtınadan kaçacak liman aratmak şöyle dursun, fırtınaya meydan okuyarak “sual”in “istihzah”a çevrilmesini istedi ve bu halde isteğini destekleyeceğini söyledi.

7 Eylül Kararlarının alındığı gün; bu kararları fazla “cesurane” buldum, açıkçası korkuyla karşıladım. Bir defa adım atılmıştı. Kararların cesurca olsun, olmasın mutlak iyi netice vermelerini memleketim adına candan diledim.

İthalat malları yeni tedbirler sayesinde karaborsanın elinden alınabilirdi, Türk parasının dış kıymetinin düşürülmesine rağmen bu çeşit malların karaborsadan kurtulmaları, tüccar arası münasebetin de yardımı ile ucuzluk getirebilirdi.

Kendi gözümle 7 Eylül kararlarında ne kadar ümid noktası bulabildimse hepsini de bu sütunlara geçirdim. Nihayet ihraç mallarımızda fiat yüksekliği başladı bu fiyat yüksekliğinin bazı maddeleri yabancı hesabına eski ayara getirdiği oldu, mal yine satılıyordu. Ancak pahalılık artış gösteriyordu.¹⁹¹

Ekrem Uşaklıgil, 7 Eylül Kararları’nın alındığı tarihlerde olumlu gelişmelerin yaşandığını ve hoş karşılandığını ifade etse de sonucunda kararların piyasadaki pahalılığa engel olamadığını, olumsuz etkilerinin hissedildiğini belirtmiştir.

8 Aralık 1946 tarihli Son Posta Gazetesinde “Yedi Eylül Kararlarının Yarattığı Pahalılık” başlığı ile bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede;

7 Eylül kararları ve neticeleri hakkında Ticaret Odası tarafından verilen raporda 7 Eylül 1946’dan sonraki fiatlarla bunların 1945 yılı rakamlarıyla mukayesesi yapılmaktadır. Bu mukayeseye göre 1946 Eylülünde, 1945 yılına nazaran fiatlarda aşağıdaki nisbetler dahilinde bir düşüklük vardı.

Deride yüzde 50den fazla, ayçiçeği tohumunda yüzde 3 artış olduğu halde fiatlar keten tohumunda yüzde 4, susamda 9, tiftik ana malda 20, oğlakta 2,yapağıda 31, fındıkta yüzde 31, nohut 20, mercimek 19, kaşar peyniri 14, pirinç 5-10, sadeyağı 20, beyaz peynir 15 nisbetinde düşmüştür.

7 Eylül kararlarından sonra Kasım ayının üçüncü haftasında bütün fiatlar artmıştır. En fazla yükseliş, ihraç maddelerindedir. Bu maddeler yüzde 5-90 yükselmiştir. Ayçiçeği tohumu yüzde 33, keten tohumu 90, susam 25, oğlak tiftik 23, anel tiftik 36, yapağı 33, iç fındık 54, üzüm 65-87, incir 52-90, yaprak tütün(Ege) 7-8, (Karadeniz ve Marmara) 12-15, horoz fasulye 66, nohut 31-35, mercimek 34, bakla 16, kaşar peynir 33, sadeyağı 20, beyaz peynir 11 nisbetinde artmıştır. Pirinçte duraklama, zeytinyağında yüzde 3 inme vardır.

Raporda şöyle denmektedir:

Son kararlardan evvel ki 946 fiyatlarının geçen sene 945 fiatlarından düşük olduğu, ikinci kısmında ise 7 Eylül kararlarını müteakip fiatlarda umumi bir yükselme olduğu görülmektedir.¹⁹²

Son Posta Gazetesinde yer alan bu yazıda Yedi Eylül Kararaları öncesinde var olan fiyatların, kararların alınması sonrasında yükselişe geçtiği belirtilmiştir. Bu yükselişin özellikle ihraç malları üzerinde yoğunlaştığı yorumu da yapılmıştır.

13 Aralık 1946 tarihli Son Posta Gazetesi’nde, Hulusi Emek o tarihlerde değiştirilmiş olan gümrük tarifelerine yönelik “7 Eylül kararlarının ve gümrük

¹⁹¹ Son Posta Gazetesi, 15.11.1946, s.1-3

¹⁹² Son Posta Gazetesi, 08.12.1946, s.1-3

zamlarının doğurduğu neticeler” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda;

Gümrük ithalat resmi hadlerine yapılan son ve mühim zamlarla 7 Eylül zamlarının yarattığı eser tamamlanmış bulunmaktadır. Bu zammın umumi hayatımızda esaslı bir pahalılık unsuru teşkil etmeyeceği her ne kadar resmi ağızlarla söylenmiş ise de hayat pahalılığını geniş çapta destekleyeceğine şüphe edilemez. 7 Eylül kararları yürürlüğe konulduğu sırada da aynı ifade ile bu kararın hayatı ucuzlatacağı söylenmiş ve doğurduğu menfi neticelere rağmen yine iddia, ısrar ile tekrarlanmıştır. Realite ise hepimizce malumdur. Ancak riyazi hesapların ve acı hakikatlerin ifadesi hülasa güzel sözler ve tatlı vaatler maalesef bu neticeyi değiştiremeyeceği gibi kalplerimize bir ümit dahi veremez.

7 Eylül kararları ihracatımızın ve ithalatımızın artmasında belki mühim bir amil olmuş; tüccarın fabrika ürün ve müstahsilin yüzünü güldürmüştür. Fakat hayat pahalılığını artırdığı da artırmakta devam edegeldiği de inkar olunamayan bir hakikattir.

Bir gariptir ki harice döviz çıkarma konusu ele alındığı zaman “ancak zaruri ihtiyaçlarımız için ithal ve döviz müsaadesi veriyoruz denildiği halde” ithalat resminin artırılması konusu ele alındığı zaman “gümrük ithalat resim halleri umumi ihtiyaçlarımız için zaruri olmayan ve lüks sayılan eşya için ayrılmıştır” denilmek suretiyle tezata düşülmektedir.

Bir taraftan eşya fiyatlarının artmış olması mukabilinde gümrük resminin elan harpten evvelki hadlerini muhafaza etmesindeki haksızlık yana yakıla izah olunurken, diğer taraftan bu eşya fiyatlarının eskisine nazaran mühim nisbette ithalat muamele vergisinin de kendiliğinden artmış olması hiç de boş bir tesir yapmamaktadır.

Memleket ihtiyaçlarına uymayan her kanunun ve nizamın değiştirilmesi ve buna mukabil memleket menfaatlerinin gereklendirdiği kanun ve kararların alınması her zaman mümkündür, gümrük resimlerinin bu artışını otomatik bir kanun zarureti olarak kabul etmek ve bu artışın mesuliyetini kanuni bir sebebe yüklemek bahis konusu bile olamaz.

7 Eylül kararları memlekete birçok hayırlar getirmiş ve faydalar sağlamış olabilir. İhracat ve ithalatın artması sebeplerini belki bunun kerametine atf ve isnad etmek de mümkündür. Bu karardan da hakikaten birçok zümreler memnun olmuştur: Pahalya mal eden tüccar pahalya almış artan kazanç payını da müstehlik ödemiştir. Neden memnun kalmasın? Mutavassıt elindeki malların bir anda iki misle yakın bir kıymet bulduğunu görmüştür. Nasıl bu kararı alkışlasın? Müstahsil mansul ve mamullerinin değerinin arttığını görmektedir. Nasıl sevinmesin?

Bunlar böyle olmakla beraber 7 Eylül kararlarının hayatı ucuzlatmaktan müsbet bir rolü olduğu iddiası hiçbir zaman varid olamaz ve olamayacaktır. Bu acıdır fakat maalesef hakikattir.

Paramızın harici kıymetini ayarlayan karar tatbik sahasına çıkarken tüccar, elindeki malını o sıradaki satın fiyatı ile yerine koyamayacağını anlıyor ve daha pahalya satmak için saklıyor. Bu suretle karaborsa vücud buluyor. Yine 7 Eylül kararının otomatik bir icabı olarak gümrük resimleri artırılırken yine elinde ithal mal olanlar bunların yerine o sırada sattıkları fiyatlarla yenilerini koyamayacaklarını görüyorlar ve malları saklanmak sureti ile bit yeni karaborsa daha kuruluyor. Görülüyor ki karaborsa ile mücadele için hazırlanmış kararlar bizzar karaborsanın vücud bulmasına hizmet etmektedir.

Diğer taraftan karaborsa ortadan kalkmakla her şeyin düzeleceğini hayatın ucuzlayacağını, gül gülistan olacağını zannetmek bir hayaldir. Zaruri ihtiyaçların hepsi karaborsada değildir. Bunlardan birçokları bol miktarda

mevcud ve normal fiatlarla serbestçe satılmaktadır. 7 Eylül kararları ise bütün ithal mallarının maliyetlerini istinasız olarak çoğaltmıştır. Şu halde ucuzluk nasıl, ne suretle nereden gelebilir?

İhraç ve gıda maddelerimizde ihraç yolile elde ettikleri değerlerini muhafaza ettikçe dahilde de pahalılığını muhafaza edecektir. 7 Eylül kararları tatbiki konulurken, mutavassıtlardan ellerindeki mevcutlarının beyannamelerini istemek, ihraçları halinde bunları fona tabi tutmak gibi bir takım malum ve muayyen tedbirler ile gıda maddelerinin fiat yükselişleri önlenabilir, bugün arttırılması düşünülen ve köyler için yeni bir kaygı teşkil edecek olan arazi vergisi artışına bir karşılık temin olunabilir ve havadan servetler vücuda getirilmesine yol açılmazdı.

Halk tabakaları arasında yaşama farklarını kaldırmak ve refah seviyesini yükseltmek demokrat ve ideal bir devletçiliğin belli başlı vasıflarından biridir. Bu gaye uğrunda memlekette fakir ve yoksul vatandaşları fakru zaruretin tahribatından korumak maksadı ile Halk partisi hayırsever zenginlerimizden milyonlar toplamış ve milyonlar sarfetmiştir. Bu işler hiçbir tazyikin tesiri olmaksızın seve seve yapılmıştır. Kızılayın elan işlemekte olduğu aşhaneler buna birer delil ve misaldir.

Bu istek ve bu tatbikat münhasıran modern ve demokrat bir devletçiliğin yarattığı bir eser değildir. Eski krallık ve mutlakıyet devirlerinde de geniş görüşlü hükümdarların hedefi aynı olmuştur. Fransa kralı dördüncü Henrinin tebaasından her köylünün Pazar günleri olsun tenceserine tavuk koyabilmesini istemesi klasiklere geçmiş tarihi hakikatlerdendir.

7 Eylül kararları ise bu hedefin tamamen aksi bir istikamete müteveccih bulunmaktı. Halk tabakaları arasındaki yaşayış farklarını uçurumlarla ayıran bir mahiyet ve gayeyi ihtiva etmektedir.

Çünkü son zamanlarda alınan tedbirlerden birçoğu hayat pahalılığını durmadan arttırmaktadır. Bu pahalılık karşısında herkes geçim yolunu aramak ve çaresini bulmak zorundadır. Bu hayatın önüne geçilmez bir şarttır. Ferd bu yaşama kavgasında ve bu hayat pahalılığı içinde varlığını muhafaza için elinden gelebileni yapmağı meşru sayacak ve böylece cemiyet ve millet asırların yapabileceği hasletlerini ve ahlak kaidelerini birer birer kaydetmiş olacaktır. Ne yazık..

Hülasa 7 Eylül kararları ve neticeleri memleket ve cemiyet üzerinde en büyük tazyiki yapan hayat pahalılığını da arttırmış olduğundan getirdiği hayırlara mükabil ve belki ondan bin kat fazla büyük zararlar doğuracaktır¹⁹³

Emek, zamların hayatın geneline neden olmayacağı ifadesinin gerçekçi olmadığını belirtmiş, pratikte var olan, temel tüketim ürünleri de dahil olmak üzere zamların, toplumun önemli bir kesimi tarafından hissedildiğini belirtmiştir. Devletin dışarıya döviz çıkarma konusunda ancak zorunlu ihtiyaçlar için müsaade ettiği ifade edilirken yine aynı devletin gümrük ithalat vergisini yalnızca lüks tüketim maddeleri için yüksek tuttuğu, bu durumun çelişkili olduğu Hulusi Emek tarafından belirtilmiştir.

7 Eylül kararları ile beraber ihracatçı ve aracı olan kimselerin yüzlerinin güldüğü fakat vatandaşın zamlar ile karşı karşıya kalıp mücadeleye mecbur edildiği

¹⁹³ Son Posta Gazetesi, 13.12.1946, s.1-3

eklenirken, kararlar sebebiyle gümrük vergilerinin artırıldığı, bunun sonucu olarak ise ellerinde ithal mal bulunan kişilerin eğer mallarını stoklarlar ise yerine koyamama durumlarının olacağını bildikleri için karaborsacılığın yaygınlaştığı, Emek tarafından tespit edilmiştir. Karaborsacılığın son erdirilmesi ile piyasanın ucuzlayacağını beklemenin de gerçekçi bir beklenti olmadığı eklenmiştir. Sonuç itibarıyla 7 Eylül kararları iyi sonuçlar getirdiği kadar kötü/olumsuz pek çok sonucu da getirmiştir.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 1946 yılı Aralık ayında yayınladığı bir raporda tüccarların görüşlerine dair kapsamlı bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda yapılan para değişikliğinin yalnızca para üzerine değil, aynı zamanda belirlenecek yeni noktanın hareket noktasını teşkil ettiği söylenmiş ve hem sorunları aşmak, hem de dış ticaret için liberalleşmeyi sağlayabilmek adına Türk lirasının dış değerinin ayarlanmasının bir zorunluluk olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁹⁴ Oda, ayrıca değişimin altında yatan Amerika etkenine de şu şekilde vurgu yapmıştır:

bu liberal siyasette, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Bretton Woods antlaşmasına girmeye karar vermiş olması ve harpten evvel ki durumun aksine olarak, yakın bir gelecekte memleketimiz mahsullerinin başlıca müşterileri olacak memleketlerin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin daha liberal prensiplerine az çok intibaka mecbur bulunması bakımından lüzumlu ve arzuya şayandı.

Bu raporu takiben ihracat ile ilgili olumlu gelişmelerin aktarıldığı, beklenen döviz artışlarının yaşanıp yaşanmayacağı konusunda henüz kesin bir yargıya varılamadığına dikkat çekilmiştir. İthalatta sipariş artışları olduğu halde henüz kesin sonuçlar elde edilemediği için pek çok yabancı malın karaborsasının devam ettiği ve ek önlemlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.¹⁹⁵

İstanbul Tüccar Derneği tarafından 11 Kasım 1947 tarihinde yayınlanan raporda 7 Eylül'ün getirmiş olduğu serbest rejimin ülke ekonomisi adına olumsuz etkiler taşıdığı buna karşın önlemler alınmasının bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca hazırlanan raporda yeni bir devalüasyon politikasından kaçınılmasının gerekliliği üzerine vurgu yapılmıştır.¹⁹⁶

Tüccar kesimi 1948 yılının Temmuz ayında Ticaret Bakanı ile bir görüşme sağlamış ve ülkenin geldiği noktayı bir kriz olarak değerlendirip sabit ve istikrarlı

¹⁹⁴ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Aralık-1946, s.372-374

¹⁹⁵ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası Aralık-1946, s.376-379

¹⁹⁶ Türkiye İktisat Mecmuası, Şubat 1948, s.339

politikaların olmayışını eleştirmişlerdir.¹⁹⁷

1948 Kasımında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde ise dış ticaret problemleri tartışılan konular arasında yer almıştır. Kongrede, üretimin asıl sorun olduğu, üretim ve ihracat oranlarının artışının sağlanmasının bu sorunun çözümünü sağlayacağı belirtilmiştir.¹⁹⁸

Yaşanan bu olumsuz etkilerin çözüme kavuşturulmasının bir kesinlik içermemesi, Demokrat Parti etrafında oluşan ve toplumun belli kesimleri tarafından da desteklenen muhalif hareket, basın dünyasında da yansımalarını göstermiştir. O tarihlerde CHP'nin yayın organı gibi hareket eden Ulus Gazetesi, yayınlarında devalüasyon kararları sonrasında oluşan bazı sorunların geçici olarak yorumlayarak, kararı destekleyen söylemlerde bulunmuştur.¹⁹⁹

Cumhuriyet gazetesi, Eylül ayından itibaren kararların birinci yıl dönümüne kadar uzanan süreçteki haber ve yorumlarında ve diğer basın organlarının hem yıl içindeki hem de yıldönümlerindeki yayınlarında da kararların hem sayısal oranlar hem de toplumun görüşleri yansıtılarak eleştirildiği görülmüştür. Bu noktada Vatan Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik tarafından Yedi Eylül kararlarının ikinci yıl dönümünde yapılan eleştiriler şöyle olmuştur:

*Biz ancak sanayimizi kuvvetlendirir ve sanayi mallarımıza mahreç ararsak o zaman paramızı dış piyasa ile ayarlamaya mecburuz. Hammaddecı kaldığımız takdirde para operasyonuna asla lüzum yoktur; çünkü Avrupa sanayii bizim hammaddelerimize alabildiğine muhtaçtır! Gıda maddelerine gelince, buna karşı alabildiğine talep vardır. O halde paramızın kıymetini düşürmekle hangi nevi malları ihraç edeceğiz?*²⁰⁰

1949 yılına gelindiğinde Tüccar Derneği tarafından gerçekleştirilen dış ticaret konulu anketlere verilen yanıtta, Mecdi Devrim; ticari antlaşmalarda doların esas alınmasını 7 eylül ile bağlantılı şekilde değerlendirmeye tabi tutmuştur.

*Doları esas tutmamızın sebebi Bretton Woods antlaşmasına girmemizdi. Bu harici taahhütten dolayı hükümetimiz her türlü yardımcı ve ticaretimizi kolaylaştırıcı tedbirlere başvurmaktan çekinmektedir; yani doları esas tutarak hareket etmek mecburiyetini hissetmektedir. Yine bu taahhütten dolayıdır ki, doları resmi paritesi üzerinden hesaplamak zaruretindedir. Türkiye'nin ticari huzursuzluğunun esas ve temeli de buradadır.*²⁰¹

¹⁹⁷ Ulus Gazetesi, 15.08.1948, s.1

¹⁹⁸ Ulus Gazetesi, 15.07.1948, s.1

¹⁹⁹ Ulus Gazetesi, 06.10.1946, s.1-3

²⁰⁰ Vatan Gazetesi, 08.09.1946, Mümtaz Ferik, s.1

²⁰¹ Türkiye İktisat Mecmuası, Mecdi Devrim "Dış Ticaret Davamız", sene:2, Sayı:15

2.3. DEVALÜASYON UYGULAMASI İLE İLGİLİ SAYISAL VERİLER

Yedi Eylül Devalüasyonu öncesinde ve sonrasında birtakım temel tarımsal ürünlerin karşılaştırıldığı tablo verileri:

Tablo 2: Seçilmiş Tahıl Ürünleri, Baklagiller ve Endüstriyel Bitkiler
Üretimi(1940, 1945-1949)

Yıllar	Tahıl Ürünleri (Ton)			Baklagiller (Ton)			Endüstriyel Bitkiler (Ton)		
	Buğday	Arpa	Mısır	K.Fasulye	Mercimek	Nohut	Pamuk	Ş.Pancar	Tütün
1940	4.067.950	2.249.314	757.309	72.198	33.445	76.969	77.115	552.829	71.356
1945	2.189.318	934.309	294.739	40.578	21.317	43.835	54.379	566.555	69.599
1946	3.648.383	1.653.592	594.838	63.931	28.226	67.707	59.027	621.636	97.952
1947	3.245.904	1.511.752	530.790	69.984	27.848	68.177	51.456	598.494	101.928
1948	4.867.093	2.167.396	696.651	86.091	40.174	86.290	58.198	726.492	83.079
1949	2.516.523	1.246.536	724.479	78.961	34.803	61.367	104.156	817.679	100.085

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2002, Ankara: T.C. Başbakanlık Devletİstatistik Enstitüsü, 2003, s.183,185,187

Tablodaki veriler incelendiğinde; 1945-1949 yılları arasında genel olarak üretim artışı yaşandığı, bilhassa 1946 yılında savaşın hemen bitimine denk gelmesi sebebiyle, ciddi anlamda üretimde artışlarının yaşandığı gözlemlenmektedir.

Diğer taraftan 7 Eylül kararlarının ardından gelen 1948 yılında da tütün haricinde üretimde artışların yaşandığı görülmektedir. Üretim artışlarının yaşanmasında, traktör sayısında artışların yaşanması, işlenen toprak kullanımının artış göstermesi etkili olan faktörler arasında yer almaktadır.

Bu duruma mukabil, para operasyonu sonrasına denk gelen 1947-1949 yılları arasında üretim çizgisinin bir istikrar kazanamadığı da dikkat çekmektedir.

Tahıl ürünlerinin üretim miktarını incelediğimizde 1949 tarihinde, 1940 yılı üretimine hala ulaşamadığı görülmekte, baklagiller açısından 1948 yılı itibariyle 1940 yılı aşıp, 1949 yılında düşüşler söz konusudur.

Endüstriyel bitkilerde ise pamuk hariç, diğerlerine kıyasla daha stabil birçizgi söz konusudur.

Tablo 3: Cari ve Sabit Fiyatlarla GSMH ve Kişi Başına GSMH Büyüme Hızları
(1940, 1945-1949) (1940, 1945-1949)

Yıllar	GSMH (Milyar TL)		1968 Faktör Fiyatlarıyla GSMH Büyümesi (%)	İşi Başına GSMH Büyüme Hızı (%)	
	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla ²⁷		Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla ²⁷
1940	2.403.4	8.677.9	-4.9	14.5	-6.8
1945	5.469.8	5.960.1	-15.3	-19.0	-16.1
1946	6.857.6	7.864.0	31.9	22.7	29.2
1947	7.542.6	8.192.4	4.2	7.6	1.9
1948	9.492.9	37.065.2	14.0	24.0	14.1
1949	9.054.4	35.212.8	-5.0	-6.7	-7.0

Kaynak: İstatistik Göstergeler, 1923-2002, s.585,587, 615. Cumhuriyet Dönemi
Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s.1110

GSMH oranlarının dalgalı bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir. 1946 yılından itibaren kişi başına düşen GSMH oranlarının artış göstermeye başladığı görülürken, bu durumu o dönemde yaşanan enflasyon ve fiyat artışları ile beraber ele almak gereklidir. Sabit fiyatlamaya göre 1948 fiyatları, 1940'a erişememiştir. 1949 yılı incelendiğinde, gelir düzeylerinde düşüşün yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak 7 Eylül devalüasyonuna yönelik eleştirilerin artış gösterdiği gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Yedi Eylül Devalüasyonu, genç Cumhuriyet ekonomisinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu kararlar, doğrudan devlet eliyle veya ülke içerisinde yaşanan gelişmelerin ürünleri olmayıp İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeni ile bağlantılı bir biçimde değerlendirilmelidir. Savaş sonrası oluşan ABD Merkezli “serbest ticaret” adlı yeni oluşuma Türkiye’nin de müdahil olma yolunda adımlar atmak durumunda kaldığı gözlemlenmiştir. Türkiye bu yolda ABD ile birtakım askeri ve ekonomik yardımlaşma antlaşmaları yapmış ve iş birliği yoluna gitmiştir. Bunlara ek olarak savaşın bitmesiyle birlikte ülkenin eski pazarlarından yoksun kalmış olan Türkiye, kalkınma hamleleri nedeniyle dış kaynak arayışına girmiştir.

Türk parasının değerinin yüksek oranda artmış olması, bazı toplumsal kesimlerin bu duruma yönelik beklentilerinin olması, olası bir Sovyet tehdidinin Türkiye’nin kapısında olması gibi durumlar da Devalüasyona giden sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Bu durumların nihayetinde Türkiye hızlı bir biçimde “liberalleşme” kararını almak durumunda kalmıştır.

7 Eylül 1946 tarihinde yapılan para ayarlaması, tek parti iktidarı tarafından Türk parasının gerçek değerini belirleyeceği, ithalat-ihracat tıkanıklığı sorununu çözeceği, üretim artışını sağlayacağı ve böylece toplumsal refah düzeyini yükselteceği şeklinde kamuoyuna tanıtılmıştır. Ancak devlet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalara yansıyan yorumlarda uluslararası ticaret kuralları ve yeni dünya düzenine uyum için kararların alınmasının bir zorunluluk olduğu ifadelerine yer verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının bitimiyle beraber ortaya çıkan “demokratikleşme” talebi ve bu talebin yarattığı iyimser hava ile savaşın sebep olduğu hayat pahalılığı gibi olumsuz ekonomik havanın da başlangıçta Yedi Eylül kararlarının olumlu karşılanmasını sağladığı gözlemlenmiştir. Bu iyimser tutuma karşın yapılan bazı analizlerde de devalüasyon kararının beklentilerinin uzun dönemde olumlu şekilde sonuçlanamayacağı belirtilmiştir.

Kararların alınmasından bir süre sonra, özellikle ihracat noktasında beklenen artışların gerçekleşmemesi, üretimin artırılmaması gibi durumlar bir araya gelmiş ve ithalat karşılanamamış, döviz rezervleri hızla erimeye başlayarak dış ticaret açıkları

hissedilmeye başlanmıştır. Bu durumlarla beraber hayat pahalılığı ortadan kalkmamış, artarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Buna karşılık Türkiye ABD oluşumlu Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlara üye olmuş, devalüasyon kararı bu kurumlar ve ABD tarafından başarılı bulunup olumlu karşılanmıştır.

Devalüasyonun sonucunda oluşan ekonomik başarısızlık CHP iktidarına yakın kişiler ve bazı basın-yayın organları hariç tutulmak suretiyle, gerek toplumun belli kesimleri tarafından gerekse Demokrat Parti tarafından oluşan büyük bir muhalif grubun doğmasına neden olmuştur. Bu muhalefet Demokrat Parti'nin de etkisiyle sistematik siyasi ve toplumsal bir içerik kazanmıştır. Buna ek olarak dönem aydınlarının da zaman zaman gazete ve dergilerde kararların olumsuz sonuçlarını detaylı bir biçimde analiz ettikleri gözlemlenmiştir. Bu analizlerde özellikle dünya üzerinde oluşan bu uluslararası değişim sürecinin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından tehlikeli sonuçlar doğurabileceği görüşü savunulurken, hammadde ihraç eden Türkiye'nin, dış piyasaları ve dünyayı iyi bir biçimde analiz edemediği, ani bir karar aldığı, üretim artışlarını hesap edemediği yönünde eleştirilerde bulunulmuştur. Genel manada muhalefet, devalüasyona neden olan dış etkenlerden ziyade, devlet yetkililerinin yapmış olduğu ekonomik yanlışlar üzerinde toplanmış, milletlerarası ekonomik ve siyasi gelişmelerin hem toplumun kesimleri tarafından, hem de dönemin en etkili siyasi muhalefet ayağı olan Demokrat Parti tarafından Türkiye'nin uyum sağlaması gereken bir süreç olarak yorumlandığı gözlemlenmiştir.

Sonuç itibarıyla 7 Eylül 1946 Devalüasyonu Türkiye'nin dış ticarete liberalleşmesini, bilhassa oluşan yeni dünya düzeni karşısında yerini bulmasını, ABD ile yakınlaşmasını sağlayarak bu çerçevede bir takım milletlerarası ticaret kuruluşlarına üye olmasını sağlamıştır. Ancak öte yandan yapılan ayarlamaların öncesinde gerekli tedbirlerin alınmadığı, Türk piyasasının uygunluğunun analiz edilmediği ve bunların sonucunda da gerçekleşmesi beklenen ihracat ve ithalat oranlarında da beklentilerin altında kalarak Türk İktisat tarihine kaydedilmiştir.

KAYNAKÇA

Sürelî YayınlarGazeteler

Akşam Gazetesi, 09.09.1946 “*Millî Ekonomi Sahasında İlk Ehemmiyetli Adımlar*”-
Necmeddin Sadak

Akşam Gazetesi, 1.09.1946

Akşam Gazetesi,13.09.1946

Akşam Gazetesi, 5.09.1946,

Akşam Gazetesi, 16.09.1946,

Akşam Gazetesi, 20.09.1946, “*Son Mali Tedbirlere Dair Sual Takriri*”

Akşam Gazetesi, 04.05.1949

Cumhuriyet, 08.09.1946, s.2

Cumhuriyet Gazetesi, 09.09.1946, “*Hükümetin Yeni Kararları*”-Nadir Nadi

Cumhuriyet Gazetesi, 09.09.1946, “*Paramızın Kıymetini İndirmenin Sebepleri*”-

Nizameddin Ali Sav

Cumhuriyet Gazetesi, 18.09.1946

Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.1946

Cumhuriyet Gazetesi, 18.11.1946

Cumhuriyet Gazetesi, 12.08.1950

Ekonomi Gazetesi, 11.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 13.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 13.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 14.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 16.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 20.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 21.09.1946,

Ekonomi Gazetesi, 23.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 25.09.1946

Ekonomi Gazetesi, 25.11.1946

Ekonomi Gazetesi, 27.11.1946

Ekonomi Gazetesi, 30.11.1946

Ekonomi Gazetesi, 11.12.1946

Ekonomi Gazetesi, 12.12.1946

Ekonomi Gazetesi, 31.12.1946

Resmi Gazete, sayı:6475, 09.12.1946Sabah Gazetesi, 20.11.1946

Sabah Gazetesi, 27.11.1946

Son Posta, 22.10.1946, 25.05.1946

Son Posta Gazetesi, 08.09.1946Son Posta Gazetesi, 09.09.1946Son Posta Gazetesi,
10.09.1946

Son Posta Gazetesi, “İngiliz Piyasası Memnun Oladursun”-Ekrem Uşaklıgil,
11.09.1946

Son Posta Gazetesi, “Hükümet Mutlaka Muvaffak Olmalıdır”-Ekrem Uşaklıgil,
12.09.1946

Son Posta Gazetesi, 20.09.1946Son Posta Gazetesi, 22.10.1946Son Posta Gazetesi,
22.10.1946

Son Posta Gazetesi, Hulusi Emek “Pahalılığın Artmadığı İddiası İle Tezat Teşkil
Ediyor”, 03.11.1946

Son Posta Gazetesi, 15.11.1946Son Posta Gazetesi, 08.12.1946Son Posta Gazetesi,
13.12.1946

Son Posta Gazetesi, 25.05.1947

Tanin Gazetesi, 10.09.1946, “Son İktisadi Tedbirler”, Hüseyin Cahit Yalçın

Ticaret Gazetesi, 17.01.1945

Ticaret Gazetesi, 30.04.1945

Ticaret Gazetesi, 09.06.1945

Ticaret Gazetesi, 14.12.1945

Tasvir Gazetesi, 11.09.1946 Süha Sükuti Tükel, “Günlerle Beraber” Ulus Gazetesi, 08.09.1946

Ulus Gazetesi, “Son Kararlar Memnunluk Uyandırdı” 09.09.1946

Ulus Gazetesi, “Ekonomi Bakanı Bir Demeç Verdi”, 09.09.1946

Ulus Gazetesi, 10.09.1946

Ulus Gazetesi, 11.09.1946

Ulus Gazetesi, 12.09.1946

Ulus Gazetesi, 13.09.1946

Ulus Gazetesi, 19.09.1946

Ulus Gazetesi, 21.09.1946

Ulus Gazetesi, 25.09.1946

Ulus Gazetesi, 06.10.1946

Ulus Gazetesi, 15.11.1946

Ulus Gazetesi, 20.11.1946

Ulus Gazetesi, 23.11.1946

Ulus Gazetesi, 21.06.1947

Ulus Gazetesi, 15.08.1948

Ulus Gazetesi, 15.07.1948

Ülke Gazetesi, 08.09.1946

Ülke Gazetesi, 10.09.1946

Ülke Gazetesi, 12.09.1946

Ülke Gazetesi, 14.09.1946

Vakit Gazetesi, 09.07.1946

Vakit Gazetesi, 13.07.1946

Vakit Gazetesi, 15.07.1946

Vakit Gazetesi, 23.07.1946

Vakit Gazetesi, 31.07.1946

Vakit Gazetesi, 02.08.1946

Vakit Gazetesi, 07.08.1946,

Vakit Gazetesi, 10.08.1946

Vakit Gazetesi, 14.08.1946,

Vakit Gazetesi, 26.08.1946

Vakit Gazetesi, 01.09.1946

Vakit Gazetesi, 03.09.1946

Vakit Gazetesi, 04.09.1946

Vakit Gazetesi, 07.09.1946

Vakit Gazetesi, 08.09.1946

Vakit Gazetesi, 10.09.1946

Vakit Gazetesi, 12.09.1946

Vakit Gazetesi, “Hayatı Ucuzlatmak İçin Bazı İktisatçıların Düşünceleri” –Aziz Bilaloğlu

Vakit Gazetesi, 11.09.1946, “Hükümetin Aldığı Mali ve İktisadi Tedbirler”, AsımUs

Vakit Gazetesi, 14.09.1946

Vakit Gazetesi, 16.09.1946

Vakit Gazetesi, 20.09.1946

Vakit Gazetesi, 21.09.1946

Vakit Gazetesi, 24.09.1946

Vakit Gazetesi, 25.09.1946

Vakit Gazetesi, 28.09.1946

Vakit Gazetesi, 03.10.1946

Vakit Gazetesi, 08.10.1946

Vakit Gazetesi, 15.10.1946

Vakit Gazetesi, 20.10.1946

Vakit Gazetesi, 09.10.1946

Vakit Gazetesi, 05.10.1946

Vakit Gazetesi, 06.10.1946

Vakit Gazetesi, 31.12.1946

Vakit Gazetesi, 03.01.1946

Vakit Gazetesi, 04.01.1947

Vakit Gazetesi, 05.01.1947

Vakit Gazetesi, 06.01.1947

Vakit Gazetesi, 08.01.1947

Vakit Gazetesi, 09.01.1947

Vakit Gazetesi, 11.01.1947

Vakit Gazetesi, 13.01.1947

Vakit Gazetesi, 17.01.1947

Vakit Gazetesi, 21.01.1947

Vakit Gazetesi, 22.01.1947

Vakit Gazetesi, 30.01.1947

Vakit Gazetesi, 04.02.1947

Vakit Gazetesi, 08.02.1947

Vakit Gazetesi, 09.02.1947

Vakit Gazetesi, 09.03.1947

Vakit Gazetesi, 10.03.1947

Vakit Gazetesi, 25.03.1947

Vatan Gazetesi, 10.09.1946

Vatan Gazetesi, 10.09.1946

Vatan Gazetesi, 13.03.1947

Vatan Gazetesi, 08.09.1946, Mümtaz Fenik

Dergiler

Ayın Tarihi, 09.08.1946

Ayın Tarihi, 1-31.10.1946

İktisadi Yürüyüş, 8.10.1946, Yıl:7, Sayı:163

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Ekim 1946

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, “Yeni Ekonomik Tedbirler Karşısında Yurttaşa Düşen Ödev”, Dr. Vedad Dicleli

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Kasım-1946 İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Aralık-1946 Konjonktür Dergisi, Sene:8, No:7-9, Temmuz-Eylül 1948

Şaka Dergisi, 05.11.1946, sayı:314, sene:6, cilt:10

Türk Ekonomisi, Eylül-Ekim 1946, sayı: 39/40, yıl: 4, AnkaraTürkiye İktisat Mecmuası, Şubat 1948, s.37-39

Türkiye İktisat Mecmuası, Mecdi Devrim, Kasım 1948 “Dış Ticaret Davamız”, sene:2, sayı:15.

Kitaplar

Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007

Armaoğlu,Fahir **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2015

Altıparmak, Aytekin **Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi,** Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri 2002, Sayı: 13

Aydemir, Şevket Süreyya **İkinci Adam II.Cilt (1938-1950),** Remzi Kitabevi,6.Basım,1991,İstanbul

Berkes, Niyazi **Unutulan Yıllar,** Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1997

Boratav, Korkut **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002,** 8.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2003

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 4.Cilt Çelebi, Mevlüt **Türk İnkılap Tarihi,** Özal Matbaası, 2013, İzmir

Çufalı, Mustafa **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi(1945-1950),** Babil Yayıncılık, Ankara

Eğilmez, Mahfi **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi,** Remzi Kitabevi, 2018, İstanbul

Goloğlu, Mahmut **Türkiye Cumhuriyeti-IV 1946-1950, Demokrasiye Geçiş,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, İstanbul

Hatipoğlu, Zeyyat **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, Sedok Yayınları, İstanbul, 1995
Karpaz Kemal, **Kısa Türkiye**, 1800-2012, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012

Kepenek Yakup- Yentürk Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 12.Basım, İstanbul, 2001,

Kılıçdaroğlu, Kemal **Türkiye İktisat Kongresi**, 1948 Türkiye İktisat Kongresi, 22-27 Kasım 1948, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, Ankara

Pamuk, Şevket **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018

Parasız, İlker **Türkiye Ekonomisi**, 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998

Sander, Oral **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi, 26.Baskı, 2016, Ankara

Seyidoğlu, Halil **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Geliştirilmiş 3.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2002

Tezel Yahya, **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi(1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015

Timur, Taner **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.Baskı

Tokgöz,Erdoğan **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-2007)**, İmaj Yayınevi, Ankara 2007

Toker, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1965-1973, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990,

Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973

Uçarol, Rifat **Siyasi Tarih(1789-1999)** , Beşinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi

Ugan, Ahmet **İnönü Dönemi İç ve Dış Politikasına Genel Bir Bakış (1938-1950)**,Yüksek Lisans Tezi, Haziran,2014

Uyar, Hakkı **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İzmir, Boyut Yayınları, 3.Baskı

Makaleler

Çelebi, Esat, Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000), Doğu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, s.59-61

Güler, Yavuz, İkinci Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Cilt 5, Sayı:2, (2004), s.211-214

Tuna, Serkan, Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu, 7 Eylül 1946, Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi(13) 2007, s.86-12

Cömert,Hasan, İmkansız Üçleme’den İmkansız İkilem’e Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s.115-136

Tezler

Aydemir, Burak, Gazete Haberlerine Göre II.Cihan Harbi Ertesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İktisadi ve Sosyal Durumu, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016

Dinçer, Aydın, Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010

Pala, Hakan, İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950), **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010

Songür, Burcu, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarının Türkiye Ekonomisine Yansımaları (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), **Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2019

Ugan, Ahmet, İnönü Dönemi İç ve Dış Politikasına Genel Bir Bakış (1938-1950), Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2014